

**'N KRITIESE ONDERSOEK NA DIE AFRIKANERBEES AS IDEOLOGIESE
KULTURELE FENOMEEN BINNE DIE KONTEKS VAN
AFRIKANERNASIONALISME
(Tesis)**

en

**DIE NALATENIS
(Roman)**

SIMONE HOUGH

Tesis ingelewer ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes
vir die graad van Magister in die Kreatiewe Afrikaanse Skryfkunde
aan die Universiteit van Stellenbosch

Promotor/Studieleier: Prof Marlene van Niekerk

Datum: Maart 2010

DEKLARASIE

Deur hierdie tesis elektronies in te lewer, verklaar ek dat die geheel van die werk hierin vervat, my eie, oorspronklike werk is, dat ek die outeursregeienaar daarvan is (behalwe tot die mate uitdruklik anders aangedui) en dat ek dit nie vantevore, in die geheel of gedeeltelik, ter verkryging van enige kwalifikasie aangebied het nie.

Maart 2010

OPSOMMING

Twee afsonderlike werkstukke word hier ingehandig ter verkryging van die graad MA in Kreatiewe Afrikaanse Skryfkunde. Eerstens, 'n tesis met die titel: “'n Kritiese ondersoek na die Afrikanerbees as ideologiese kulturele fenomeen binne die konteks van Afrikanernasionalisme”. Tweedens 'n roman getiteld *Die nalatenis*. Die roman en tesis hou tematies met mekaar verband. Die fokus van die navorsing is die ideologiese aard van die Afrikanerbees as gekontekstualiseerde fenomeen gedurende, en ná, die opkoms van Afrikanernasionalisme. Die roman handel oor 'n sekere familie se lot en spesiale verbintenis met die teel van Afrikanerbeeste in die Vrystaat.

Ek wil dit graag aan die begin van die betoog stel dat die tematiek van die tesis nie lukraak gekies is as studie-onderwerp nie, maar dat ek 'n persoonlike belang het in die stof waarmee ek hier omgaan. My oom en tannie was bekende Afrikanerbeestelers, elk uit families wat vir geslagte reeds geassosieer is met die stoet teling van dié beesras. Aangesien my tannie 'n entoesiastiese versamelaar van die familiegeskiedenis was, is ek van kleins af bekend met vertellings oor sekere familiepersoonlikhede en hul liefde vir hul beeste. In my weergawe van die verhale, en navorsing oor die onderwerp, wou ek die besondere verhouding tussen dié beesras en die Afrikanerkultuur ondersoek. In hierdie tesis poog ek om die geskiedenis tot 'n mate te ontmitologiseer en kritiese kommentaar te lewer op sekere konstruksies daarvan.

Vir dié ondersoek sal J.B. Thompson (1990) se kritiese teorie oor ideologie as belangrikste teoretiese gereedskap gebruik word. Thompson identifiseer sekere ideologiese praktyke en strategieë van simboliese konstruksie waardeur magsverhoudinge in stand gehou word in die sosiale wêreld. Aan die hand hiervan sal daar ondersoek ingestel word na die ideologiese aard van die Afrikanerbees as simboliese vorm en die strategieë wat gebruik is om dit te vestig. Deur die analise van enkele tekste sal daar gekyk word na die verskillende betekeniswaardes wat binne die konteks van Afrikanernasionalisme aan die Afrikanerbees toegeken is. Daar sal vasgestel word of en hoe hierdie betekenis kon dien om die magsverhoudinge wat Afrikanernasionalisme gekenmerk het, te konstrueer en te ondersteun.

Die roman vertel die verhaal van Ragel, 'n effens labiele jong fotograaf, wat die enigste erfgenaam is van haar pas oorlede oom en tante. Sy erf die plaas en beeskuddes, en moet besluit wat sy daarmee sal doen. Sy is ook die laaste bewaarder van 'n familiegeheim. Sy en haar kêrel staan op die punt om na Londen te verhuis en hy het haar gevra om te trou. Die nuus van haar oom se dood, die laaste van haar familie, roep vir Ragel alle vorige verliese op – veral ook die traumatiese dood van haar ma. Waar Ragel toegesluit in haar donkerkamer in hierdie liminale toestand verkeer, speel ook die groter familieverhaal homself af: die verhaal van familie vader Rooi Jakob wat die verkeerde kind geseën het; van Anna wat in die oorlog moes vlug met haar kinders en beeste; van Magriet wat haar jonger seun verwerp het en die gevolglike wedywing tussen die twee broers, Louis en Jakob; en dan natuurlik ook die klein liefdesgeskiedenis van Beth en Louis, 'n lotsverbintenis wat alles tot 'n bitter einde gevoer het. Die verhaal is gevorm op die teorie dat 'n familie-fotoalbum ook 'n soort selfportret kan wees waarin 'n mens jouself kan (her)ontdek.

ABSTRACT

Two separate texts are submitted towards the degree MA in Kreatiewe Afrikaanse Skryfkunde. Firstly, a thesis with the title ‘’n Kritiese ondersoek na die Afrikanerbees as ideologiese kulturele fenomeen binne die konteks van Afrikanernasionalisme’, and secondly a novel titled *Die nalatenis*. The novel and the thesis are thematically related. The focus of the thesis is the ideological character of the Afrikaner cattle as a cultural phenomenon within the context of Afrikaner nationalism. The novel tells the story of a certain family’s fate and their special connection to the breeding of Afrikaner cattle in the Free State.

Firstly I need to make it clear that the theme of this thesis was not lightly chosen, but that I do have a personal interest in the material. My uncle and aunt were well-known Afrikaner cattle breeders, each from families who have been renowned for their association with the stud breeding of these cattle for many generations. Since my aunt was an enthusiastic collector of family history, I have since childhood been familiar with the stories about certain family personalities and their love for their cattle. In my version of the stories, and my research on the subject, I wanted to explore the connection between this cattle breed and the Afrikaner culture. I aim to demythologize the histories to a certain extent and give a critical commentary on certain constructions of these histories.

To examine these issues, J.B Thompson’s (1990) critical theory of ideology will be used as main theoretical tool. Thompson identifies certain ideological practices and strategies of symbolic construction through which relations of domination are established and sustained in the social world. These concepts will be used to examine the ideological character of the Afrikaner cattle breed as symbolic form and the strategies that were used to establish it as such. Through an analysis of a number of texts I will identify the different meanings and values that were associated with the Afrikaner cattle within the context of Afrikaner nationalism. I will aim to establish if and how these values served to sustain the relations of domination associated with Afrikaner nationalism.

The novel tells the story of Ragel, ’n young photographer, who is her late uncle and aunt’s only heir. She inherits the farm and needs to decide what to do with it. She is also the last keeper of a family secret. She and her boyfriend are relocating to London and he has proposed to her. The news of her uncle’s death also triggers the pain of previous losses – especially her own mother traumatic death. Where she sits locked in her darkroom in this liminal state, the larger family saga is played out: the story of the patriarch Rooi Jakob, who blessed the wrong child; of Anna who had to flee during the war with her children and cattle; of Magriet who rejected her younger son and the resulting rivalry between the two brothers, Louis and Jakob; and of course the small love story of Beth and Louis, whose fateful relationship brought everything to a bitter end. The novel is based on the theory that a family photo album can also be a self-portrait in which one can (re)discover oneself.

BEDANKINGS

Baie dankie aan die volgende persone:

Prof Marlene van Niekerk, vir matelose geduld en wysheid

Willem Anker, vir praktiese hulp en raad

My ouers, vir alles

My man, Andrew, wat dié skrywerstemperament moes uitstaan, altyd bereid was om te luister en te help dink, en net so moeg geraak het vir beste soos ek

Aldré Lategan, my departementshoof by NB-Uitgewers, vir studieverlof gegun om aan die tesis te werk, sowel as haar waardevolle voorstelle en raad

Madri Victor, vir bekwame hulp met redigering aan die teks

My tannie, wat haar kosbare versameling van familiegeskiedenis aan my nagelaat het

INHOUDSOPGAWE

Deklarasie	ii
Opsomming	iii
Abstract	iv
Bedankings	v
Inhoudsopgawe	vi
Tesis: 'n Kritiese ondersoek na die Afrikanerbees as ideologiese kulturele fenomeen binne die konteks van Afrikanernasionalisme	1
1. Inleiding	1
2. Teoretiese raamwerk	4
2.1 Die konsep van ideologie	4
2.2 Die konsep van kultuur	6
2.3 Simboliese vorme	7
2.3.1 Mites en simbole	7
2.4 Ideologiese praktyke en die tipiese strategieë van simboliese konstruksie	11
3. Die opkoms van Afrikanernasionalisme	16
3.1 Volkskapitalisme – die ekonomiese bemagtiging van die Afrikaner	16
3.2 Afrikaans as volkstaal	18
3.3 Die konstruksie van 'n Afrikanerverlede	21
4. Die Afrikanerbees van Suid-Afrika	31
4.1 Die herkoms van die Afrikanerbees – 'n inheemse ras	31
4.2 Van trekos tot vleisbees – besondere eienskappe van die Afrikanerbees	33
4.3 Die stigting en werksaamhede van die ABTG	35
4.4 Die Afrikanerbees as deel van 'n landelike tradisie en kultuur	38
4.5 H.B.K Opperman en propaganda deur die Genootskap	40
4.6 Waar Afrikanerbeeste wei	42
4.7 Die rooibeas – vordering en fees	48

4.8 Laat ons feesvier	50
4.9 Hulde aan die trekos	51
5. Die Afrikaner-trekos in die Afrikaanse literatuur	56
5.1 Die eerste digters in Afrikaans	62
5.2 Jan F. Celliers – “Die ossewa”	63
5.3 Totius – “Die os”	71
5.4 C. Louis Leipoldt – “Agteros, beur teen die bulte op”	77
6. Gevolgtrekking	84
Bronnelys	87
Eindnotas	94
Addendum 1	95
Addendum 2	99
Addendum 3	102
Roman: Die nalatenis	1

1. INLEIDING

In die begin was die ekonomiese krag die os, die Afrikaneros, aangepas en bestand teen die teisteringe van 'n wisselvallige klimaat en strenge meesters van die natuur wat die eerste geboortepyne van 'n nuwe nasie draaglik gemaak het. Voorwaar sonder hierdie bees se teenwoordigheid sou die ontstaan van 'n volk in Suid-Afrika miskien nog baie eeue gesloer het.

Hy, die bees, die os, is onafskeidbaar verbonde aan 'n deel van die geskiedenis van hierdie kranige volk van Suid-Afrika. So diep is dit daarmee saamgewortel dat dit gegraveer staan in sy monumente en besing is deur sy digters (Opperman 1952: 9).

Die Afrikanerbees sou beskou kon word as 'n dier met 'n sekere kulturele betekenis in die Afrikaner¹ se historiese selfbegrip. Uit die aanhaling hierbo kan 'n mens aflei dat dit nie slegs die ras se naam is wat dit met die nasionalistiese Afrikanervolk assosieer nie. Sedert die koloniserings van die Kaap in 1652 speel die Afrikanerbees 'n belangrike rol in Suid-Afrika se landbou-ekonomiese sektor. Deur die ontwikkeling en bevordering van die ras deur die Afrikanerbeestelersgenootskap (ABTG) het die ras egter ook sedert die 1930's 'n noemenswaardige aandeel gehad aan die ontwikkeling van die volkskapitalisme wat met die opkoms van Afrikanernasionalisme gepaard gegaan het.

Daar sal verder in hierdie bespreking aangetoon word dat die Afrikanerbees se rol in sekere geskiedkundige gebeure die bees kon vestig as een van die volksimbole wat tot die ontwikkeling van 'n nasionalistiese Afrikaneridentiteit bygedra het. Die Afrikanerbees se rol as trekos in die Groot Trek gee die ras 'n belangrike plek in die nasionalistiese verlede. Die proses van mitologisering rondom hierdie gebeurtenis het gesorg dat die os wat die Voortrekkerwaens getrek het as nasionale simbool erken is. Verder sal daar verduidelik word dat die standaardisering van Afrikaans as nasionale taal, en die vestiging van 'n literêre kultuur, een van die belangrikste terreine was

---

¹ Die gebruik van die begrip 'Afrikaner' of 'Afrikanervolk' sal in hierdie bespreking gebruik word om te verwys na die blanke, Afrikaans-sprekende, Christelike gemeenskap van Suid-Afrika, maar slegs in die sin waarin dit ooreenstem met die definisie van O'Meara (1983: 6): "Embedded within the category 'Afrikanerdom' are the . . . premises that all (white) Afrikaans-speakers are automatically integrated into the cross-class organic unity of the volk, instinctively share the presumably innate 'Afrikaner' conservative traditional cultural values, and are always available for ethnic mobilization in terms of their common 'Afrikaner' interests."

Dit is belangrik om in gedagte te hou dat daar oor die jare verskillende beskrywings van die begrip 'Afrikaner' onderskryf is, na gelang van verskillende politieke strategieë wat ondersteun is (sien Gilliom 1975).

waarop die nasionalistiese ideologie sedert die begin van die twintigste eeu uitgebrei is. Binne hierdie konteks word die Afrikanerbees ook in die Afrikaanse literatuur aangetref as fenomeen waaraan spesifieke betekeniswaardes toegeken is.

In sy boek *Ideology and modern culture* (1990) skryf J.B Thompson oor die maniere waarop betekenis in die moderne sosiale wêreld sirkuleer word. Hy ondersoek hoe betekenis kan dien om sekere magsverhoudinge te konstrueer en te onderhou. Daaropvolgend definieer Thompson ideologie in breë terme as betekenis in diens van mag (1990: 7). Thompson ondersoek die maniere waarop betekenis gekonstrueer en voortgedra word deur simboliese vorme – van alledaagse linguistiese uitinge tot komplekse beelde en tekste – en hoe hierdie betekeniskonstruksies magsverhoudinge opbou en in stand hou. Thompson konseptualiseer 'n spesifieke kritiese teorie oor ideologie en stel 'n metodologie voor waarvolgens simboliese vorme ondersoek kan word. Deur hierdie metode kan daar vasgestel word hoe betekenis geskep en gemobiliseer word om magsverhoudinge te vorm en te ondersteun. Aangesien simboliese vorme altyd binne 'n sekere sosio-politieke konteks geproduseer word en funksioneer, definieer Thompson kulturele fenomene as simboliese vorme in gestruktureerde kontekste (1990: 12).

Na aanleiding van Thompson (1990) se teorie en metodologie sal 'n kritiese ondersoek ingestel word na die Afrikanerbees as kulturele fenomeen binne die konteks van Afrikanernasionalisme. Deur die analise van enkele tekste sal daar ondersoek ingestel word na die verskillende betekeniswaardes wat binne hierdie sosio-politieke konteks aan die Afrikanerbees toegeken is. Daar sal vasgestel word óf en hóé hierdie betekenis kon dien om die magsverhoudinge wat Afrikanernasionalisme gekenmerk het, te konstrueer, voort te dra en te ondersteun.

Om die ideologiese aard van die Afrikanerbees as gekontekstualiseerde simboliese vorm te ondersoek, sal 'n teoretiese raamwerk in Hoofstuk 2 opgestel word, waarbinne die konsepte van ideologie, kultuur en simboliese vorme omskryf sal word. 'n Studie oor ideologie soos gedefinieer deur Thompson (1990) vereis dat daar eerstens ondersoek ingestel word na die maniere waarop betekenis voortgebring en oorgedra word deur simboliese vorme. Tweedens moet die sosiale konteks waarin hierdie simboliese vorme funksioneer, bestudeer word. Daarna behoort daar vasgestel

te word óf, en indien wel, hóé die betekenis wat deur simboliese vorme gemobiliseer word in hierdie spesifieke konteks, kan dien om sekere magsverhoudinge te konstrueer en te ondersteun. Na aanleiding hiervan sal die konsepte ‘simbole’ en ‘mites’ omskryf word as spesifieke simboliese vorme wat relevant is vir hierdie studie. Uiteindelik sal daar ook gekyk word na sekere ideologiese praktyke en die tipiese strategieë van simboliese konstruksie, soos geïdentifiseer deur Thompson (1990).

In Hoofstuk 3 sal die geskiedenis van die opkoms van Afrikanernasionalisme bespreek word as konteks waarin die bees as kulturele fenomeen kon funksioneer. Die manier waarop ’n kollektiewe Afrikaneridentiteit gekonstrueer is en die verskeie faktore wat daartoe bygedra het, sal hier ondersoek word.

In Hoofstuk 4 sal die ontstaan van die Afrikanerbeesras ondersoek word, sowel as die rol van dié ras in die Suid-Afrikaanse landbou-ekonomie en die Afrikanerkultuur. Die ontstaan en werksaamhede van die ABTG sal bespreek word, om dit te kontekstualiseer as ’n instansie wat ’n groot aandeel gehad het aan die mitologisering rondom die herkoms en eienskappe van die Afrikanerbees. Daar sal krities gekyk word na enkele uittreksels uit twee gedenkboeke wat die ABTG onderskeidelik in 1952 en 1962 oor die Afrikanerbeesras gepubliseer het. ’n Analise van hierdie tekste sou kon aantoon watter ideologiese praktyke die Genootskap in hul propaganda aangewend het om sekere magsrelasies te vestig en te onderhou. Hierdie magsverhoudinge is spesifiek gebruik om die Afrikanerbeesras as dominante kommersiële produk te ontwikkel. Daar sal uiteindelik ook verwys word na die boek *Die verhaal van die trekos* deur Daan Bosman, wat dateer uit 1988. ’n Bondige bespreking van hierdie teks sal bevestig dat die Afrikanerbees ’n duursame simbool geword het wat selfs dekades later steeds sy ideologiese betekenis behou.

In Hoofstuk 5 sal gedigte van Jan. F Celliers, Totius en C. Louis Leipoldt geanaliseer word, om die rol van die Afrikaner-trekos as moontlike ideologiese kulturele fenomeen in die Afrikaanse literatuur, te ondersoek.

2. TEORETIESE RAAMWERK

2.1. Die konsep van ideologie

Die konsep van ideologie is 'n komplekse en problematiese een, omdat die gebruik daarvan 'n lang en ingewikkelde teoretiese geskiedenis het. Sedert hierdie term vir die eerste keer in 1796 deur die filosoof Destutt de Tracy voorgestel is, is daar binne die ontwikkeling van die sosiale- en politieke wetenskappe oor die dekades heen heelwat verskillende betekenisse en interpretasies daaraan toegeken. Aangesien dit nie die doel van hierdie bespreking is om 'n gedetailleerde ondersoek na al die verskillende opvattings oor ideologie aan te pak nie, sal daar ter wille van bondigheid en helderheid gesteun word op die teorie van Thompson (1990). Thompson se teorie oor ideologie is relevant vir hierdie studie omdat hy 'n kritiese definisie van hierdie konsep voorstel, wat spesifiek gefokus is op die wisselwerking tussen betekenis en mag in die sosiale wêreld.

In 'n oorsig oor vroeëre teorieë en beskouings oor die konsep van ideologie onderskei Thompson (1990: 52-53) tussen twee breë kategorieë van beskouings. Die eerste kategorie stel die neutrale opvatting oor ideologie voor. Die teorieë in hierdie kategorie poog om sekere verskynsels as ideologies te klassifiseer, sonder om te impliseer dat hierdie verskynsels noodwendig misleidend, vals of tot die voordeel strek van enige spesifieke sosiale groep. Volgens hierdie neutrale opvatting is ideologie slegs een aspek van die sosiale lewe, en word nie met 'n dominante (of enige ander) groep geassosieer nie. Teorieë van denkers soos de Tracy, Lenin en Lukacs kan met die neutrale opvatting oor ideologie geassosieer word. Ten spyte van die baie verskille tussen hulle werk, neig almal na 'n definisie van ideologie as 'n verskynsel wat nie noodwendig negatief of vals is nie. Hiervolgens word ideologie ook nie beskryf as 'n bedreigende fenomeen wat noodwendig beveg of uitgewis behoort te word nie (Thompson 1990: 52-56).

Meer hedendaagse skrywers oor ideologie – van Seliger tot Geertz, en van Gouldner tot Althusser – sluit in hulle werk hoofsaaklik aan by die neutrale konsepsie van ideologie (Thompson 1990: 55). Hulle sien ideologie oor die algemeen as 'n waardesisteem, of 'n sisteem van simboliese vorme en praktyke (Thompson 1990:

55). In dié konteks word ideologie ook beskryf as 'n soort sosiale sement wat dien om gemeenskappe te stabiliseer en hul lede saam te bind deur 'n kollektiewe norm en waardesisteem te verskaf (Thompson 1990: 7-8).

In teenstelling hiermee kan 'n tweede kategorie van beskouings oor ideologie onderskei word (Thompson 1990: 53-55). Dit is 'n negatiewe, kritiese opvatting wat ideologiese verskynsels beskryf as idees en opvattinge wat vals en selfs denkbeeldig kan wees. Hierdie soort beskouing is voorgestaan deur denkers soos Napoleon en veral Karl Marx. Die Marxiste het ideologie veral beskryf as 'n groep idees wat die belange van 'n dominante sosiale klas verteenwoordig. Volgens hulle is ideologiese verskynsels doelbewus misleidend en verbloem dit die waarheid sodat sekere assimetriesse magverhoudinge in stand gehou kan word.

Volgens Thompson (1990: 3 en 56) het al hierdie vroeëre beskouings egter sekere tekortkominge, omdat dit nie genoeg aandag skenk aan die aard en impak van massakommunikasie in die moderne wêreld nie. Hy stel daarom 'n kritiese benadering voor wat spesifiek fokus op die wisselwerking tussen betekenis en mag in die sosiale wêreld (Thompson 1990: 56).

In breë trekke definieer Thompson (1990: 7) ideologie as *betekenis in diens van mag*. Die konsep van ideologie verwys hiervolgens na die maniere waarop betekenis, soos gekonstrueer en voortgedra deur simboliese vorme in spesifieke sosiale omstandighede, dien om magverhoudinge in plek te hou (Thompson 1990:7-8). Dit gaan hier oor meer as net die beskrywing van ideologie as waar of vals, of selfs as bloot 'n soort 'sosiale sement'. Dit gaan ook oor meer as net die (moontlik nasionalistiese) soeke na gemeenskaplike waardes. Dié benadering rig die fokus eerder op die komplekse maniere waarop betekenis, nie net op institusionele en politieke vlak nie, maar ook in die alledaagse sosiale lewe, gemobiliseer word. *Ideologiese verskynsels* kan hiervolgens gedefinieer word as betekenisvolle verskynsels wat in sekere sosio-historiese omstandighede dien om magverhoudinge te skep en te onderhou (Thompson 1990: 56).

Alle simboliese vorme kan volgens Thompson (1990: 56) egter nie noodwendig as ideologies beskryf word nie. Ideologie is nie 'n inherente kenmerk of eienskap van

simboliese vorme of simboliese sisteme (soos kommunisme of nasionalisme), as sodanig nie. Of 'n sekere simboliese vorm as ideologies beskryf kan word of nie, hang af van die maniere waarop dit *gebruik* en *verstaan* word binne 'n spesifieke sosiale konteks, en hoe dit dien om magsverhoudinge te beïnvloed (Thompson 1990: 8 en 56). 'n Ondersoek na die aard van simboliese vorme en hul verhouding tot die sosiale kontekste waarin hulle funksioneer, sal volgens Thompson (1990: 4) op grond van 'n breër definisie van die konsep van kultuur geskied.

2.2 Die konsep van kultuur

Thompson (1990: 12) definieer 'n kulturele fenomeen as *'n simboliese vorm in 'n gestruktureerde sosiale konteks*. Alhoewel daar binne die sosiale wetenskap verskeie teorieë bestaan oor hierdie konsep, word kulturele analise uit 'n antropologiese oogpunt beskryf as die studie van die maniere waarop simboliese vorme in moderne samelewings geproduseer en gesirkuleer word (Thompson 1990:122).

Volgens die antropoloog Clifford Geertz se simboliese beskouing oor kultuur, word kultuur beskryf as die simboliese karakter van die sosiale lewe. Dit verwys ook na die patrone van betekenis in die simboliese vorme wat in sosiale interaksies uitgeruil word (Thompson 1990: 12). Thompson konseptualiseer 'n strukturele beskouing oor kultuur (1990: 136), wat beklemtoon dat hierdie simboliese vorme ook ingebed is in gestruktureerde sosiale kontekste. Hierdie kontekste word ook deur a-simmetriese magsverhoudinge gekenmerk. Thompson (1990: 136) maak dit egter duidelik dat 'n strukturele teorie oor kultuur nie verwar moet word met die Strukturalisme² nie. Thompson (1990: 136-137) wil in sy teorie eerder onderskeid tref tussen die interne strukturele kenmerke van simboliese vorme en die sosiaal-gestruktureerde kontekste waarin dié vorme voorkom. Binne 'n strukturele beskouing van kultuur word kulturele analise beskryf as die studie van die betekenisvolle samestelling en sosiale kontekstualisering van simboliese vorme (Thompson 1990: 12).

---

² Die term Strukturalisme verwys hier na die leerstelling wat die belangrikheid van struktuur teenoor funksie beklemtoon, en met die Franse denkers soos Barthes, Lévi-Strauss en Althusser geassosieer word.

Thompson (1990: 19) wys ook spesifiek daarop dat die uitruiling van simboliese vorme in die moderne wêreld toenemend bemiddel word deur die institusies en meganismes van massakommunikasie. Hierdie proses gaan veral ook gepaard met die ontwikkeling van industriële kapitalisme (Thompson 1990: 19).

2.3 Simboliese vorme

Volgens Thompson (1990: 59) kan die konsep ‘simboliese vorm’ verstaan word as ’n breë spektrum van aksies, uitdrukkings, beelde en tekste – hetsy linguisties of non-linguisties (of selfs ’n kombinasie daarvan) – wat deur ’n subjek geproduseer word en herkenbaar is as betekenisvolle konstruksies. Verskynsels soos geskrewe tekste, liedjies, beelde, kunswerke, simbole en mites, kan dus alles as simboliese vorme beskryf word.

Aangesien simboliese vorme gekontekstualiseerde verskynsels is wat geproduseer en ontvang word deur individue in spesifieke sosio-politieke omstandighede, verkry hulle sekere betekeniswaardes. Daarom hou hulle ook altyd tekens oor van die sosiale omstandighede waarin hul geproduseer is. Dit impliseer dat hierdie vorme deel vorm van komplekse prosesse van betekenistoekenning, evaluering en konflik (Thompson 1990: 12). Deur hierdie prosesse kan daar simboliese- en/of ekonomiese waarde aan ’n simboliese vorm toegeken word. As ’n simboliese vorm simboliese waarde het, beteken dit dat die individue wat die vorm produseer en ontvang, dit van sekere waarde ag, dit prys of veroordeel, dit waardeer of verafsku, koester of verwerp. ’n Simboliese vorm waaraan ekonomiese waarde toegeken word, word ’n kommoditeit (of simboliese goedere) wat in die mark gekoop, verkoop of geruil kan word (Thompson 1990: 13).

2.3.1 Mites en simbole

Twee soorte simboliese vorme wat veral relevant is vir hierdie bespreking, is simbole en mites, en vernaam nasionale simbole en politieke mites. Die begrippe ‘simbool’ en ‘simboliese vorm’ moet nie hier verwar word nie. Simbole en mites kan elkeen as ’n soort simboliese vorm beskryf word, net soos byvoorbeeld tekste, kunswerke of visuele beelde.

Alhoewel daar verskeie moontlike definisies bestaan van die konsepte ‘simbool’ en ‘mite’, sal die beskrywing ‘simbool’ in hierdie geval gebruik word om te verwys na ’n objek met sekere metaforiese en/of emblematisiese waarde. Nasionale simbole is gemeenskaplike simbole waardeur individue met ’n nasie kan identifiseer. Voorbeelde van nasionale simbole is onder andere: landsvlae, nasionale liederen en nasionale embleme.

Die konsep ‘mite’ of ‘mitologie’ sal in hierdie bespreking gebruik word om in ’n antropologiese sin te verwys na ’n stel waardes of oortuigings, hoofsaaklik in narratiefvorm, wat deur ’n gemeenskap gekoester word (Hosking & Schöpflin 1997: 19). Simbole word in hierdie konteks beskou as die boublokke van mites (Hosking & Schöpflin 1997: 20). Saam dien simbole en mites binne ’n nasionalistiese sisteem as een van die maniere waarop ’n gemeenskap se kollektiewe identiteit, waardesisteem en moraliteit geskep word (Hosking & Schöpflin 1997: 20). Nasionale mites is gewoonlik verhale oor die verlede wat die voorgestelde ontstaan van ’n gemeenskap weergee. Hierdeur funksioneer nasionale mites as ’n instrument waardeur ’n sekere sosiale werklikheid gekonstrueer word. Dit dien om die sosiale wêreld te orden en daaraan sin te gee en stel sodoende ’n gemeenskap in staat om die fondasies van hul eie bestaan en voortbestaan te vestig. Hiermee word sekere grense opgestel rondom ’n spesifieke kollektiewe identiteit en sosiale werklikheid. Individue wat deel het aan die mite en daardeur ingesluit word, word deel van die gemeenskap; die *ander* wat nie deel het aan die mite nie, staan buite die gemeenskap en word nie deur die kollektiewe identiteit omsluit nie.

Dié soort miteskepping (of mitologisering), wat te doen het met nasiebou – met ander woorde die manier waarop groepe deur gedeelde mites saamgebind word – sluit aan by Benedict Anderson (1983) se bekende definisie van die konsep ‘nasie’ en sy siening oor nasionalisme in sy boek *Imagined communities*. Anderson (1983: 15) definieer die nasie as ’n verbeelde gemeenskap (“imagined community”) wat beide beperk én soewerein is. Dit beteken dat ’n nasie ontstaan deur ’n proses van sosiale ver-beelding en dat hierdie groepering hulself *verbeel* as ’n gemeenskap met ’n kollektiewe identiteit; een wat die sogenaamde ‘ander’ uitsluit. So ’n gemeenskap is

ook soewerein, omdat dit sigself *verbeel* as heersend oor, of verhewe bokant, ‘ander’ groeperings of individue.

Anderson (1983: 14) voer ook aan dat nasionalisme die nasie se selfkonsepsie vooruitgaan: “Nasionalism is not the awakening of nations to self-consciousness: it invents nations where they do not exist”. Hiermee impliseer hy verder die (polities) gekonstrueerde aard van ’n nasie. Die nasie, as ’n sosiaal-verbeelde entiteit, poog om sigself te regverdig deur sekere nasionalistiese narratiewe en perspektiewe (Anderson 1983: 14). Nasionale mites en simbole – as *verbeelde* narratiewe oor, en simbole van die ontstaan, bestaan en voortbestaan van die nasie – dra dus by tot dié proses van sosiale ver-beelding.

As gekontekstualiseerde simboliese vorme, is nasionale mites en -simbole betrokke by die vestiging van a-simmetriese magsverhoudinge. Dit beteken dat hierdie simboliese vorme ’n nasionalistiese ideologie kan vestig en ondersteun, aangesien dit uitdrukkings kan wees van politieke sienings wat verband hou met verskillende verhoudings van mag binne ’n gemeenskap. Nasionale mites en -simbole het te doen met die konstruksie van ’n sekere *aanvaarbare* sosiale werklikheid, en dit is duidelik dat diegene wat hierdie standaardiseringsproses beheer, oor ’n groot mate van mag sal beskik. Om mites te kan skep (*verbeel*) en spesifieke emotiewe (of selfs ekonomiese) waardes te kan verbind met die simbole wat dit vergesel, sou ’n individu of groep in ’n sekere magsposisie plaas. Vanuit hierdie posisie is dit moontlik om ’n gemeenskap te mobiliseer, om die *ander* uit te sluit, om solidariteit te vestig en selfs ’n hiërargie van status (mag) en waardes vas te lê (Hosking & Schöpflin 1997: 22). ’n Sekere mitologie (stel mites) of simbool kan egter slegs as ideologies beskryf word, indien die betekenis wat in ’n spesifieke sosio-politieke konteks daardeur gemobiliseer word, met die funksionering van magsverhoudinge verband hou.

In sy boek *The Political Mythology of Apartheid*, verduidelik Leonard Thompson (1985: 2) dat politieke mites ten doel het om ’n gevoel van eiewaarde by ’n gemeenskap te skep en so die *ander* te diskrediteer. Hierdie soort politieke mites kan verder beskryf word as verhale wat oor die verlede vertel word en ’n ideologiese doel dien:

By a political myth I mean a tale told about the past to legitimize or discredit a regime; and by a political mythology, a cluster of such myths that reinforce one another and jointly constitute the historical element in the ideology of the regime or its rival (Thompson 1985: 1).

'n Politieke mitologie is nooit staties en onveranderbaar nie, maar bestaan as 'n historiese fenomeen wat altyd ingebed is in – en 'n produk is van – 'n sekere sosio-politieke konteks (Thompson 1985: 8). Mites kan dus in sekere omstandighede ontstaan as 'n produk in diens van die belange van individue binne daardie konteks, maar kan met verloop van tyd verander word om by die belange van nuwe dominante groeperings en regimes aan te pas. So kan mites in verskillende kontekste meer of minder intensief wees, dormant wees of floreer, selfs uitsterf of van betekenis en inhoud verander, om aan sekere ideologiese vereistes te voldoen (Thompson 1985: 8).

Die konstruksie van 'n politieke mitologie gaan ook gepaard met die konstruksie en gebruik van amptelike simbole en rituele. Hierdie simbole en rituele kan deur dominante institusies gemanipuleer, verander en gebruik word om sekere magsverhoudinge te onderbou:

Every state exerts a profound effect on popular consciousness through its use of official symbols and rituals. Moreover, the politicians and bureaucrats who control the state at any given time frequently modify those symbols and rituals to suit their interests. One could give an accurate account of a country's political mythology and history by studying the development and usage of its flag, its national anthem, its postage stamps, its coins, and its official holidays and festivals (Thompson 1985: 9).

Mites en simbole kan slegs oor mag beskik wanneer dit deur die ontvanger daarvan geïnternaliseer word, en aanvaar word as deel van sy/haar daaglikse sosiale werklikheid. In hul boek *Myths we live by* verduidelik die geskiedskrywers Samuel en Thompson (1990: 14, 15) hoe mites só 'n magtige houvas op individue en gemeenskappe verkry:

The most powerful myths are those which influence what people think and do: which are internalized, in their ways of thinking, and which they pass subconsciously to their children and kin, their neighbours, workmates and colleagues as part of the personal stories which are the currency of such relationships. What each of us selects and absorbs from publicly offered myth is crucially influenced through this continual mutual exchange of individual experience.

Volgens Sleeboom (2002: 209), in haar essay oor die effektiewe simboliese waarde van die draak in die Chinese kultuur, kan 'n nasionale simbool ook slegs magtig word

as dit betekenis verwerf as 'n draer van sekere geassosieerde sentimente (betekenisassosiasies). Hierdie betekenisassosiasies moet egter kan funksioneer in 'n wye verskeidenheid kontekste, insluitend dié van die alledaagse lewe. Die betekenisassosiasies waarmee simbole gelaai word, lok gewoonlik 'n emosionele reaksie uit en daarom kan simbole dien as kragtige politieke mobiliseerders (Sleeboom 2002: 301). Dit gaan egter nie oor die *simboliese vorm* nie, maar eerder oor die *betekenisassosiasies* wat daarmee verbind word:

[S]ymbols themselves are not so much the carriers of magic as the triggers of effects. What makes symbols powerful rather than the belief in the symbols themselves, is the belief in the effectiveness of their mobilisation. This is why symbols are accompanied by narratives that 'explain' the effectiveness of the magic force in terms relevant to the memory and experience of the public (Sleeboom, 2002: 302).

Die narratiewe waarna Sleeboom verwys in dié uittreksel, kan ook as mites beskryf word. 'n Ritueel kan verduidelik word as die *uitvoering* van so 'n mite. Aangesien mites as't ware voortgedra word deur simbole, is slegs die verwysing na 'n simbool in baie gevalle genoeg om die mite op te roep, sonder dat die uitvoering van enige ritueel nodig is (Hosking & Schöpflin 1997: 20).

2.4 Ideologiese praktyke en die tipiese strategieë van simboliese konstruksie

Thompson (1990: 60-67) identifiseer sekere praktyke of metodes waardeur ideologie funksioneer, asook strategieë van simboliese konstruksie waarmee hierdie metodes verbind word. Hierdie strategieë dien as simboliese middele waardeur die mobilisering van betekenis gefasiliteer word (Thompson 1990: 67). Deur die identifisering en bespreking van hierdie praktyke en strategieë kan daar lig gewerp word op die maniere waarop betekenis met betrekking tot sekere magsverhoudinge geskep en voortgedra word.

Thompson (1990: 67) benadruk weereens dat hierdie metodes of strategieë nie noodwendig as inherent ideologies beskryf kan word nie. Dit kan slegs bepaal word deur ondersoek in te stel na die *spesifieke kontekste* waarin en die *meganismes* waardeur hierdie simboliese vorme geproduseer en ontvang word.

Die vyf algemene metodes waardeur ideologie funksioneer is volgens Thompson (1990: 60): *regverdiging*, *dissimulasie*, *vereniging*, *fragmentasie* en *reïfikasie*. Daar sal vervolgens 'n bondige bespreking gegee word van elkeen van hierdie ideologiese praktyke en die tipiese strategieë van simboliese konstruksie wat met elkeen gepaardgaan.

2.5.1 Regverdiging

Hierdie metode word gebruik om magsverhoudinge te skep en te onderhou deurdat dit voorgestel word as geregverdig, gegrond of geoorloof, en dus waardig is om ondersteun te word (Thompson 1990: 61). Die strategieë waardeur magsverhoudinge geregverdig word, is volgens Thompson (1990: 61-62) as volg:

Rasionalisasie: Die produsent van 'n simboliese vorm konstrueer sekere redenasies wat poog om 'n stel sosiale verhoudinge of institusies te regverdig of te verdedig. Hierdeur word die ontvanger van die boodskap oortuig dat hierdie verhoudinge ondersteuning verdien.

Universalisasie: Institusionele instellings wat slegs tot die voordeel van sommige individue strek, word aangebied asof dit in almal se belang is.

Narrativering: Sekere aannames word deur middel van verhale aangebied. Hierdie narratiewe is verhale wat oor die verlede vertel word en die hede behandel asof dit deel vorm van 'n tydlose en kosbare tradisie. Tradisies kan selfs opgemaak of geskep word (sien Hobshaw 1983) om 'n gevoel van 'n kollektiewe identiteit aan 'n gemeenskap te gee. Hierdeur word 'n gedeelde verlede geskep wat enige konflik, verskille of verdeeldheid oorkom. Nasionale mites kan verbind word met hierdie soort *tradisies*. Toesprake, geskiedskrywinge, romans en films is alles voorbeelde van sulke narrativerings wat sekere sosiale verhoudinge kan uitbeeld.

2.5.2. Dissimulasie

'n Tweede metode waardeur ideologie volgens Thompson (1990: 62) werksaam kan wees, is dié van dissimulasie. Magsverhoudinge kan gevestig en onderhou word deurdat dit verbloem, ontken of versteek word, of op so 'n manier aangebied word dat dit die aandag weglei van die bestaan van sulke verhoudings of -prosesse. Die

verskillende strategieë waardeur simboliese vorme deur middel van dissimulasie gekonstrueer kan word om 'n ideologiese doel te dien (Thompson 1990: 62-64):

Verplasing: Deur die strategie van verplasing kan 'n term wat gewoonlik gebruik word om na een objek of persoon te verwys, gebruik word in verwysing na 'n ander. Hierdeur word die positiewe of negatiewe konnotasies van hierdie term oorgedra na 'n ander objek of persoon.

Eufemisering: Aksies, instellings of sosiale verhoudings/toestande word beskryf of herbeskryf in versagtende of verbloemende terme wat dit in 'n meer positiewe lig stel.

Beeldspraak (byvoorbeeld stylfigure soos metonimie en metafoor): Die gebruik van taal- en stylfigure, of die figuurlike gebruik van simboliese vorme. Hierdie strategie word hoofsaaklik gebruik in die literatuur, maar kom ook voor in die alledaagse wyses waarop betekenis oorgedra word. Stylfigure soos metonimie en metafoor word gebruik om terme of kenmerke wat gewoonlik met een objek of persoon verbind word, met 'n ander te identifiseer, sonder dat daar aanvanklik enige duidelike verband was tussen die term of kenmerk en die objek waarna dit verwys. Die gebruik van metafoor kan sekere sosiale verhoudinge dissimuleer deur daardie verhoudinge (of die mense of groepe wat daardeur omsluit word) aan te bied asof hulle sekere kenmerke besit wat hulle nie werklik besit nie. Hierdeur kan sekere kenmerke of kwaliteite uitgelig word en 'n negatiewe of positiewe waarde daaraan toegeken word.

2.5.3. Vereniging

Vereniging, volgens Thompson (1990:64), is die ideologiese metode wat gebruik word wanneer 'n simboliese vorm van eenheid geskep word om individue bymekaar te bring en te omsluit in 'n kollektiewe identiteit, ten spyte van die verskille wat hulle kan verdeel. Tipiese strategieë wat hiermee gepaardgaan is die volgende (Thompson 1990: 64-65):

Standaardisering: Simboliese vorme word omvorm om in 'n gestandaardiseerde raamwerk te pas. Hierdie raamwerk word dan voorgehou as die gemeenskaplike en aanvaarbare basis van simboliese wisselwerking. Thompson (1990: 65) verduidelik

dat hierdie strategie byvoorbeeld gebruik word deur staatsowerhede om 'n hegemonistiese nasionale taal te ontwikkel in 'n konteks waarin daar verskillende tale, dialekte of linguistiese groepe bestaan. Die vestiging van 'n nasionale taal kan dien om 'n kollektiewe identiteit te skep en 'n sekere hiërargie in te stel onder die verskillende dialekte en tale binne 'n nasiestaat.

Simbolisering van eenheid: Hierdie strategie behels die konstruksie van simbole van eenheid en kollektiewe identiteit. Simbole van nasionale eenheid is byvoorbeeld vlae, nasionale liederes en -simbole, of embleme. Die simbolisering van eenheid kan gepaardgaan met die strategie van narrativering. Soos reeds genoem, werk nasionale simbole en mites (wat 'n soort narratief is) saam in die proses waardeur 'n kollektiewe identiteit geskep en bevestig word.

2.5.4. Fragmentasie

Magsverhoudinge kan ook onderhou word deur die teenoorgestelde metode te gebruik as dié van vereniging. Deur die toepassing van hierdie ideologiese praktyk kan groepe of individue wat die voortbestaan van die dominante groep bedreig, gefragmenteer en 'onskadelik' gestel word (Thompson 1990: 65). Tipiese strategieë van fragmentasie is:

Differensiasie: Die verskille wat groepe en individue van mekaar onderskei en hulle verdeel word beklemtoon. Hierdeur word die kenmerke wat hulle verdeel, gebruik om hulle uitmekaar te dryf, sodat hulle nie 'n bedreiging is vir die dominante groep nie.

Die voorstelling van die *ander*: Hierdie strategie behels die skep van 'n 'vyand', binne of buite die groep. Hierdie vyand word voorgestel as 'n bedreiging, sodat daar 'n beroep gedoen kan word op die individue binne die groep om hierdie vyand gesamentlik teen te staan en te verwerp. Hierdie strategie werk saam met die strategie van vereniging, aangesien die skep en verwerping van die *ander* gewoonlik 'n groep as 'n gemeenskap bymekaarbring.

2.5.5. Reïfikasie

Die vyfde en laaste metode waardeur ideologie kan funksioneer, is dié van reïfikasie (Thompson 1990: 65). 'n Tydelike historiese stand van sake word aangebied asof dit permanent, ewig en tydloos is. Hierdie metode behels dus die verwydering of verduistering van die sosiale en historiese karakter van sosio-historiese verskynsels. Reïfikasie kan uitgedruk word in simboliese vorme deur middel van verskillende strategieë (Thompson 1990: 65-66):

Naturalisering: Sosiale en historiese konstruksies word behandel asof dit 'n natuurlike gebeurtenis, of die gevolg van natuurlike toestande is.

Eternalisering/verewiging: Hierdie strategie is baie eenders as dié van naturalisering, in die sin dat sosio-historiese verskynsels beroof word van hul historiese karakter omdat hulle voorgestel word as permanente, onveranderde, tydlose verskynsels. Dit beteken byvoorbeeld dat tradisies, gewoontes of institusies voorgestel word asof dit geen spesifieke punt van oorsprong het nie, maar nog altyd bestaan. Hierdeur word hulle tydlose verskynsels wat nie betwyfel kan word nie. So word hierdie verskynsels deel van die sosiale lewe en hul oënskynlik a-historiese karakter word voortdurend deur sekere simboliese vorme bevestig.

Nominalisering/passivisering: Nominalisering geskied wanneer sinsdele in naamwoorde verander word, en passivisering geskied wanneer sinne in die bedrywende-, in plaas van die lydende vorm aangebied word. In so 'n sin word die subjek of agent verwyder, sodat dit voorkom asof die handeling wat beskryf word in die afwesigheid van enige produserende subjek geskied; asof die handeling 'n natuurlike (en weereens tydlose, verskynsel is).

3. DIE OPKOMS VAN AFRIKANERNASIONALISME

Volgens die kritikus Albert Grundlingh (1993: 268), kan Afrikanernasionalisme in breë terme as 'n politieke en kulturele verskynsel beskryf word wat sedert die begin van die 20ste eeu op die voorgrond begin tree het.

Die opkoms van Afrikanernasionalisme het sy dinamiek in die laat negentiende- en vroeë twintigste eeu hoofsaaklik uit drie bronne gevind: die poging om Afrikaanse sakeondernemings te bevorder; die ontwikkeling van Afrikaans as 'n standaardtaal en die skep van 'n literêre kultuur; en die uitdra van 'n nasionalistiese geskiedenis (Giliomee & Mbenga 2007:288). Die Afrikanernasionalistiese beweging het vanaf die begin van die 20ste eeu tot so 'n mate uitgebrei, dat dit die bewindsoorname van die Nasionale Party in 1948 bewerkstellig het. Hierdie datum merk dan ook die begin van die Apartheidsera in Suid-Afrika (Giliomee & Mbenga 2007: 288-289).

Daar sal vervolgens na elkeen van dié ideologiese boublokke van Afrikanernasionalisme gekyk word (Grundlingh 1993: 268), ter verduideliking van die dinamiek van magsverhoudinge wat hierdie 'verbeelde gemeenskap' gevestig het. In hierdie bespreking sal daar hoofsaaklik gesteun word op bronne wat 'n kritiese benadering volg. 'n Groot deel van die vroeër geskiedskrywing in Afrikaans oor Afrikanernasionalisme, beskryf hierdie verskynsel as 'n positiewe, onproblemitiese konsep en dit word voorgestel as 'n natuurlike ontwikkeling binne die Suid-Afrikaanse geskiedenis. Daar sal egter hoofsaaklik verwys word na bronne wat Afrikanernasionalisme benader as 'n politieke produk van intensiewe ideologiese arbeid, soos Grundlingh (1993: 267) dit stel³. Hierdeur sal die fokus geplaas word op die maniere waarop betekenis gemobiliseer is om die magsverhoudinge wat die Afrikaner regime gekenmerk het, te vestig en te onderhou.

3.1 Volkskapitalisme – die ekonomiese bemagtiging van die Afrikaner

Na die 1870's en die minerale revolusie in Suid-Afrika, is die ekonomiese sektor hoofsaaklik gedomineer deur die Engelssprekende gemeenskap. Britse imperialisme

---

³ Indien daar in die loop van die bespreking na bronne verwys word wat nie hierdie benadering volg nie, sal dit so ver moontlik pertinent so aangedui word.

en die oneweredige ontwikkeling van kapitalisme in die land het die grootste deel van die Afrikanergemeenskap uitgesluit en ekonomies onmagtig gelaat (Grundlingh 1993: 268). As gevolg van groeiende verstedeliking en verarming, was die Afrikanergemeenskap polities, kultureel en ekonomies verdeeld (O'Meara 1983: 71).

'n Besef het onder 'n klein groepie middelklas professionele burgers (die *petite bourgeoisie*) posgevat, dat die oplossing slegs in die bevordering van die Afrikaner se posisie binne die industriële ekonomie gelê het. Ter wille van hulle eie oorlewing en vooruitgang, moes daar beheer geneem word van kapitalisme in Suid-Afrika om 'n eie volkskapitalisme te ontwikkel (Grundlingh 1993: 269). In 1875 is die GRA (Genootskap van Regte Afrikaners) onder leiding van S.J. du Toit in die Paarl gestig om die belange van Afrikaners te bevorder en die konsep van 'n Afrikanernasie te artikuleer (Thompson 1985: 26; Hofmeyr 1987: 97). Die GRA ondersteun later ook die stigting van die geheime organisasie Die Afrikaner Broederbond; die eerste politieke organisasie met 'n uitsluitlik nasionalistiese agenda (Marks & Trapido 1987: 13).

Die pogings van hierdie organisasies kon egter slegs geslaagd wees as die Afrikanergemeenskap gemobiliseer en as 'n gewillige en vaardige werkersklas gevorm kon word, om kapitalisme te bevorder (Hofmeyr 1987: 103). Die plattelandse en stedelike lede van die gemeenskap, asook die middelklas en die verarmdes, kon slegs verenig word deur groepsidentifikasie en -mobilisasie. Dié strategie sou ernstige ideologiese arbeid op verskeie vlakke van die samelewing behels, met die kombinasie van etniese- en kulturele mobilisasie en die bevordering van volkskapitalisme (Grundlingh 1993: 269). Die hoop was dat die posisie van die Afrikaner deur groepsidentifikasie en -samesamewerking verbeter kon word en hierdie identifikasie moes volledig, en op alle vlakke van die samelewing, kon geskied (Grundlingh 1993: 269). Een van die belangrikste maniere waardeur so 'n kollektiewe identiteit geskep kon word, was die vestiging van Afrikaans as 'n standaardtaal en as 'n sosiale kategorie wat lede van die gemeenskap uit verskillende ekonomiese klasse en geografiese gebiede kon saambind (Grundlingh 1993: 268; Hofmeyr 1987).

3.2 Afrikaans as volkstaal

Die vestiging van 'n eie nasionale taal, is 'n belangrike element waardeur 'n groep se kollektiewe identiteit gekonstrueer kan word. 'n Taal kan as identiteitsmerker optree wat bydra tot die opstel van sekere groeps grense wat in- en uitsluiting bepaal. Die vestiging van 'n taal as hegemonie, kan dus as magsinstrument dien. Om so 'n hegemonie in plek te stel, is dit veral belangrik om die betrokke taal as geskrewe literatuur te vestig.

In sy uiteensetting van die verskillende strategieë van simboliese konstruksie, bespreek Thompson (1990: 61) die ideologiese gebruik van sekere narratiewe. As 'n mens dit vergelyk met Anderson (1991: 201-204) se siening dat die *skep* van 'n nasie gepaard gaan met die *narrativering* van die nasie, is dit duidelik dat die vestiging van 'n nasionale taal belangrik is as 'n simboliese vorm wat as raamwerk dien vir 'n kollektiewe identiteit. Literatuur kan ook as voermiddel dien vir sekere ideologiese betekeniskonstruksies. Die narratiewe wat in daardie taal geproduseer word, vorm 'n integrale deel van die magsverhoudinge wat 'n sekere *verbeelde* gemeenskap skep en in stand hou. Homi K. Bhabha verwys ook na “nation as narration” in sy inleiding tot die versameling opstelle *Nation and Narration* (1990). Volgens Bhabha (1990: 4) dien sekere narratiewe (soos gevind in literatuur, ander media of modis van kommunikasie), as simboliese vorme wat sekere betekeniskonstruksies oordra as identiteitsmerkers van 'n verbeelde gemeenskap:

In this sense, then, the ambivalent, antagonistic perspective of nation as narration will establish the cultural boundaries of the nation so that they may be acknowledged as ‘containing’ thresholds of meaning that must be crossed, erased, and translated in the process of cultural production.

Dit is daarom nie vreemd dat die opkoms van Afrikanernasionalisme veral gepaard gegaan het met streng ideologiese arbeid rondom die vestiging van Afrikaans as eie, gestandaardiseerde taal nie. Dit was ook noodsaaklik dat 'n volwaardige literatuur in Afrikaans ontwikkel moes word. Coetzee (1994: 284) se beskrywing van die faktore wat bygedra het tot die dominante vestiging van die Afrikaner-regime is van toepassing hier: “The development of a hegemony, the standardisation of a language, the creation of a literary canon and the making of authors are instruments of power”.

Om hierdie proses verder te bespreek, sal Isabel Hofmeyr (1987) se hoofstuk *The politics of race, class and nationalism* as die belangrikste bron gebruik word. Die rede hiervoor is dat Hofmeyr in haar werk veral ondersoek instel na die manier waarop die *vervaardiging* van 'n Afrikaanse literêre literatuur in die tydperk tussen 1902 en 1924, 'n belangrike manier was waardeur 'n nasionalistiese ideologie uitgebrei is (1987: 95).

Die GRA, en ander organisasies sedert die 1870's, se pogings om die Afrikaanse taal as 'n sosiale kategorie te gebruik wat die Afrikanergemeenskap sou verenig, het bekend gestaan as Die Eerste Taalbeweging. Hierdie pogings was egter in baie opsigte onsuksesvol en alle aktiwiteite van betrokke groepe is uiteindelik onderbreek deur die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog in 1899. Ná die oorlog word die Eerste Beweging se werk egter voortgesit deur 'n nuwe groep *kulturele entrepreneurs*, onder leiding van Gustav Preller. Die stigting van die ATG (Afrikaanse Taal Genootskap) in 1905, merk die begin van die Tweede Taalbeweging. Die uitsluitlike doel van hierdie beweging was om Afrikaans as 'n standaardtaal te vestig en 'n literêre kultuur te skep (Hofmeyr 1987: 104). Hierdie beweging was egter geensins 'n onskuldige patriotiese aktiwiteit nie; soos Hofmeyr (1987: 103) dit stel:

In broad outline, the [Second Language] movement involved a petty bourgeoisie in search of a wider audience that could turn language and educational broking into a new professional avenue for a group of people who feared marginalisation.

Daar is reeds verduidelik hoe die ontwikkeling van die media-industrie kan dien om nasionalisme en die sirkulasie van ideologiese simboliese vorme te bevorder. Daarom was die vestiging van Afrikaans as hoë kultuurtaal en die bevordering daarvan as geskrewe taal in koerante, tydskrifte en boeke so belangrik vir diegene wat Afrikanernasionalisme wou bevorder. Die stigting van die ATG en die grootskaalse ideologiese arbeid rondom die Uniewording in 1910, het momentum verskaf aan hierdie proses. Die ontwikkeling van 'n nasionalistiese ideologie wat veral klem gelê op eenheid onder blankes, burgerskap, nasionale simbole en 'n groeiende infrastruktuur onder die vaandel van volkskapitalisme, het 'n vrugbare atmosfeer geskep vir die bevordering van Afrikaans en 'n Afrikaanse literatuur (Hofmeyr 1987: 108).

Die skep van 'n Afrikaanse literatuur was belangrik om die linguistiese hegemonie van Afrikaans te verseker. Hofmeyr (1987: 108-111) identifiseer 'n aantal strategieë wat deur die institusies van die Tweede Taalbeweging gebruik is om 'n literêre kultuur vir Afrikaans te skep. Hierdie strategieë is kortliks as volg:

- Enige nuwe of reeds gevestigde skrywers is vurig ondersteun en deur spesifieke propagandistiese maniere onder die publiek gepopulariseer.
- Verskeie literêre kompetisies en pryse is aangebied om mense direk en indirek aan te moedig om in Afrikaans oor 'Afrikaanse' onderwerpe te skryf.
- Hierdie kompetisies was deel van 'n poging om literatuur oor 'n wye verskeidenheid onderwerpe te produseer om 'n breër spektrum van lesers te lok en die liefde vir lees te bevorder. Leesstof oor 'n groot verskeidenheid onderwerpe moes ook dien as die boublokke waaruit 'n meer gemeenskaplike gevoel van identiteit geskep kon word, aangesien hierdie onderwerpe meestal in 'n nasionalistiese lig aangebied is.
- 'n Verdere poging om 'n liefde vir lees aan te wakker en 'n groter leserspubliek te verkry, het behels dat daar in tydskrifte soos *Die Huisgenoot* en *Die Brandwag* 'n geweldige kultus rondom die persoonlikhede van sekere literêre- en geskiedkundige figure geskep is. Deur hierdie kunsmatige proses is sekere Afrikaanse skrywers (soos veral die eerste digters: Totius, Celliers, Leipoldt en Marais) byvoorbeeld gevestig as *volksdigters* en Afrikanerhelde⁴ wat klaarblyklik volgens sekere geskiedskrywers spontaan deur die publiek aangeneem en geïdealiseer is (Hofmeyr 1987: 109; Moodie 1975: 41-46).
- 'n Groot hoeveelheid van die literatuur wat geproduseer is, was ook histories van aard. Met die Anglo-Boereoorlog nog vars in die geheue, was dit natuurlik ook nie vreemd dat dit 'n algemene tema was nie. Die skryf van historiese literatuur was ook een van die belangrikste maniere waarop die Afrikanerverlede gekonstrueer is. Die klem behoort hier geplaas te word op die woord *konstruksie*, aangesien hierdie proses hoofsaaklik die vestiging van 'n sekere mitologie behels het (sien 3.3).
- Hierdie strategieë het uiteindelik gesamentlik 'n herdefinisie van die alledaagse lewe behels. Hierdie herdefinisie het deel gevorm van 'n breër

---

⁴ Sien in die verband Sandra Swart (2004) se artikel "The construction of Eugène Marais as an Afrikaner Hero" waarin Gustav Preller se ideologiese arbeid rondom die vestiging van 'n Afrikaanse literatuur en heroïese skrywersfigure beskryf word.

intellektuele beweging bekend as die ‘volkskunde’. Hofmeyr beskryf hoe dit veral in ’n soort propagandistiese literatuur uitgebeeld is:

The pages of *Die Brandwag* and *Die Huisgenoot*, for example, carried articles, advertisements, pictures and stories which took every imaginable phenomena of people’s worlds and then repackaged these as ‘Afrikaans’. A brief list would include food, architecture, interior decoration, dress, etiquette, health, humour, architecture, interior decoration, the plastic arts, music, handicrafts, transport, agriculture, nature study and so on. For the readers of these articles, what had previously been furniture became ‘Afrikaans’ furniture and what had been a house became an ‘Afrikaans’ house built in an Afrikaanse bouwstijl (Afrikaans architecture) (Hofmeyr 1987: 111).

3.3 Die konstruksie van ’n Afrikanerverlede

’n Verdere manier waarop die Afrikanergemeenskap verenig sou kon word, was deur die skep van ’n gedeelde verlede. ’n Herdefinisie van die sosiale lewe moes geskied. Die konstruksie van ’n gedeelde verlede sou die gemeenskap in staat stel om die grondslag van hul eie bestaan en voortbestaan te identifiseer. Die nasionalistiese herdefinisie van die geskiedenis as ’n *Afrikanergeskiedenis*, moes dien om ’n gevoel van eiewaarde by die Afrikanergemeenskap aan te wakker, en om die *ander* te diskrediteer.

Die konstruksie van ’n Afrikanergeskiedenis het hoofsaaklik geskied deur ’n proses van politieke mitologisering, waardeur die verlede geïdealiseer is. Dit het die ideologiese basis gevorm waarop die hede en toekoms gebou kon word (Grundling 1993: 270-271). Gebeure soos die Groot Trek, Slagtersnek, Bloedrivier en die Anglo-Boereoorlog, is gesien as sleutelgebeure in die Afrikanergeskiedenis en die vorming van ’n Afrikaneridentiteit (Grundling 1993: 270). Vanuit die sterk Calvinistiese beginsels van die Afrikaner se geloof en (gekonstrueerde) identiteit is hierdie verlede ook hoofsaaklik in ’n religieuse lig geskets, wat die Afrikaner as ’n uitverkore ‘Godsvolk’ beskryf het (Grundling 1993: 270; Marks & Trapido 1987: 16). Dit is hoofsaaklik gedoen deur die Afrikanervolk na aanleiding van gebeure soos die Groot Trek, veral met die Bybelse uitverkore Israelitiese volk te identifiseer wat deur God na die sogenaamde beloofde land gelei is. So is die Afrikaner uitgebeeld as ’n *uitverkore godsvolk* wie se lotsbestemming dit was om die sogenaamde ‘lig van die beskawing’ en die Christelike boodskap na ‘donker Afrika’ te bring. Die herdefinisie en konstruksie van die verlede en geskiedenis, het tot ’n groot mate deur die skep van

verskeie ideologiese narratiewe geskied. Hierdie narratiewe is veral in die Afrikaanse literatuur gevestig (Hofmeyr 1987: 95)

Die geskiedenis van die land in die taal van die volk

Die ideologiese herdefinisie van die geskiedenis as deel van 'n kollektiewe identiteit, het hand aan hand gegaan met die pogings om Afrikaans as nasionale taal te vestig. Die geskrewe woord was natuurlik ook die belangrikste manier waardeur die ideologiese boodskap versprei kon word. Sedert die Eerste Taalbeweging in die 1870's, het daar 'n ernstige behoefte ontstaan om die 'geskiedenis van die volk' op skrif te stel in die taal wat 'n nasionale identiteit sou bevorder. Dit moes Afrikaanse lesers kon *opvoed* en *inlig* oor die nasionale, patriotiese verlede (Thompson 1985: 31). Die leier van die eerste beweging, S.J du Toit, het hom byvoorbeeld só uitgelaat oor die kwessie:

Dis een skande dat daar nog nie eens in Hollands een Geskiedenis van ons land geskrywe is nie. In Engels is daar wel. Mar elkeen kan self begryp hoe een Engelsman die geskiedenis van ons land sal beskrywe. Die Engelse het altyd reg, en die arme boer wort mar altyd sleg gemaak . . . hulle verdraai die dinge net so's hulle wil. Mar ons weet van beter (in Van Jaarsveld 1959: 96).

Die ideologiese betekeniskonstruksies in hierdie paragraaf is duidelik. Die Engelse word as *ander* voorgestel en gediskrediteer as leuenaars en verdraaiers van die waarheid. Die "land" waarna verwys word, naamlik Suid-Afrika, word ook uitsluitlik as eie besit van die Afrikaner gesien: "geskiedenis van *ons* land" (eie kursivering – SH).

Die eerste pogings om hierdie sogenaamde 'nuwe' patriotiese verlede op skrif te stel, is veral aangewend deur artikels wat geplaas is in een van die eerste Afrikaanse koerante, *Die Patriot* (sedert 1876), wat deur lede van die Eerste Beweging en die GRA begin is. 'n Spesiale rubriek wat oor die *Afrikaanse* geskiedenis gehandel het, is byvoorbeeld in die *Patriot* geplaas. Lesers is terselfdertyd uitgenooi om deel te neem aan die konseptualisering van die geskiedenis, deur hul eie herinneringe op te teken of herinnerings van "geloofwaardige ou-mense" oor te vertel (Van Jaarsveld 1959: 95).

In reaksie teen die kulturele oorheersing van die Britse koloniale regime en algemene verengelsing, word die eerste Afrikaanse geskiedskrywing opgestel en die eerste Afrikaanse geskiedenisboek *Die Geskiedenis van ons Land in die Taal van ons Volk* verskyn in 1877. Hierdie boek het uitsluitlik 'n godsdienstig-nasionalistiese benadering gevolg, wat 'n geïdealiseerde verlede voorgehou het. Dit was ook die eerste skriftelike konsepsie van die mitologie van die Afrikanernasionalistiese ideologie. Die doel van dié publikasie was om Afrikaners aan te moedig om hulself as deel van 'n nasie met 'n gemeenskaplike verlede en toekomstige lotsbestemming te sien, en die aanslag van Britse Imperialisme teen te staan (Thompson 1985: 31). Die nasionalistiese historikus Van Jaarsveld (1959: 98) beskryf dit byvoorbeeld as volg:

Die werk het 'n moraliserende strekking en is tendensieuse geskiedskrywing in diens van die politiek en met 'n bepaalde strekking. Dit bevat lesse in vaderlandsliefde en burgersin. Die lewe van die voorvaders word as toonbeeld aan tydgenote voorgehou en die nasionale verlede verheerlik. Die sedes en heldedade word opgehemel, onreg word bestry en die lotgevalle met deelname beskrywe. Die doelstelling was nie verniet 'om ons kinders van jongs af bekend te maak wat hulle vaders al deurgestaan en gelij het hier in die land waar vreemdelinge ons nou vertrap', en dat die kinders van die Hugonote aan die 'geest van hulle vroeë voorouers' getrou moet bly. (Van Jaarsveld 1959: 98)

Hierdie boek sou die weg baan vir verdere literatuur oor die Afrikanerverlede en die gevolglike proses van mitologisering.

Gustav Preller en die kulturele entrepreneurs

Gedurende die Tweede Taalbeweging, rondom 1913, is die ideologiese arbeid rondom die *vervaardiging* van 'n Afrikanerverlede hervat deur die linguis, koerantredakteur, literêre kritikus en historikus Gustav Preller (1875–1943) (Hofmeyr 1987; 1988). Preller het veral daarna gestreef om 'n Afrikaanse literêre kultuur te vestig. Een van die strategieë waardeur dit gedoen is, was die popularisering van die Afrikanergeskiedenis (Hofmeyr 1987: 109). Saam met ander medewerkers, het Preller onder die vaandel van historiese bewaring, die subjektiewe kulturele opvoeding van die gemeenskap voor oë gehad.

In haar artikel oor Preller, sy werk en bydrae tot die popularisering van die geskiedenis, voer Hofmeyr (1988: 530) aan dat indien Afrikanernasionalisme se sukses grootliks toegeskryf kon word aan die toeëiening en reïnterpretasie van die

daaglikse sosiale werklikheid, veral Preller beskryf sou kon word as 'n meester van die tegnieke en narratiewe wat hiertoe bygedra het. Preller en sy tydgenote het sekere historiese gebeure en -persoonlikhede deur hul werk geïkoniseer. Deur die gebruik van die strategie van narrativering, is sekere tradisies deur middel van die literatuur gevestig. Dit kon 'n gevoel van toebehoring tot 'n volk onder die Afrikanergemeenskap laat posvat, en het 'n gedeelde verlede gekonstrueer wat enige konflik en verdeeldheid kon oorkom.

Preller se strewe na die uiteensetting en bewaring van die verlede het begin met sy werk oor Piet Retief (1905). In hierdie hoogs liriese, emosionele en subjektiewe teks, word dié Voortrekkerleier geïdealiseer as 'n bewonderenswaardige en grootse Afrikanerheld. Preller beskryf Piet Retief as een van die eerste Afrikanerleiers wat die konsep van 'n sterk, verenigde Afrikanerdom in die harte van die gemeenskap gelê het (Hofmeyr 1987: 109-111). Retief word voorgestel as 'n leier wat die Afrikanervolk wou sien as “'n aparte volk met sy eie taal, godsdiens, sede, geskiedenis en tradisie – wat sy eie vrye nasionale toekoms tegemoet streef”, soos die nasionalistiese geskiedskrywer Van Jaarsveld (1981: 25) dit later sou uitspel.

As gevolg van die populariteit van hierdie stuk, het Preller dit gou opgevolg met verskeie tekste oor die Voortrekkerleier en Voortrekkerpersoonlikhede en produseer hy byvoorbeeld die reeks *Voortrektermense* in 1918.⁵ Sy gewilde en kleurvolle geskrifte het veroorsaak dat 'n kultus rondom die Voortrekkerpersoonlikhede en die gebeure van die Groot Trek geskep is (Hofmeyr 1987: 110). Dit het die Groot Trek as die middelpunt van Afrikaanse historiografie gevestig (Thompson 1985: 36). Hierdie mitiese narratiewe wat deur Preller en sy volgelinge gekonstrueer is, het verseker dat die belangrikste mites van Afrikanernasionalisme verwerk is tot 'n reeks *kulturele produkte* (Cattell 2001: 14–15). Sulke produkte het die gemeenskap gedurig bewus gemaak van hul nasionale verlede, en die gevolglike popularisering van die geskiedenis het 'n nuwe trots op volksimbole en -rituele by die gemeenskap ingeboesem (Erasmus, 2005: 237). Dit alles het die vaslegging van 'n kollektiewe identiteit moontlik gemaak.

---

⁵ Dit was juis Preller wat die benaming ‘Voortrekkers’ in gebruik gebring het. Vroeër is hoofsaaklik na die trekboere verwys as emigrante, pioniers of landverhuisers (Hofmeyr, 1987: 109).

Die sukses van Preller se werk het gou gesorg dat ander skrywers sy voorbeeld sou volg in beskrywings van die wel en wee van die Voortrekkers en hul heldedade. Dit het ook historiese fiksie oor ander geskiedkundige gebeure, soos die Anglo-Boereoorlog, bevorder (Hofmeyr 1987: 108-111). Voorbeelde van fiksie met die Groot Trek as tema is onder andere MER se *Kinders van die voortrek* (1920), *Twee Voortrekkers* deur Pieter van der Merwe Erasmus (1935), *Die wit kraai* van Anna de Villiers (1938), ensovoorts. Daar het uiteindelik 'n hele industrie rondom die fabrikasie van hierdie soort mitiese narratiewe oor die Afrikanerverlede (en veral die *Voortrekkerverlede*) ontstaan (Hofmeyr 1987: 109).

Met die Groot Trek as tema, het beskrywings van die ossewa, die wakis en dryf van die osse met die sweep en die ritmiese uitroep van hul name dus ook algemene kultuurbeelde in die literatuur geword. Die sogenaamde rooispan- of langhoring osse, die hot- en haaragteros met trotse name soos Duusman, Mooiveld, Liefeland, Generaal, Krygsman, Stuurman en Swartland, was deel van dié soort stereotipe beelde. Enkele voorbeelde van werke waarin hierdie soort romantiek aangetref word is Boerneef se *Boplaas* (1938), D.F. Malherbe se pionierstetralogie *Die Bergstroom ruis* (1940), *Vlam van die Suurveld* (1943), *En die wawiele rol* (1954) en *Over-die-berge* (1961).

Die simboliese ossewatrek van 1938

Afrikanernasionalisme en die gepaardgaande ideologiese praktyke waardeur dit gekonstrueer is, het veral 'n hoogtepunt bereik tydens die eeufeesviering van die Groot Trek in 1938 (Grundlingh 1993: 270).

Die depressiejare wat 'n groot deel van die bevolking in armoede gedompel het gedurende die 1930's, asook die politieke onstabiliteit in die land, het steeds groot onenigheid onder die Afrikanergemeenskap tot gevolg gehad (Grundlingh 1993: 270). Binne hierdie politieke krisistydperk wou kulturele organisasies soos die FAK (Federasie vir die Afrikaanse Kultuur) en ATKV (Afrikaanse Taal en Kultuur Vereniging) 'n monument ter ere van die Voortrekkers oprig as baken van die Afrikaner se verlede en identiteit (Van Rensburg 1972: 12). Met die honderdjarige herdenking van die Groot Trek wat in 1938 sou geskied, is daar besluit om 'n

monument in Pretoria op te rig. Die hoeksteenlegging sou op 16 Desember 1938 (Geloftedag, herdenking van die Slag van Bloedrivier) plaasvind en 'n landswye fees sou daarmee saam beplan word (Van Rensburg 1972: 12).

Om te verseker dat die hele Afrikanergemeenskap by hierdie gebeure betrek sou word – om “by die breë publiek belangstelling te wek” en “die verbeelding van die algemene publiek gaande te maak” (Van Rensburg 1972: 12) – is daar besluit om 'n simboliese tweede ossewatrek te loods. Alhoewel hierdie gebeure noukeurig deur die Afrikaner kulturele entrepreneurs georkestreer is, was selfs hulle verbaas oor die hewige reaksie wat hierdie feesvieringe by die publiek sou ontlok. Die nypende sosiale en politieke omstandighede van die tyd, het veroorsaak dat mense die geleentheid aangegryp het as 'n baken van hoop. Gedurende die feesvieringe is 'n geïdealiseerde verlede en die heroïese optredes van die voorvaders opgeroep. Afrikaners kon hulself met die soort mitiese simbole en narratiewe identifiseer en het inspirasie daaruit geput.

Die ATKV het die simboliese ossewatrek in 1938 geloods. Nege replikas van tradisionele ossewaens, met spanne rooi Afrikanerosse, het op 8 Augustus 1938 uit Kaapstad na Pretoria vertrek. Onderweg sou die waens by verskeie dorpe en stede oor die land aangaan. Moodie (1975: 178) gee 'n gedetailleerde beskrywing van hierdie gebeurtenis in sy boek oor die opkoms van die Afrikanerdom. Hy bespreek die twee groot feeste, onderskeidelik by Bloedrivier en Pretoria, ter herdenking van Geloftedag op 16 Desember. Die ossewaens is op historiese belangrike plekke gedoop en vernoem na Voortrekkerhelde – soos Piet Retief – en ander belangrike momente uit die Afrikanergeskiedenis. Een van die waens is byvoorbeeld ter nagedagtenis aan die konsentrasiekampe gedurende die Anglo-Boereoorlog, as die ‘Vrou en Moeder’ gedoop.

Volkseenheid en die verlossing van verdrukking, was die belangrikste temas van landswye toesprake tydens die reis (Moodie 1975: 179). Deur dit alles is die volk opgeswee tot 'n algehele nasionalistiese histerie. Emosionele skares het die proses ingewag, gekleed in tradisionele Voortrekkerdrag. Strate is vernoem na Voortrekkerhelde; mense is tot trane gedryf met emosionele toesprake en die

uitvoering van hierdie nasionalistiese rituele. Jongmense is in die huwelik bevestig, en babas is gedoop langs die waens (Grundlingh 1993: 270).

Dit was egter nie slegs die historiese gebeure van die Trek en verskeie Afrikanerhelde, wat deur die gebeure van die simboliese tweede trek geïkonifiseer is nie. Die volk het selfs die kleinste elemente van die trek en die geskiedenis aangegryp as herinnerings aan 'n trotse verlede, en het hierdie elemente as nasionalistiese simbole van Afrikanereenheid en Afrikaneridentiteit aanvaar (Moodie 1975: 180).

Aangesien dit belangrik is om aan te toon hoe sekere mikro-elemente van die Trek só kultiese status behaal het, haal ek Moodie (1975: 180) volledig aan in sy beskrywing van die mense se entoesiasme en hul emosionele reaksies:

Men grew beards and women donned Voortrekker dress; street after street in hamlet after hamlet was renamed after one or another Trek hero; babies were baptized in the shade of the wagons – one was christened “Eufeesia” . . . – and young couples were married in full trekker regalia on the village green before the wagons. With tearful eyes old men and women climbed onto the wagons . . . and the younger ones jostled with one another in their efforts to rub grease from the wagon-axles onto their handkerchiefs. Monuments were raised up and the wagons were pulled through freshly laid concrete so that the imprint of their tracks could be preserved forever. In Bloemfontein, when the English-speaking town council refused to change the name of Maitland Street to Voortrekker Street, the organizing committee rejected the oxen proffered by the town and a procession of women in Voortrekker garb dragged the “Vrou en Moeder” through the streets. At night folks would gather around the campfires of the trekkers in their hundreds and thousands to sing traditional Afrikaans liedjies . . . and the old Dutch psalms, to watch scenes from the Voortrek enacted in pantomime, and to thrill to inspire sermons culled from the depths of civil faith.

Die gevolg was dat die gebeure van 1938 op simboliese vlak indrukwekkende veranderings binne die Afrikanergeleedere teweeggebring het. “Afrikaners had learned in their worship at the oxwagon altars how very much they had in common as Afrikaners” sê Moodie (1975: 180) met verwysing na die byna religieuse reaksie wat die gebeurtenis ontlok het en die suksesvolle resultate wat die propaganda in hierdie tyd rondom volkseenheid opgelewer het.

As metaforiese gebeurtenis, het die simboliese Trek die lyding van individue in die hede geobjektiveer en dit daardeur meer draaglik gemaak. Dit het ook diegene wat nie self deel was van daardie geskiedkundige gebeure nie, die geleentheid gebied om deel te wees van 'n nasionale en kollektiewe gevoel van betreuring, asook van die

verlossing en die belofte van 'n beter toekoms. Die simboliese trek is dus gesien as 'n parallel tot die ekonomiese (ver)trek van die Afrikanerdom uit 'n vernietigende depressietydperk (Grundlingh 1993: 270).

Volgens Grundlingh (1993: 270) was die simboliese Trek – as verteenwoordigend van die volk se idilliese, landelike wortels – vir vele verstedelike Afrikaners wat na die Depressie 'n stadsbestaan moes voer, 'n uitdrukking van die nostalgiese verlange na die morele waardes en kultuur van 'n landelike leefwyse. Dit is egter terselfdertyd ook geassosieer met die vooruitsig na 'n beter, meer suksesvolle toekoms – 'n toekoms wat gebaseer kon word op hierdie waardes (Grundlingh 1993: 270).

Die gebeure van 1938 was veral ook 'n reaksie teen die persepsie dat die Afrikaner 'n vreemdeling in sy eie land, en 'n slagoffer van Britse Imperialisme, was (Grundlingh 1993: 270). Die antwoord vir hierdie probleme het gelê in 'n verenigde ekonomiese, politiese en kulturele beweging. Die 1938-feesvierings het gedien as 'n kragtige ideologiese middel tot hierdie doel. Verskeie ideologiese praktyke is deur die simboliese Trek gevestig. Daar is gefokus op 'n kollektiewe identiteit deur die strategie van vereniging. Deur middel van universalisering en narrativering is daar ook opnuut klem gelê op die mitiese narratiewe wat 'n nasionalistiese oorsprongsideologie kon formuleer.

Ter verdere verheldering kan daar verwys word na Hobshawn (1983) se boek *The invention of tradition*. Hobshawn identifiseer drie soorte tradisies wat hy as “invented traditions” beskryf in terme van die manier waarop sulke ideologiese gekonstrueerde tradisies bydra tot die sosiale verbeelding wat met die skep van *verbeelde gemeenskappe* (Anderson 1991) gepaard gaan:

[Invented traditions] seem to belong to three overlapping types: a) those establishing or symbolizing social cohesion or the membership of groups, real or artificial communities, b) those establishing or legitimizing institutions, status or relations of authority, and c) those whose main purpose was socialization, the inculcation of beliefs, value systems and conventions of behaviour (Hobshawn 1983: 9).

Die gekonstrueerde tradisies en gepaardgaande proses van mitologisering wat tydens die feesvieringe van 1938 neerslag gevind het, sluit hierby aan. Ideologiese betekenis is ook aan sekere nasionale simbole (as elemente van hierdie mitologisering)

toegeken, deur die gekonstrueerde narratiewe en tradisies waardeur dit voorgedra is. Een so 'n element is die trekos, wat tot simboliese vorm met sekere betekenisassosiasies omskep is.

“Die mooiste osse wat ooit ’n kakebeenwa getrek het”

Die Afrikanerbees, as trekdier van die ossewa, het ’n integrale rol gespeel in die feesvieringe van 1938. Saam met die ossewa, die juk en die wawiel, die Voortrekkerkappie, die Voortrekker se baard, die voorlaaier, die wakies, die onderbaadjie en vele ander sulke elemente, is die os gevestig as ’n nasionale simbool wat die identiteit en geskiedenis van die Afrikaner verteenwoordig. Die os as kulturele fenomeen is ingesluit in die proses van mitologisering wat die skep van ’n nasionalistiese oorsprongsideologie en die verdere definiëring van die Afrikanervolk as *verbeelde* gemeenskap bewerkstellig het.

Die osse wat die waens van Kaapstad na Pretoria moes trek, was een van die belangrikste elemente van die simboliese trek. Die spanne rooi Afrikanerosse het veral bygedra tot die emosionele karakter van die proses. Van Rensburg (1972: 17) beskryf die vertrek van die waens uit Kaapstad as volg:

Met ’n enkele sin: ‘Die Trek het begin – Hy is in die naam van God begin!’ het Henning Klopper die waens aan die rol gesit. Twee spanne rooi Afrikaners het gelyk teen die jukke weggebuk . . . en binne in die geskiedenisboek van Suid-Afrika ingestap.

Die waens het vier maande en agt dae geneem om hul roete van Kaapstad na Pretoria te voltooi. Altesaam 8000 osse is op die verskillende roetes gebruik om die waens te trek (Van Rensburg 1972: 28). Die voorsiening van osse was ’n belangrike aspek van die simboliese trek en ook dit het ’n emosionele reaksie van die publiek uitgelok. Verskeie boere het onderweg osse geskenk om die waens te trek. Dit was ’n saak van beginsel om die spanne rooi Afrikanerosse as deel van die trek te hê, en die voorsiening van osse is beskou as “bewys van die offergees van die Afrikaner” (Van Rensburg 1972: 28).

Gedurende die simboliese trek is die os telkens as simboliese objek gebruik. Verskeie waardevolle en simboliese geskenke en oudhede is deur die geesdriftige skares aan

die Trekleiers oorhandig soos die waens by elke dorp aangekom het. 'n Geraamde tak okkerneuthoutblare van 'n boom wat deur Piet Retief by Somerstrand geplant is, is byvoorbeeld geskenk. Die sogenaamde Trekkers het op Bulhoek 'n span dolosse ontvang en op Bethal is 'n waardevolle ossewa-skildery van Pierneef aan die Trekgeselskap oorhandig. Replikas van ossewaens, antieke gereedskap, saals en tooms, boeke, outydse klere, antieke vuurwapens, en ook Afrikanerosse, is geskenk (Van Rensburg 1972: 25). Die os is deur hierdie praktyke stewig as kultiese fenomeen gevestig. Die feit dat die Afrikaner-trekos beskou is as betekenisvolle simbool van trots en hoop, is veral duidelik uit beskrywings soos die volgende:

Die mooiste osse wat ooit 'n kakebeenwa getrek het, is op Kroonstad gesien: 'n span rooi Afrikaners van Kootjie Serfontein. Hulle was so hoog dat 'n volwasse man nie oor hulle skowwe kon kyk nie. Mnr. Serfontein het nog verder gegaan en die ATKV 'n pragtige volbloed-Afrikanerbul geskenk. Lank ná die Trek was hierdie bul nog een van die mooiste sierade van die vakansieoord Hartenbos (Van Rensburg 1972: 26).

4. DIE AFRIKANERBEES VAN SUID-AFRIKA

Die Afrikanerbees se rol in die Afrikanerkultuur, -geskiedenis en -landbou-ekonomie kan ondersoek word na aanleiding van drie aspekte: eerstens die feit dat die Afrikanerbees as 'n *suiwer* inheemse ras beskryf is wat oor sekere eienskappe beskik wat hom besonder aanpasbaar maak by die Suid-Afrikaanse klimaat en omgewing; tweedens die rol wat die Afrikanerbees in die landbou-ekonomiese sektor en geskiedenis van Suid-Afrika gespeel het in die veeteelt en as trekdier; en laastens die feit dat die Afrikanerbees as deel van 'n landelike tradisie en kultuur beskou word.

4.1 Die herkoms van die Afrikanerbees – 'n inheemse ras

Historiese navorsing oor die herkoms van die Afrikanerbeesras (Epstein 1971; Payne & Hodges 1997; Mason & Maule 1960) bewys, na aanleiding van die bouworm en aanwesigheid van 'n skof by dié beeste, dat die Afrikanerbeesras afstam van die geskofte Zebu-beeste uit Asië. Oor meer as 1500 jaar het dié beeste Suid migreer, deur Asië, Arabië en Midde- en Oos-Afrika. Portugese handelaars wat ná 1500 deel gehad het aan die handelstreke oor die Indiese oseaan, het volgens oorlewering hierdie beeste in die kuddes van die Hottentotstamme aangetref (Epstein 1971: 482; Payne & Hodges 1997: 175). Europeërs het hierdie ras die 'Afrikaander' of 'Afrikaansche' genoem, aangesien dit as 'n inheemse ras van Afrika beskou is (Welsford 1962: 16).

Ná die stigting van die VOC (Vereenigde Oostindische Compagnie) in 1602 in Amsterdam – 'n geoktrooieerde maatskappy wat gestig is vir handel met die Ooste – is daar besluit om 'n klein verversingstasie aan Kaappunt te vestig. Jan van Riebeeck, die VOC se afgevaardigde om oor die stigting van die Kaapse stasie toesig te hou, het 'n eenvoudige opdrag gehad: hy moes 'n groentetuin en vrugteboord aanlê, 'n fort en hospitaal bou, en vee ruil van die inheemse mense om as trekdier en 'n bron van vleis en melk te dien (Gilliomee & Mbenga, 2007: 41, 47). Vee is bekom deur ruiltransaksies met inheemse stamme, of deur strooptogte in die binneland (Epstein 1971: 487). Die Europese koloniste het vervolgens self begin boer met beeste wat van

die Hottentotte verkry is, en reeds in 1705 was daar sprake van 13 000 beeste in die besit van vryburgers aan die Kaap (Bosman 1932: 366; Epstein 1971: 487).

Vroeë bronne het die Hottentotbeeste beskryf as hoofsaaklik rooi van kleur, waarvan sommige wit vlekke of 'n geel haarkleed gehad het (Epstein 1971: 491; Bosman 1932: 366). Die bees se rooi kleur is volgens navorsers soos Epstein (1971: 491), hoofsaaklik te wyte aan vroeë seleksie en teling. Rondom 1780 het die Bataafse bewind beeste uit Holland ingevoer in 'n poging om plaaslike vee deur kruisteling te verbeter (Bosman 1932: 365; Welsford 1962: 18). Alhoewel hierdie kruisteling die melkopbrengs van die diere verbeter het, het dit die beeste se bouvorm, gespierdheid en vermoë om te werk, benadeel (Welsford 1962: 18 n.a.v Epstein 1955; *Die Afrikaner* 1976:2). Daar was verskeie veeboere wat geweier het om enige kruisteling toe te pas, en het hul inheemse beeste ten alle koste 'suiwer' probeer hou. Volgens sommige was die kruisgeteelde osse "lui en ongeskikt" en dus nie gesog as trekdiere nie (Bosman 1932: 365). Volgens Maree (1994: 35) is dit uit hierdie genepoel dat die Afrikanerbees met sy kenmerkende rooi kleur, kopvorm en horings geteel is. Maree (1994: 35), asook Bosman (1932: 365), voer aan dat daar reeds vanaf die 18de eeu, voor die Groot Trek, sprake was van die bestaan van *suiwer* Afrikanerbeeskuddes.

Die Afrikanerbees se inheemse herkoms het gesorg dat die ras sekere eienskappe ontwikkel wat dit besonder aanpasbaar gemaak het by Suid-Afrika se halfdroë-subtropiese klimaat. Die Afrikanerbees het egter 'n sekere voordeel gehad bo ander inheemse rasse, soos byvoorbeeld die Nguni. Anders as ander rasse, is die Afrikanerbees sedert die kolonisasie van die Kaap oor die dekades deur telers ontwikkel as 'n verneme rolspeler in die Suid-Afrikaanse landbou-ekonomie. Teen die 1950's kon dit as die mees suksesvolle inheemse ras beskryf word (Evans 1953: 9). Soos Mason & Maule (1960: 43) dit in nogal tendensieuse terme stel:

The Afrikander is in rather a different position from the other native breeds of Africa. Although it is generally assumed to be descended from the cattle of the Hottentot it is now entirely in the hands of Europeans and has been developed by them into a true breed.

4.2 Van trekos tot vleisbees – die besonderse eienskappe van die Afrikanerbees

In die sewentiende- en begin agtiende eeu, is beeste deur die setlaars aan die Kaap hoofsaaklik as trekdiere geteel (Payne & Hodges 1997: 175). As gevolg van die Afrikanerbees se eienskappe, soos krag en spoed, uithouvermoë, gehardheid, 'n dik vel wat die bees bestand gemaak het teen hitte, sowel as die bees se weerstand teen siektes, was die ras besonder geskik as trekos (Bosman 1932: 371; Welsford 1962: 15). Voor die ontwikkeling van spoorweë, was die gebruik van trekdiere, en veral die os, die belangrikste vervoermiddel. Goedere van en na die Kaap is hoofsaaklik deur ossewa vervoer (Epstein 1971: 488; Bosman 1932: 371). Vir hierdie doel was die Afrikanerbeesras se geskiktheid ongeëwenaard (Epstein 1971: 488). Daar was selfs wedywing tussen transportryers om die mooiste en mees eenvormige span osse te besit (Epstein 1971: 492; 371). Osse wat rooi was van kleur, met mooigevormde horings, sterk hoewe en 'n vinnige, flink stapbeweging, is hoog op prys gestel (Epstein 1971: 491; Bosman 1932: 371).

Ander tradisionele raseienskappe wat die Afrikanerbees gewild gemaak het, was die bees se vermoë om lang afstande oor moeilike terrein af te lê op soek na kos en water, en die vermoë om op swak veldtoestande te oorleef en vinnig te herstel. Die Afrikanerkoei is beskou as 'n goeie moeder met hoë vrugbaarheid. Volgens oorlewering was dit nie vreemd dat 'n koei wat reeds twintig jaar oud was, steeds 'n gesonde kalf kon hê nie (Mason & Maule 1960: 48; Payne & Hodges 1997: 175). Selfs wanneer die kondisie van die veld sleg was, kon die koei steeds goeie melk lewer en sy was berug daarvoor dat sy haar kalf ten alle koste teen roofdiere en vyande sou probeer beskerm (Bosman 1932: 369).

Heelwat aandag is ook aan die Afrikanerbees se uiterlike voorkoms en sy geaardheid gegee. Baie van die ouer bronne beklemtoon veral die boere se liefde vir hierdie dier wat “met sy bevalligheid en statigheid die eienaar met trots vervul” en deur sy “lewendige dog goedaardige disposisie met sy besondere bouvorm skoonheid weerspieël en is 'n veredeling wat 'n sieraad is in 'n omgewing waar dit aangetref is” (Afrikanerbeeste 1949: 4).⁶

---

⁶ Sien in die verband ook Welsford (1962: 15) en De Klerk (in Die Afrikanerbees Joernaal 1962: 89)

In 'n artikel waarin hy die Afrikanerbees as 'n “volksbees en voortreflike vleisfabriek” beskryf, noem Maree (1994:34) dat die uiterlike vertoning en karaktereienskappe van die bees soms beklemtoon is ten koste van goeie teelmetodes:

Boere se liefde vir hierdie blinkrooi gladdehaarbees met sy weglêhorings en rustige, ritmiese stap het sommer dikwels die oorhand gekry oor die koel berekening van 'n gesonde veeverbeteringstelsel, want 'n trop Afrikanerbeeste op groen veld teen die son is nou maar eenmaal mooi!

Die Afrikanerbees is as trekos gebruik deur die Voortrekkers gedurende die Groot Trek (1838-1838). Die trekkers het hul beeste saam met hulle geneem, nie net as trekos en veestapel nie, maar ook as voorsiener van melk en vleis. Vroeër bronne, soos Bosman (1932: 366), beskryf ook die besonderse affiniteit wat hierdie mense vir hulle beeste en spanne trekosse gehad het:

The real foundation of the breed . . . was laid by the old Voortrekkers, who loved and valued their cattle, and especially their span of oxen, above all their other farm possessions. In fact, in many of the old wills and testaments special reference is made to the wagon and span of oxen. During the period of the Great Trek 1836, the Voortrekkers brought their cattle with them. Before and after that date there existed a friendly rivalry between farmers to possess spans of oxen that were uniform as to colour, horns etc. and that possessed flat clean bone, durable feet and a straight easy action which was so desirable for trekking long distances.

Afgesien van die Afrikanerbees se gewildheid as trekos, word die ras se ware sukses toegeskryf aan die feit dat die ras as vleisbees gevestig is sedert die begin van die twintigste eeu (Payne & Hodges 1997: 175). Die ontdekking van goud en diamante in die 1860's en die ontwikkeling van die spoorwegstelsels, het ekonomiese groei in Suid-Afrika bevorder. Die groeiende infrastruktuur en bevolkingstoename het veroorsaak dat daar 'n groterwordende aanvraag was, nie net na trekdier nie, maar ook na vleis, sodat veepryse aansienlik gestyg het (Redlinghuis 1974: 77). Aangesien die Afrikaner nie slegs 'n goeie trekdier was nie, maar ook 'n goeie draer van vleis, is hierdie dier voorts ook geteel en ontwikkel om in die groeiende aanvraag te voorsien.

Teling van Afrikanerbeeste was egter steeds ongeorganiseer en slegs 'n paar telers het hulle bemoei met die instandhouding van die ras as suiwer en van goeie kwaliteit en die ontwikkeling van die ras as vaste tipe (Welsford 1962: 18). In die jare voor die Anglo-Boereoorlog is daar wel goeie vooruitgang gemaak met die teel van Afrikanerbeeste, en was die dier as gevolg van sy besonderse eienskappe reeds

gewild in die veeteelt. Statistieke bewys dat daar hoofsaaklik met Afrikaners as vleisbeeste geboer is in streke soos die Vrystaat en dat beeste baie belangrik was as betaalmiddel en statussimbool (Redlinghuis 1974: 76). Die aanbreek van die Anglo-Boereoorlog het egter alle vooruitgang gestuit en die landbou-ekonomie in Suid-Afrika totaal verwoes. Verdere terugslae, soos die uitbreek van Runderpes (1898) net voor die aanvang van die oorlog, en die latere Groot Depressie van die dertigerjare (1929-1933), het ook die voortbestaan van die Afrikanerbeesras in die gedrang gebring (De Brouwer 1997: 38-39).

Onder leiding van Alex Holm, voormalige hoof van die Potchefstroomse Landboukollege, is 'n groep beeste as navorsingskudde op Potchefstroom bymekaargemaak. Hierdie poging, te same met die daaropvolgende stigting van die Afrikanerbeestelersgenootskap in 1912, moes die voortbestaan en ontwikkeling van die Afrikanerbeesras verseker.

4.3 Die stigting en werksaamhede van die ABTG

Na die Uniewording in 1910, is daar veral op die landbousektor gefokus, sodat landbou 'n meer kommersiële karakter begin aanneem het. Dit is gedoen om die land weer op te hef en ekonomies te stabiliseer ná die vernietigende gevolge van die Anglo-Boereoorlog. In 1910 word die Departement van Landbou gestig, sowel as die Landboubank in 1912. Die doel van hierdie institusies was om plaaslike boere te ondersteun, die gevolge van die ontvolking van die platteland te bekamp, landbouproduksie te verbeter en prysstabilisasie te bevorder (Redlinghuis 1974: 186). Die Suid-Afrikaanse Stamboek Vereniging word ook in 1905 gestig as organiserende institusie waardeur vee geregistreer is om die teel van vee in Suid-Afrika (in terme van kwantiteit en kwaliteit) te kontroleer en te boekstaaf (Welsford 1962: 18; De Brouwer 1997: 39).

Binne hierdie konteks is daar ook 'n poging aangewend om die Afrikanerbeesras weer op te bou en te ontwikkel. Meer as 740 500 beeste is verloor gedurende die runderpes, en meer as 600 000 gedurende die Anglo-Boereoorlog (Mason & Maule 1960: 45) en daar is gevrees dat dit die voortbestaan van die ras sou bedreig. 'n Groep van vyftig beeste is daarom uit 'n trop van 30 000 gekies om as navorsingskudde by

die Landboukollege in Potchefstroom gebruik te word. Hierdie beeste is ook die eerste Afrikanerbeeste wat geregistreer is by die S.A Stamboek Vereniging (Mason & Maule 1960: 45).

In 1912, onder leiding van Alex Holm, is daar verder ook besluit om 'n byeenkoms van Afrikanerbeestelers van oor die land te reël, in 'n poging om 'n eie telersgenootskap te stig. Die doel van die Genootskap was om as organisatoriese institusie op te tree en die Afrikanerbeesras te vestig as vaste tipe en die ras veral te ontwikkel as kommersiële produk. Die Genootskap het ook 'n Standaard van Volmaaktheid ingestel om die teling van beeste te rig na 'n spesifieke kwaliteit en bouvorm en om te sorg vir minder variasie in tipe (Bosman 1932: 492).

Die ontwikkeling van die Genootskap was aanvanklik traag, spesifiek as gevolg van finansiële probleme, en die feit dat daar min motivering was vir telers om hulle beeste te registreer (Welsford 1962: 19). Namate die gewildheid van die ras gegroei het en die ekonomiese toestande van die land ontwikkel het sodat daar 'n steeds groterwordende aanvraag na vleis was (en dus ook na beeste vir teeldoeleindes), het die besef posgevat dat geregistreeerde diere hoër aangeskryf is en dus hoër pryse behaal (Welsford 1962: 20). Die registrasie van beeste het daarom gedurende die laat twintiger- en die dertigerjare aansienlik toegeneem. Die werksaamhede van die Genootskap het terselfdertyd uitgebrei. Die Standaard van Volmaaktheid is verskeie kere hersien om die ras optimaal te bevorder, en 'n duidelike missie is uitgespel: Die Genootskap sou dien om 1) doeltreffende stamboekteling vir suiwer en doeltreffende teelmateriaal te produseer, wat beskikbaar gestel kon word vir 2) kommersiële- of graadkuddeteling wat die mees ekonomies moontlike produk kon lewer vir die 3) groeiende aanvraag en verbruik (Die Afrikanerbees Joernaal 1953: 3). Om hierdie doel te verwesenlik het die Genootskap ook streng maatreëls ingestel om die kwaliteit van beeste te kontroleer. Dit moes ook dien om die ras ekstensief te bemark. Hiervoor is daar verskeie veldinspekteurs, sowel as 'n tegniese-, reklame- en propaganda-beampte in 1949 aangestel (Welsford 1962: 25). Hierdie beampte was H.B.K Opperman.

Om die belange van die ras te bevorder, het die Genootskap pamflette en artikels gepubliseer wat oor die ras handel en verwys na nuwe navorsing oor die ras. Daar is

ook kort kursusse aangebied om mense in te lig en op te lei. Boere is deur die toekenning van spesiale pryse en ander finansiële bystand aangemoedig om diere by skoue te vertoon. Daar is groot kampioenskap-skoue gehou en sedert 1939 is daar georganiseerde vendusies ingestel as 'n mark vir beeste. So het die vertoning van Afrikanerbeeste ook ontwikkel as een van die hoof aangeleenthede by skoue oor die land (Welsford 1962: 26, 32, 33). Ambassadeurs is uitgestuur na ander gebiede soos die Kongo en Oos-Afrika en diere is geskenk aan ander telers, of waar moontlik aan die owerhede van ander lande (Welsford 1962: 33). Dit moes veral die ras as plaaslike- en uitvoerproduk bevorder.

Die aktiwiteite van die Genootskap sedert die dertigerjare was toenemend suksesvol en die gewildheid van Afrikanerbeeste het bly groei. Nie net is die bees geteel as vleisbees nie, maar die Afrikanerbees is ook gebruik in kruisteling om ander rasse te bevorder. Deur kruisteling is daar byvoorbeeld van die Afrikaner se beste kwaliteite gebruik gemaak om baie suksesvolle rasse soos die Sanganer en Bonsmara te ontwikkel. Met die sensusopname in 1951 is daar bepaal dat 30% van die 6.8 miljoen beeste in 'Europese' besit (menende dat dit beeste in besit van die swart bevolkings uitsluit), Afrikanerbeeste was (Mason & Maule 1960: 45). Byna 77% van alle vleisbeeste was Afrikaners of Afrikaner-kruisings en die Afrikaner was verantwoordelik vir byna 80% van alle vleisproduksie in Suid-Afrika (Mason & Maule 1960: 45).

Die Afrikanerbeesras het 'n dominante posisie in die veeteelt in Suid-Afrika beklee. Die ABTG is ook die oudste Suid-Afrikaanse telersgenootskap vir inheemse beeste. Vir slegs een ander inheemse ras is daar vroeg reeds 'n genootskap gestig. Die Drakensberger, ook eens bekend as die Vaderlander, is 'n swart bees wat sy oorsprong, soos die Afrikanerbees, in die kuddes van die Hottentotte en ander stamme aan die Kaap vind. Die Drakensberger telersgenootskap is in 1947 in Suid-Afrika gestig (<http://www.studbook.co.za/Society/drakensberger/history.php?pid=history>) en alhoewel dit ook as 'n goeie en aanpasbare vleisbees beskryf is, het die Afrikanerbees steeds die mark oorheers tot na 1965.

Verskeie ander beesrasse is sedert die eerste kolonisasie aan die Kaap vanuit veral Europa na Suid-Afrika ingevoer. Telersgenootskappe vir hierdie uitheemse rasse

dateer uit die 1920's. So is die eerste Braunvieh-bulle in 1907 vanuit Europa na Suid-Afrika ingevoer as deel van 'n kruistelingsprogram geïnisieer deur die Nasionale Departement van Landbou. Die Braunvieh telersgenootskap is op 2 April 1925 gestig (<http://www.braunviehsa.co.za>). Ook die Sussex, een van die oudste Engelse vleisbeesrasse, is sedert die eerste twee jaar van die twintigste eeu na Suid-Afrika ingevoer. 'n Telersgenootskap vir die Sussex is in 1920 tot stand gebring en die ras is daarna in die mark gevestig (<http://www.studbook.co.za/society/sussex/history.php>). Sekere uitheemse melkbeesrasse is ook reeds voor die 1900's na Suid-Afrika gebring. Die Friesland telersgenootskap word gestig in 1912, terwyl die Suid-Afrikaanse Jersey telersgenootskap in 1920, en die Suid-Afrikaanse Guernsey telersgenootskap in 1930, gevorm word (Gertenbach 2008).

Sedert die bekendstelling van die Amerikaanse Brahmaan in Suid-Afrika in 1954, en die stigting van 'n Suid-Afrikaanse genootskap in 1959, was daar 'n merkwaardige groei in aanvraag na hierdie ras. Alhoewel die Afrikanerbees steeds ongeveer 45% van die marktaandeel verteenwoordig het in 1965, het amptelike syfers getoon dat die situasie teen 1985 verander het met slegs 7% van die registrasies by die SA Stamboek wat as registrasies van Afrikanerbeeste kon tel. Brahmaan-registrasies het egter in dieselfde tydperk van 4.4% tot byna 57% vermeerder (<http://www.brahman.co.za>).

Dit is nietemin duidelik dat die Afrikanerbees vir 'n geruime tyd sedert die Genootskap se stigting in 1912, 'n aansienlike deel van die mark oorheers het. Dit is ook nodig om op te merk dat geeneen van die ander telersgenootskappe geassosieer kan word met die soort ideologiese arbeid en nasionalistiese propaganda wat die bedrywighede van die ABTG gekenmerk het nie.

4.4 Die Afrikanerbees as deel van 'n landelike tradisie en kultuur

As kommersiële produk het die Afrikanerbeesras 'n prominente rol in die ontwikkeling van 'n *volkskapitalisme* gespeel. Die plek wat die beesras in die landbou-sektor ingeneem het, het dié bees ook gevestig as 'n onlosmaaklike deel van die tradisionele-, plattelandse- en landboukultuur. Die Afrikanerbees word selfs beskryf as die “volksbees” (Maree 1994: 34). In dié verband kan die geskiedskrywer Van Jaarsveld (1961: 11) aangehaal word om te illustreer hoe die bees (en veral die

trekos) uit 'n nasionalistiese perspektief gesien is as integrale deel van die landelike kultuur:

A new type of colonist was born out of the frontier pioneer, one who loved the land and knew its problems. Cut off from the outside world, they were to develop, in isolation, properties that were to give them their own identity. The wagon, the ox, the rifle, the horse were inseparably associated with the farmer (boer) who was the forerunner of the 'Boer' or 'Afrikaner' nation.

Hier word die os deelgemaak van 'n definiëring van die vroeë Afrikaneridentiteit. Die grensboere word voorgestel as 'n groep wat reeds sekere (mitologiese) identiteitskenmerke besit en landelike elemente soos die os, word met hierdie 'boerewortels' van die Afrikaner geïdentifiseer.

Daar is reeds verwys na die besondere affiniteit wat die mense vir hulle beeste gekoester het, ook dat beeste in 'n sekere mate as statussimbool gesien is (Redlinghuis 1974). Beeste is in families van geslag tot geslag oorgedra en verskeie generasies sou hierna met dieselfde bloedlyne teel en bekend raak vir hulle Afrikanerkuddes. Van die bekendste en belangrikste telers van Afrikanerbeeste het hulself ná die Groot Trek in die binneland gevestig, hoofsaaklik langs die Vet-, Vaal- en Valsriviere (later bekend as die 'Bakermat – of Mekka – van die Afrikanerbees'). Vername Afrikanerbeestelers kon ook in die distrikte van Wolmaranstad, die oostelike deel van die destydse Transvaal en die Oos- en Noordwes-Kaapland gevind word (Reinecke 1933: 1). Families soos die Van Biljons, Rasse, Lubbes, Besters, Greylings en veral die Du Plessis-familie sou vir baie jare sinoniem wees met die tradisie van teel van Afrikanerbeeste (Du Plessis 1997: 53-75). Vergelyk byvoorbeeld hierdie aanhaling van meneer Sonny Bester oor sy familieverbintenis met die beesteelt en die rede waarom hy met Afrikanerbeeste boer:

The reason why I farm with Africanders is, firstly, because I am attached to the breed. Secondly, it is the best breed under our conditions, and thirdly, my late father started the stud in 1897, so it is up to me to keep up the stud and try and improve it all the time (Bester in *Die Afrikanerbees Joernaal* 1962: 57).

Die rol wat die bees in die landelike tradisie van die Afrikaner gespeel het, het ook aanleiding gegee tot die ontstaan van sekere mitiese *volksverhale* oor telers en hulle beeste. Hierdie soort verhale vorm deel van die mitologisering rondom die Afrikanerbees binne die kulturele tradisie van die volk. So was daar byvoorbeeld,

volgens oorlewing, verskeie boere wat tydens die Anglo-Boereoorlog tot die uiterste gegaan het om hulle geliefde kuddes teen uitwissing te beskerm. Veral een teler, ene Rooi Josef du Plessis uit die Hoopstad-distrik, is daarvoor bekend dat hy gedurende die oorlog met sy beeste na Lesotho gevlug het om hulle daar te versteek (Du Plessis 1997: 53-75). Rooi Josef was ook bekend vir sy kennis en besondere talent in die teel van Afrikanerbeeste. Daar was selfs sprake daarvan dat hy 'n "heldersindheid" gehad het, sodat hy elkeen van sy beeste geken het en op enige tydskop kon weet presies waar elkeen in die veld was (Du Plessis 1997: 53-75). Ná die oorlog was Rooi Josef een van die belangrikste telers wat gehelp het om die ras weer te vestig, en het hy na aanleiding van sy kundigheid landswyd bekend geword as die 'Vader van die Afrikanerbees'. Menige ander kuddes is weer opgebou met diere uit sy stoet. Volgens sommige is daar nie 'n Afrikanerkudde in die land wat nie "lewegewende bloed" uit Rooi Josef se kudde ontvang het nie (Du Plessis 1997: 60).

Daar is byvoorbeeld ook die verhaal oor mevrou Anna van Biljon wat gedurende die oorlog met haar beeste gevlug het om in die veld te gaan skuil. Anna en haar kinders is nooit deur die Engelse gevang en na die konsentrasiekampe geneem nie, maar een nag is al hulle beeste deur die Engelse afgeneem. Ná die oorlog is slegs een koei teruggevind. Hierdie koei – 'n pragtige, sterk dier wat selfs as 'n "monster" beskryf is (Mickleburg 1982: 16) – was dragtig en het 'n geel bulkalf gehad. Hierdie kalf was volgens oorlewing 'n besonderse mooi dier en het glo 'n baie bekende bul geword waaruit die geel Afrikanerbeesras geteel is (Du Plessis 1997: 54; Mickleburgh 1982: 16-19).

4.5 H.B.K Opperman en propaganda deur die Genootskap

Die mitologisering rondom die herkoms en eienskappe van die Afrikanerbees het veral neerslag gevind in die propaganda wat deur die ABTG versprei is. Sedert die begin van sy werk as propaganda-beampte vir die ABTG was H.B.K Opperman (of Oppie Opperman) se grootste strewe om groter publisiteit van 'n Afrikanerbees Joernaal te verseker. Dit sou veral dien om 'n groter mark te bereik deur die verspreiding van inligting en reklame oor die plek van die Afrikanerbees in die Suid-Afrikaanse veeteelt- en vleisbedryf (Opperman 1962: 158). Dit alles sou die

aktiwiteite van die Genootskap kon uitbrei en die ekonomiese belange van die ras, en dus ook van die telers en die Genootskap self, bevorder.

Voor sy aanstelling deur die ABTG het Opperman 'n B.Sc Landbou-graad voltooi met spesialisasie in veeteelt. Daarna het hy vir 'n geruime tyd gewerk as veeteelt- en voorligtingsbeampte in die Departement van Landbou (Opperman 1952: 156). Hy was daarom vertrouwd met regeringsinstitusies van die landbousektor en was ook vir enkele jare sekretaris van die Boere-Vereniging in Pretoria. Hy het die leiding geneem in die stigting van verenigings soos die Bultelersvereniging in Hoopstad en die Landbou en Industriële Genootskap in Rustenburg (Opperman 1962: 156).

Die eerste Gedenkboek van die Genootskap verskyn in 1952 onder die redaksie van Opperman. Meeste van die artikels in hierdie uitgawe is ook deur Opperman self geskryf. Hierdie datum sou saamval met die driehonderdjarige herdenking van Jan van Riebeeck se aankoms aan die Kaap in 1652. Die tweede Gedenkboek verskyn tien jaar later, in 1962, en val saam met die vyftigjarige herdenking van die stigting van die ABTG in 1912. Beide hierdie bundels word gekoppel aan feesvieringe en die ritualistiese herdenking van die nasionalistiese verlede en albei bundels bevat ook soortgelyke (en soms eenderse) artikels. Die artikels handel nie slegs oor die herkoms en geskiedenis van die Afrikanerbeesras en die ABTG nie, maar bevat ook 'n uiteensetting van die Standaard van Volmaaktheid. Daar is ook inligting oor die nuutste navorsing en wetenskaplike toetse wat oor die ras gedoen is.

Die uitsluitlike doel van die publikasie van hierdie boeke was om die Afrikanerbees te adverteer. P.G. Theron (in Opperman 1952: 3), voorsitter van die ABTG ten tyde van die verskyning van die 1952-Gedenkboek, beskryf hierdie strewe soos volg:

Met die verskyning van hierdie brosjure is 'n begin gemaak met die verwesenliking van 'n langgevoelde behoefte, nl. [sic] om hierdie wonderlike beesras meer onder die aandag van die wêreld te bring. In die verlede is te min gedoen om die Afrikanerbees te adverteer en hierdie brosjure sal veel daartoe bydra om in die behoefte aan informasie te voorsien.

Opperman gee self in sy voorrede tot die 1952-uitgawe 'n verduideliking van die redes waarom hy die boek saamgestel het. Volgens Opperman (1952: 2) het die boek ontstaan om die behoefte vir 'n samevatting “oor die Afrikanerbees in besonder” te

bevredig. Die boek moes kon rig, voorskryf, bewusmaak en opvoed en dien as standaard “handleiding vir diegene wat geïnteresseerd is in Afrikanerbeesteling” (Opperman 1952: 5). Volgens Opperman (1952: 5) was die oogmerk “om sover moontlik vakterme uit te skakel en die beskrywing by feite te bepaal en om gedagtes uit te spreek sowel as om te stimuleer” (1952: 5).

’n Analise van enkele uittreksels uit die Gedenkboeke sal egter bewys dat daar weinig sprake kan wees van “feite” in Opperman se geskrifte. Dit sal gou duidelik word dat hierdie tekste blatant en baie opsigtelik uit ’n streng Afrikanernasionalistiese ideologie spruit en ’n uitbreiding is van dié nasionalistiese mitologie. Die Afrikanerbees word in dié tekste by hierdie ideologie betrek en word selfs beskryf ’n simbool daarvan.

4.6 Waar Afrikanerbeeste wei

Die uitgawe van Opperman se Gedenkalbum in 1952 val saam met die driehonderdjarige feesviering van Jan van Riebeeck se aankoms aan die Kaap in 1652, ’n datum wat gekoppel word aan die mitiese volksplanting van die Afrikaner. In 1952 is die Nasionale Party reeds aan bewind in Suid-Afrika. Met die Apartheidstelsel stewig in plek, vier Afrikanernasionalisme hoogty en is die Afrikanernasionalistiese ideologie gevestig op meeste vlakke van die samelewing.

In sy artikel “Waar Afrikanerbeeste wei”⁷ begin Opperman (1952: 4-10) met ’n beskrywing van Jan van Riebeeck se aankoms aan die Kaap. Opperman koppel hierdie gebeurtenis egter spesifiek aan die setlaars se eerste ontdekking van die beeste in die Hottentotte se besit; beeste wat volgens Opperman se beskrywing dadelik as *Afrikanerbeeste* toegeëien word.

Na aanleiding van Opperman (1952: 5) se naïewe stelling dat hy hom slegs by “feite” wil bepaal en “vakterme” sal uitskakel, poog hy om ’n nie-wetenskaplike benadering te volg en is hierdie artikel in die vorm van ’n verhaal of historiese fiksie geskryf. Die ideologiese strategie van narrativering word hier aangewend om die leser meer

---

⁷ Sien Addendum 1

intiem te betrek en te beïnvloed deur die verhaalmatige konstruksie van 'n sekere nasionalistiese tradisie.

In die eerste deel van die artikel word die land Suid-Afrika gepersonifiseer en selfs as spreker aangestel. Die land word beskryf as die “Koning” met Tafelberg as “kroon” (6)⁸. Teenoor die “magtige” “koning” (6) staan die mens (Van Riebeeck) as 'n klein en nietige figuur, oorweldig deur die grootsheid en majesteit van die land wat hy pas betree het. Reeds in hierdie eerste paar reëls word die nasionalistiese suggestie gevind dat die mens ondergeskik staan aan die land en dat die individu onderdaan en gehoorsame dienaar van die land behoort te wees. Hierdie magsverhouding word deur die strategie van naturalisasie voorgestel. Dit word as 'n natuurlike stand van sake beskryf, aangesien die land regeer deur sy natuurlike elemente. Hierdie elemente, naamlik die klimaat met “oorstromings en droogtes” (7), “warmte en koue” (6) en die “oortloef en karigheid” (7), “gesondheid en siektes” (7) word hiervolgens as “die oppermeesters” (6) beskryf. Die mens is onderwerp aan die mag van die natuur en het geen ander keuse as om onderdanig te wees nie. Jan van Riebeeck, wat as sogenaamde volksplanter (“Vorstelike Vader”) (8) verteenwoordiger is van die volk, moet self ook gehoorsaam wees aan die “roepstem” en die “subtieler bevel van die nuwe land Suid-Afrika”. Dit beklemtoon die nosie dat die individu ondergeskik staan aan die kollektiewe geheel. Dit is tipies van die nasionalistiese propaganda wat veral in die twintiger- en dertigerjare aangewend is om die Afrikanergemeenskap tot groepsvorming te mobiliseer. Die hegte verhouding tussen die individu en die volk is herhaaldelik beklemtoon (Giliomee 1975: 40). Selfbeskikking kon slegs realiseer indien die individu ondergeskik was aan die geheel (Giliomee 1975: 40).

Die land spreek die mens aan: “Kom na my koninkryk, dit is groot, magtig en skoon. Julle wat opreg is kom na my toe en ek sal julle vryheid gee, ja sielevryheid” (6). Die land sal nie net vryheid bied nie, maar ook “rus”, “skuiling”, “voedsel”, “goud” en “silwer” (6), sodat die mense “vrugbaar [kan] vermenigvuldig om 'n groot volk en magtige nasie te word” (6). Tipies van die Afrikanernasionalistiese ideologie word die land hier tipeer as die sogenaamde beloofde land, die land van rykdomme waar die volk regverdiging, vryheid en 'n tuiste sal vind. Dit is egter nie almal wat hier

---

⁸ Ter wille van duidelikheid sal slegs die bladsynommer vervolgens aangedui word wanneer daar uit die betrokke artikel aangehaal word.

deur die land aangespreek word nie, maar slegs die enkeles wat pas met die “skugtere seilbootjies” (5) aangeland het. Die uitnodiging word ook slegs gerig aan dié wat “opreg” (6) is. ’n Wederregtelike toeëiening van die land geskied hier en sluit aan by die uitbreiding van ’n nasionalistiese mitologie wat kolonialisme probeer regverdig. Daar word aangeneem dat die land hierdie *koloniste* dadelik omsluit en erken as die *ware* eienaars en inwoners. Die strategie van differensiasie word hier aangewend om ’n onderskeid te maak tussen *volk* en *ander*. Die “nuwe volk” (8), as die *ware* eienaars, is “opreg” (6), “roemryk” (8) “kranig” (9) en “magtig” (6). Hulle staan teenoor die *ander* “onbeskaafde menslike wesens” (7) en “wrede barbare” (9), soos die inheemse bevolkings in hierdie teks genoem word.

Die mitiese volksplanting word hier in kenmerkende nasionalistiese terme beskryf. Deur die ideologiese praktyk van reïfikasie word hierdie gebeurtenis ontnem van enige sosio-politieke karakter en aangebied asof dit permanent en tydloos is. Die land word nie gekoloniseer nie, maar die méns word deur die *lánd* aangeneem, asof dit ’n natuurlike proses is en sedert die begin so bestem is. Hierdeur word die sogenaamde ‘heilige’ verlede van die volk en hul uitverkore lotsbestemming weereens opgeroep: “Hier is plek, hier is vryheid, hier is vrede en ’n groot toekoms” (7). Alhoewel die geskiedenis van Suid-Afrika veel verder teruggaan as 1652, en die land lank reeds bewoon was, word dit hier met die aankoms van Van Riebeeck beskryf as ’n “nuwe land” (8). Opperman se teks impliseer dat dit ’n land is wat voorheen geen ander naam gehad het as “Suid-Afrika” (6) nie. Dit beeld daarom ’n tipies nasionalistiese weergawe van die geskiedenis uit.

Die dominante magposisie van die volk, soos verteenwoordig deur Jan van Riebeeck, as die “Vorstelike Vader van die nuwe volk van Suid-Afrika” (8), word deurgaans beklemtoon. Van Riebeeck staan op die “kroon” (7) van Tafelberg en kyk af na die sogenaamde beloofde land. Hy is “verhewe” en “in die hoër sfere” (7). Noudat die land (as die heersende “Koning”) die mens aanvaar het en die mens sy regmatige plek ingeneem het as eienaar en terselfdertyd dienaar van die land, is hy nie meer “nietig” en “klein” (6) nie. “Die nietigheid” (7) maak eerder plek vir “groter gedagtes, groter besieling, groter visie en groter wysheid” (7) en daar is geen twyfel oor wie nou in die dominante, heersende posisie staan nie.

Uit sy verhewe, magtige posisie staan Van Riebeeck en afkyk na die “wye vlaktes” (7) en die “onbeskaafde menslike wesens” (7), naamlik die Hottentot- en ander stamme. Hy sien ook lewende diere in die besit van hierdie “onbeskaafde wesens” (7). Die diere wat hy sien word beskryf as: “beeste, rooi langhoringbeeste, die beeste van Suid-Afrika waar hulle gehoorsaam aangepas onder die bevel van sy oppermeesters, in volle vredige harmonie lewe. Dit is Afrikanerbeeste” (7). Dadelik word hierdie diere “Afrikanerbeeste” (7), en by implikasie die besit van die “nuwe volk” (8), naamlik die Afrikanervolk. Die aanvanklike eienaars van die beeste, die Hottentotte, word beskryf as “onbeskaaf” (7). Dié beskrywing het ’n dehumaniserende effek en die inheemse stamme word misken as regmatige eienaars van die beeste. In teenstelling met die “onbeskaafde wesens” (7), word die bees met heroïese en goeie waardes bekroon: hy is soos die mense van die sogenaamde uitverkore volk “gehoorsaam” (7) aan die land se “oppermeesters” (naamlik die natuur) (7) en leef in “vredige harmonie” (7) daarmee. Hiermee word die bees met die sogenaamde uitverkore volk geïdentifiseer. Dit verwys ook na die bees se aanpasbaarheid as inheemse ras.

Die beskrywing van die bees se inheemse aard vind ’n sterk parallel met die siening wat die nasionalistiese Afrikaner oor homself gekoester het. Die nasionalistiese sosioloog Geoff Cronje⁹ kan aangehaal word ter illustrasie van hoe die mite van die Afrikanervolk as regmatige en inheemse bewoners van die land gekonstrueer is:

Die boerenasie is die enigste volk van Europese herkoms wat in hierdie land ontstaan en ontwikkel het. Hy is in hierdie land gewortel, hy het as’t ware uit hierdie bodem gespruit, hy ken die probleme van hierdie land uit eie ervaring . . . Suid-Afrika is die enigste vaderland van die Boerenasie. Hy het geen ander tuiste nie en soek geen ander heenkome nie. Hy het ook geen vreemde afhanklikheid nie. Hy word kultureel nie vanuit die buiteland gevoed nie, maar skep sy eie kultuur uit eie krag. Die Boerenasie is inheems . . . en daarom is hy die beste in staat om die werklike belange van Suid-Afrika bo alle ander oorwegings te stel (Cronje in Van Jaarsveld 1981: 22).

In die voorafgaande besprekings van ideologie en nasionalisme is daar aangedui hoe geskiedenis in diens van nasionalisme gebruik kan word, ten einde ’n sekere kollektiewe verlede as identiteitsmerker te konstrueer. Die historikus F.A. van Jaarsveld (1981: 4) haal byvoorbeeld die geskiedskrywer C.G.W. Schoeman aan (uit

---

⁹ Cronje is beskryf as ’n pro-apartheid skrywer wie se denke sterk deur ’n vrees vir gelykstelling, integrasie en veral ‘bloedvermenging’ gemotiveer is (Van Jaarsveld 1981: 22).

1945) om te demonstreer hoe die Suid-Afrikaanse geskiedenis in 'n nasionalistiese konteks gesien is:

Die geskiedenis van Suid-Afrika is grotendeels 'n geskiedenis van die Afrikaner – hoe 'n nuwe volk hier gebore is, tot wasdom gekom het in 'n omgewing wat die hoogste eise gestel het aan sy liggaamskragte, sy deursettingsvermoë, sy vernuf en sy geloof, 'n volk wat tussen ander bevolkingsgroepe 'n gedurige stryd gevoer het om homself te bly, sy eie te bewaar en tog sy regmatige plek te behou of te verower in 'n wêreld wat gedurig nuwe, moeiliker eise stel aan dié wat wil leef en homself wil handhaaf.

Hierdie soort teks illustreer die feit dat Afrikaners dit as vanselfsprekend aanvaar het dat die Suid-Afrikaanse geskiedenis uitsluitlik *Afrikanergeskiedenis* was (Van Jaarsveld 1981: 4). Die diskoers in hierdie teks kom in 'n groot mate ooreen met die retoriek wat Opperman in sy artikel aanwend. Die geskiedenis van ander bevolkingsgroepe in Suid-Afrika word verontagsaam. Daar is selfs die suggestie dat hierdie *ander* geskiedenisse en kulture slegs as bedreiging bestaan, en dat die Afrikaner “tussen ander bevolkingsgroepe” 'n “gedurige stryd” moes voer om “homself te bly”. Deur die mitologisering van die geskiedenis (of die bewustelike seleksie en konstruksie daarvan), kon die Afrikaner “sy eie bewaar”, “sy regmatige plek” behou en “verower”. Dit was een van die belangrikste maniere waarop magsverhoudinge gekonstrueer en onderhou is, sodat 'n dominante posisie geregverdig kon word. Volgens hierdie retoriek is die Afrikanervolk juis geregtig op hierdie magposisie omdat hulle as sogenaamde inheemse volk (net soos die inheemse beesras), hier gebore en getoë is en oor sekere waardes beskik waarmee die “stryd” gestry en gewen kon word. Dit is belangrik dat hierdie geregverdigde, inheemse burgers, hulself moet handhaaf deur “deursettingsvermoë”, “krag” of “liggaamskragte”, “vernuf” en “geloof” – eienskappe wat natuurlik met die heroïese beeld van die Voortrekkerheld geassosieer is.

Die geskiedenis van die Afrikanerbees word op dieselfde maniere vervorm en gemitologiseer in Opperman se artikel. Opperman beskryf die bees egter nie as onbetrokke bystander in hierdie geskiedenis nie, maar dit word voorgestel as die dier wat die volk se voortbestaan moontlik gemaak het:

Gedra deur die krag en gevoed deur die vleis en melk van die Afrikanerbees, het [die volk] die tirannie van buite en die van wrede barbare van binne trotseer, weerstaan en ontvlug om die beskawing en vaandel van vryheid tot in die verre noorde te dra, waar hy oorvloedig voedsel, goud, silwer, edelgesteentes en velerlei metaal gevind en ontgin het om daarmee groot industrieë en 'n nog groter naam te bou. In die begin was die ekonomiese krag die os, die Afrikaneros, aangepas en

bestand teen die teistering van 'n wisselvallige klimaat en strenge meesters van die natuur wat die geboortepyne van 'n nuwe nasie draaglik gemaak het. Voorwaar sonder hierdie bees se teenwoordigheid sou die ontstaan van 'n nuwe volk in Suid-Afrika miskien nog baie eeue gesloer het (Opperman 1952: 10).

Die bees word telkens met die belangrikste momente in die nasionalistiese geskiedenis geassosieer. Dit word 'n heldefiguur wat die volk “gedra”, “gevoed” (9) en gehelp het om die “vaandel van vryheid” (9) te dra. Die bees word deelgemaak van die kolonisasie-proses en die mite dat die blanke volk die lig van die beskaving na ‘donker’ Afrika moes bring. Dit is ook 'n verwysing na die bees se rol in die Groot Trek, waartydens die Trekkers “wrede barbare” en allerhande ontberinge moes trotseer om die sogenaamde beloofde land te bereik. Die beskrywing van dié ‘beloofde land’ met sy “voedsel”, “goud”, “silwer” en “edelgesteentes” (6) kan verwys na die industrialisasieproses in Suid-Afrika. Die bees se rol in hierdie ontwikkeling as eerste bron van “ekonomiese krag” (9), word benadruk. Hierdeur verkry die dier ook 'n ereplek in die opkoms van volkskapitalisme.

Die teks suggereer dat Afrikanernasionalisme (daardie “groot naam” [9] wat opgebou is) gevestig is met behulp van die Afrikanerbees, nie slegs as trekdier nie, maar ook as navolgingswaardige voorbeeld van krag, deursettingsvermoë en patriotisme: “Hy, die bees, die os, is onafskeidbaar verbonde aan en 'n deel van die geskiedenis van hierdie kranige volk van Suid-Afrika” (9). As deel van 'n nasionalistiese beroep op die volk om nooit “die groot en belangrike deel wat die Afrikanerbees bygedra het” (10) te vergeet nie, word die bees belig as deel van die volkswese en deel van die kollektiewe Afrikaneridentiteit.

Die ideologiese rasionalisering van die magsverhoudinge wat Afrikanernasionalisme gekenmerk het, word binne hierdie konteks oorgedra na die sosiale en ekonomiese rol van die Afrikanerbees. Aan die einde van die artikel word die bees eksplisiet met die volkskultuur verbind. Deur te noem dat die bees “besing” (9) word deur Afrikaanse digters en gegraveer staan op nasionale monumente, word die dier deelgemaak van die simbolisering van eenheid van die volk.

Uit die voorafgaande bespreking kan die afleiding gemaak word dat Opperman se teks soomloos as propaganda kon optree in die heersende ideologiese klimaat van die

vyftigerjare. Die bees word by die ideologiese mitologie van Afrikanernasionalisme betrek en die waarde en betekenisassosiasies wat hierdeur aan die bees toegeken is, sou die ras (en daarom ook sy telers en Telersegenootskap) in 'n sekere magposisie kon plaas. Opperman promoveer dus die bees as 'n simbool wat uiteindelik ook die ABTG se bestaansreg en outoriteit help begrond het. In die bespreking van die volgende uittreksel sal hierdie aspek nog duideliker na vore kom.

4.7 Die rooibeess – vorder en fees

Die uittreksel uit die artikel “Die rooibeess – Vordering en Fees”¹⁰ is uit die 1962-uitgawe van die Gedenkbundel geneem. Die bundel is gepubliseer ter herdenking van die vyftigjarige bestaansjaar van die ABTG. Hierdie artikel vertoon heelwat ooreenkomste met die vorige uittreksel uit die 1952-uitgawe. Die Afrikanerbeess word weereens besing vir sy aandeel aan die geskiedenis van die volk. Die dier se unieke eienskappe word geprys en die bees word opgehemel en beskryf as die “koning van alle beessrasse in Suid-Afrika” (10).

Soos in die vorige stuk, word die strategie van narrativering in hierdie teks aangewend. Die artikel begin met 'n beskrywing van 'n dor, warm, droë en onherbergsame landskap. Die landskap is kil en leweloos, totdat die stilte deur die gebulk van 'n bees versteur word. Die bees word bewonderend beskryf as “'n sierlike pragstuk paslik gevorm”, “kragtig” en vol “majesteit” (9). Met die aankoms van die bees is dit asof die landskap weer “lewe” (8) kry en ander diere soos die voëls, insekte, bokke en roofdiere, maak hul verskyning. Die implikasie is dat die bees nie net goed aangepas is by sy omgewing nie, maar selfs leiding neem in die natuur en 'n bron van “lewe” (8) is. Die teks voer aan dat die bees se aanpasbaarheid dit die enigste ras maak wat vir die beesboer “'n bestaan kan verseker” (10) en kan sorg dat sy “meesters, die mens, gevoed . . . word” (10). Die bestaan en voortbestaan van die volk word aan die Afrikanerbeess verbind. Deur die strategieë van rasionalisering en regverdiging word boerdery met Afrikanerbeess voorgelou as die beste keuse. Ander rasse word op dié manier gediskrediteer.

---

¹⁰ Sien Addendum 2

Opperman brei verder oor die kenmerke van die bees uit en sluit hiermee 'n waarskuwing in. Die bees se “sierlike vorm van liggaamsbou, fynsbesnede beenformaat, skedelvorm met besondere horing, sterk dikgevulde vleeslike spiere, skof, vel en haarstruktuur” (10) word voorgehou as die eienskappe wat die dier so geskik maak vir die omgewing. Dit is wat aan die ras sy “voortreflike plek gee . . . [as] die sierlike glorieryke koning van alle beesrasse in ons land Suid-Afrika” (10). Juis daarom moet hierdie eienskappe “behoue bly” (10). Die mens word gewaarsku om dié kenmerke van die bees te respekteer en dit nie te beïnvloed deur “teling en seleksie” nie. Die mens wat “alles in hande wil neem, wil beheer en formeer” (10) moet dus steeds gehoorsaam en gedienstig bly aan die reëls van die natuur, of altans die “Voorsienigheid” (10) wat sorg dat die dier sy besondere vorm en aard behou.

Die boodskap van die teks is daarom 'n waarskuwing aan die beesboer om sekere riglyne na te kom. Sulke riglyne is natuurlik deur die Genootskap opgestel. Die Genootskap se doel was om te verseker dat die teling van beeste op 'n sekere manier geskied en om die ras eenvormig te maak wat kwaliteit en bouwvorm aanbetref. Die boer behoort homself te onderwerp aan riglyne soos die Standaard van Volmaaktheid. Die teks impliseer dat slegs dít die beesboer se ekonomiese voortbestaan sou kon verseker.

Die magsposisie van die ABTG word geregverdig en naturaliseer deurdat dit by implikasie gelykstel word aan die “Voorsienigheid” (10), 'n hoër, selfs bonatuurlike mag. Daarmee saam word aspekte wat moontlik slegs tot die voordeel van enkeles strek deur die strategie van universalisering voorgehou asof dit in almal se belang sou wees. Dit benadruk dit die idee van gedienstigheid aan die groter geheel. R.J. Theunissen (1962: 370-371), dienende president van die Genootskap in 1962, bevestig hierdie beroep wat op telers gedoen word in sy slotrede getiteld “Ons plig”, in die 1962-gedenkuitgawe:

Hierdie suiwer Rasbees is ons eie Suid-Afrikaanse bees en die trots van ons voorvaders se volharding en werk. So baie het ek al daaraan gedink of ons wat vandag hier in Suid-Afrika in vee en veeteelt belangstel, hierdie trotse, sierlike en ekonomiese vleis produseerder genoeg waardeer. Dit is ons dure plig om met alle middels tot ons beskikking, onverpoosd te werk om die toekoms van die ras te beveilig. Ons doen dit nie vir die individu nie, maar ons doen dit met sielsoortuiging, want ons glo dat die Suid-Afrikaanse veestapel en die veeteeltbeleid sonder die Afrikanerbees as kern daar swak sal aan toe wees. Laat ons as stoettelers bewys bly van die noodsaaklikheid dat die Afrikanerbees sal en

moet voortgeteel word vir die toekoms, getrou aan sy roeping, van die afgelope drie- of vierhonderdjaar. Ons moet ons werk as stoettelers met die uiterste nougesetheid doen, sodat ons ook soos telers vóór ons en ander wat na ons sal kom, as goeie boumeesters van hierdie wonderlike beesras kan geken word.

Die telers word aangemoedig om dankbaar te wees vir die feit dat die bees as lewegewende en ekonomiese produk aan hom beskikbaar is en die bestaan van die volk en hul voorouers moontlik gemaak het. Dit kan gelees word as 'n nasionalistiese beroep op die volk om die inheemse, volkseie aan te gryp en te bevorder en alles wat volksvreemd is (soos *ander* beesrasse) te verwerp ten einde 'n eie volkskapitalisme te bevorder. Deur hulself met hierdie nasionalisme te verbind, kon die ABTG sigself as 'n institusie met 'n sekere mate van mag vestig. Om die institusie se voortbestaan te verseker en sy magsposisie te behou, moes dié ideologiese boodskap versprei word en aan die volgende geslagte oorgedra word: “Kom laat ons nou fees vier en laat ons hulde bring aan die storie, die historie, van die voortreflike dier te vertel aan ons kinders en aan die wêreld” (10).

4.8 Laat ons feesvier

In sy slotrede tot die 1962-Gedenkboek vat Opperman al die bogenoemde aspekte saam. Hierdie laaste paragrawe van die boek is so eksplisiet nasionalisties en so duidelik deel van 'n ideologiese mitologie dat 'n uitgebreide analise byna oorbodig sou wees. Hier word die Afrikanerbees en Afrikanervolk duidelik met mekaar vereenselwig en gelykgestel in die nasionalistiese strewe na die instandhouding van die magsrelasies wat die Afrikaner-regering kenmerk.

Die Afrikanerbees word beskryf as 'n helder “son” (385) wat sy “lig” (385) oor Suid-Afrika uitstraal. In die hande van sy telers sal die “lig” (385) van die ras se mag of dominansie selfs tot op internasionale gebied kan versprei. Die betekenisassosiasie met die nasionalistiese mite van die ‘lig van die beskawing’ is duidelik. Spesifieke magsverhoudinge word geïmpliseer deur die Afrikanerbees te beskryf as die lewegewende, allesoorheersende “son” van die “Beeswêreld” (385).

Die verhouding tussen die Afrikanervolk en die Afrikanerbees word onomwonde uitgespel: “Soos hy, die ras, is ook sy telers, produkte van Suid-Afrikaanse bodem,

gegenereer uit die heup en skoot van Voortrekkers, manne en vroue wie se geslagte hierdie mooi land, Suid-Afrika reeds in die gryse verlede erflik kon besit het” en “die Afrikanerbeesboer en sy Afrikanerbees vorm ’n eenheid” (386). Nie slegs die Afrikanerbees word deur sy inheemse aard in ’n magposisie geplaas nie, maar so ook die Afrikanervolk. Soos die bees word die mens beskryf as “aangepas en een met die moedergrond van hierdie ryke, maar veeleisende land wat met sy strenge meesters, koue en warmte, droogtes en oorvloedige vogtheid, soms so hard kan slaan, om suiwer en opreg te hou wat haar eie is.” Die Afrikaner as sogenaamde ‘uitverkore’ en ‘gesuiwerde’ volk, word voorgestel as ’n natuurlike, vanselfsprekende en regmatige deel van die land, nie as koloniseerders wat deur die ontwikkeling van sekere sosio-politieke magstruktuursies ’n dominante posisie verwerf het nie: “Die bees en sy baas is nie ingevoerde of nagmaakte produkte nie, maar die natuurlike en inherente rykdome van eie bodem”.

As “baas” van die bees verkry die volk selfs nog meer mag en aansien: “Dit is veelvuldig bewys dat die ras en sy telers ’n oorheersende en leidende rol in ons landse ekonomie speel.” Die volk put ’n ekonomiese voordeel uit die beesteelt. Die institusie wat dus ook hier in die dominante magposisie staan en die meeste voordeel trek is die beherende liggaam van die Afrikanerbeestelersgenootskap: “Deur die wyse handeling van die stoere voorgeslagte word die voortbestaan verseker deur die groot en ongeëwenaarde beskermheer, Die Afrikanerbeestelersgenootskap van Suid-Afrika.”

Hierdie propagandistiese teks dien veral om die ideologiese belange van die ABTG te bevorder. Deur die Afrikanerbees se gewildheid onder die volk te versterk, en as trotse deel van die volksverlede, tradisies en kultuur te bemark, is die belange van die telers van die Afrikanerbees as kommersiële produk (“goud”, soos Opperman [1962: 386] dit beskryf) uitgebrei.

4.9 Hulde aan die trekos

Uit die voorafgaande besprekings is dit duidelik dat die Afrikanerbees ’n sekere ideologiese funksie as kulturele fenomeen in die konteks van Afrikanernasionalisme kon vervul. Die waarde van die Afrikanerbees as simboliese vorm is egter nie beperk

tot die sosio-politieke konteks waarin dit gekonstrueer is nie. Daar is ook reeds verduidelik dat politieke mites en –simbole in verskillende kontekste gebruik kan word om verskillende ideologiese funksies te vervul. Die betekeniswaardes wat daaraan gekoppel kan egter in verskillende kontekste gemanipuleer word om 'n spesifieke doel te dien. Sleeboom (2002: 302) demonstreer dat die mees effektiewe simbole, dié is waaraan 'n hele verskeidenheid betekenis gekoppel kan word en dat hierdie betekenis gedurig aan herinterpretasie onderwerp kan word ten einde relevant te bly in 'n spesifieke konteks. Swarts (2004: 865) sluit hierby aan deur te beklemtoon dat “flexible symbols” die langste bly voortbestaan.

Die Afrikanerbees kan beskryf word as so 'n *buigsame* simbool. Om te ondersoek of sekere betekeniswaardes wat aan die Afrikanerbees gekoppel is, die toets van die tyd deurstaan het, kan daar vlugtig verwys word na *Die verhaal van die trekos* deur Daan Bosman (1988). Bosman was die destydse voorsitter van die Suid-Afrikaanse Instituut vir Landboukultuur, 'n regeringsorganisasie wat as uitvloeisel van die FAK ontstaan het. *Die verhaal van die trekos* verskyn in die tagtigerjare – 'n tydperk van politieke onrus en verandering wat reeds die einde van die Afrikanernasionalistiese regering voorspel.

Bosman se boek is geskryf as 'n huldeblyk aan die os wat deur soveel eeue aan die mens diensbaar was as trekdier, werkdier en slagdier. Dit gee 'n uiteensetting van die geskiedenis van die trekos, die verskillende gebruike van die dier en die dier se rol in die Afrikaner se volkskultuur. Die trant en inhoud van hierdie boek staan onmiskenbaar nog in die nasionalistiese tradisie, en die perspektief is 'n uitgesproke patriotiese, landelike een. Binne die politieke konteks van die tyd is dit betekenisvol dat hierdie soort nasionalistiese taal steeds gebesig word. Die boek bevat ook 'n voorwoord deur mense wat as prominente figure binne die Apartheidsregering van daardie tyd beskryf kan word, soos byvoorbeeld Staatspresident P.W. Botha, die Minister van Landbou, J.J.G. Wentzel, en die President van die S.A Landbou-unie, J.A. Jooste. Die boek beskryf 'n behoefte om hulde te bring aan 'n belangrike element van Afrikanerkultuur en -geskiedenis en is 'n nostalgiese teruggryp na die verlede en tradisie. Dit is nie duidelik aan wie hierdie soort teks gerig sou wees nie. Uit Bosman se voorwoord en die openingssin: “'n Volk wat nie sy helde eer nie, is 'n verlore volk” (1988: 11), lyk dit na 'n oproep tot die volk (menende die nasionalistiese

Afrikanervolk) as geheel. Die onderwerp en inhoud blyk egter spesifiek gemik te wees op 'n landelike gehoor, die *boere*gemeenskap. Moontlik is dit nie net omdat die bees of os spesifiek met die landelike tradisie geassosieer word nie, maar ook omdat die landelike tradisie spesifiek as kulturele deel van die Afrikaneridentiteit gesien is.

Bosman se boek sluit aan by die soort mitologie wat neerslag gevind het in Opperman se geskrifte in die gedenkboeke van 1952 en 1962. Steeds word die trekos vereër vir sy aandeel aan die bewoonbaarmaking en die verspreiding van die sogenaamde 'beskawing' na die binneland van Suid-Afrika en die ontwikkeling van die land en volk. In hierdie verband skryf Mnr. J.A Jooste (President, S.A Landbou-unie 1988) in die voorwoord tot Bosman (1988: 9) se boek:

Sou daar 'n land wees wat lyk soos hy vandag lyk, 'n land met ontwikkelde mense, 'n land met silwer en goud, 'n uithoek van die Westerse beskawing, as dit nie vir die trekos was nie? Ook kon dit nie gebeur op 'n ander vasteland nie, of met ander mense as die mense van Afrika nie. Hy is ook nie onnodig en verniet Afrikaner genoem nie. Hy het net soveel aanspraak op die titel as enige ander inwoner van hierdie eens wilde wêreld wat hy help mak maak het.

Natuurlik verwys die term 'Afrikaner' hier nie na alle mense van Afrika nie, maar eerder na 'n deel van die Westerse beskawing, naamlik blanke, Afrikaanssprekende, Christelike, Afrikanervolksmense. Die woorde "die mense van Afrika" is veral ironies, aangesien die kolonialistiese voorveronderstelling gemaak word dat die blanke mens die ware inwoner van Afrika is en dat die *ander* nie werklik daar hoort nie en daarom gekolonialiseer mag word.

Die Afrikanerbees word met hierdie groep geïdentifiseer en het 'n aandeel aan die "makmaak" van die wêreld. Op 'n strukturele wyse word die bees as toerusting van die Afrikanermens se kultuurstrewe verbeeld.

Die bees is egter nie slegs 'n getroue werksdier wat die wa moes trek, ploeg en melk en vleis verskaf nie, maar verwerf self ook bewonderenswaardige (menslike) kenmerke. Hy is waardig om die "titel" van Afrikaner te dra, 'n titel wat in nasionalistiese terme uiteraard 'n posisie van mag en uitverkorenheid veronderstel. Die bees het derhalwe 'n belangrike aandeel aan die verwerwing van die sogenaamde beloofde land, 'n land met "ontwikkelde mense, 'n land met silwer en goud". Dié

land word ook nie as deel van die groter Afrika gesien nie, maar as 'n gekolonialiseerde “uithoek”, 'n deel van “Westerse beskawing”.

Binne hierdie konteks moet die Afrikanerbees steeds as navolgingswaardige voorbeeld optree. Jooste (in Bosman 1988: 9) sê byvoorbeeld in dieselfde stuk: “As die trekos vandag vir ons 'n boodskap kan hê, sou dit gewis een wees van maak soos ek gemaak het, wees soos ek is: trots en fier, bereid om te werk indien nodig tot die dood vir sy land en sy mense, onselfsugtig tot die laaste dag”. Hierdie “boodskap” staan duidelik in die tradisie van die nasionalistiese propaganda. Die ooreenkoms tussen hierdie dapper, goeie dier en die heroïese Voortrekker is voor die hand liggend. Weereens word die idee dat die individu ondergeskik staan aan die volk, 'n belangrike kenmerk van die eenheidsideaal van nasionalisme, vooropgestel. Die bees se getrouheid, hardwerkendheid en diensbaarheid word as ideaal voorgehou. Soos die mitiese beeld van die Voortrekkers is dit 'n voorbeeld, 'n soort identiteit, waarin die Afrikaner homself sou kon spieël.

In die konteks van 1988, 'n tydperk waarin die tradisionele volkseenheid bedreig is deur politieke verandering, klink dit na 'n desperate poging om weer die nasionalistiese gees van die nasie (soos wat dit in die twintiger en dertigerjare opgeroep is) te mobiliseer deur terug te gryp na ou simbole en betekenisassosiasies.

Die moeilike lewe en lyding van die bees (veral die trekos) word vergelyk met die swaarkry en verontregting in die Afrikanervolk se verlede. Hierdeur word deursettingsvermoë en gehardheid beklemtoon. Bosman (1988: 11) stel dit byvoorbeeld so:

Die os het 'n navolgingswaardige voorbeeld aan almal gestel deur sy arbeidsaamheid, geduld en getrouheid. As kalf is sy melk hom ontnem, as jongos, ontman, geleer en ingespan, en dan 'n leeftyd van werk. Die harde pad, met sware vrag, die kluitland, die bergpas op, die steiltes remmend af, vol riviere deur, met sware juk en stywe strop. Geen stal met kooigoed, roskam of troetelnaam nie. Geen klag of traan – net diens (Bosman 1988: 11).

Hierdie passasie sou as 'n allegorie van die Afrikanervolk se wordingsgeskiedenis en ekonomiese ontwikkeling beskryf kon word. Die landelike romantiek (beelde van die “kluitland”, “bergpas”, “riviere” en “steiltes”) dien heel moontlik om beelde van die volksland op te roep. Die voorbeeld van die os as getroue bewoner en bewerker van

hierdie idilliese land, is 'n toespeling op die waardes wat die nasionalistiese magstruktuur in 'n krisistoestand van hul *werkersklas*, as gewillige onderdane, sou verwag. Dit is dus duidelik dat die Afrikanerbees 'n duursame simbool is wat in verskillende kontekste gebruik sou kon word om 'n ideologiese doel te dien.

5. DIE AFRIKANER-TREKOS IN DIE AFRIKAANSE LITERATUUR

Uit die bespreking tot dusver kan daar afgelei word dat die Afrikanerbees en -trekos nie slegs deel gevorm het van die landelike kultuur en nasionale verlede van die Afrikanervolk nie, maar dat dié bees in so 'n mate met die volk geassosieer is dat dit as't ware 'n simbool geword het van die volk self. Die trekos het deur hierdie assosiasies 'n sekere embleemwaarde verkry. Van die vroegste tye af het die os daarom ook 'n plek in die Afrikaanse literatuur as metafoor van die volk en nasionalisties gewaardeerde kenmerke soos lyding, volharding, patriotisme en deursettingsvermoë.

Selfs van die eerste volksrympies, wat hoofsaaklik uit die tradisie van mondelingse oorvertelling spruit, is daar 'n aantal waarin die os figureer. Baie voorbeelde van volkspoësie word met musiek verbind, omdat die rympies op sekere ritmes en wysies uitgevoer is. Die os en ossewa kom in sommige van hierdie verse voor, aangesien hierdie soort volksrympies deur die mense in die tydperk voor en gedurende die Groot Trek geskep en bewaar is (Du Toit 1924: 201-204). Meeste van die volkskuns het Europese wortels, alhoewel dit oor die jare se gebruik verander is om by die Afrikaner se eie lewenservaring aan te pas (Du Toit 1924: 201-204).

'n Voorbeeld van so 'n rympe, wat ook as 'n liedjie gesing is, is die "Oorkant die spruit"-reeks (oorspronklik van Nederlandse afkoms), wat later omvorm is tot: "Die rooi span osse en die bont bokwa" of "Veertien rooibontes voor die wa" soos wat dit in Du Toit (1924: 204) se versameling van Suid-Afrikaanse Volkspoësie aangehaal word. Hierdie rympe herinner aan die manier waarop 'n wadrywer sy span osse se name sou uitroep:

Veertien rooi-bontes voor die wa,
Sewe van my en sewe van pa;
Die hotagter hiet Afrika,
Die haaragter sal die disselboom dra,
Die hot-op-vier die hiet Napier,
Die haar-op-vier die drink sy bier,
Die hot-op-ses is die rooi met die bles,
Die haar-op-ses die doen sy bes,

Die hot-op-ag die toon sy mag,
Die haar-op-ag die breek sy krag,
Die hot-op-tien die laat hom sien,
Die haar-op-tien die trek miskien

Daar bestaan ook 'n aantal volksliedjies waarin die os en ossewa besing word. Die bekendste volksliedjie waarin die beeld van die Afrikaner-trekos voorkom, is natuurlik “Aanstap rooies” wat opgeneem is in die Nuwe FAK Volksangbundel vir Suid-Afrika met Dirkie De Villiers 1961) opgeneem is. Die liedjie behandel tema van die volk se moeilike reis na die ‘beloofde land’. Volgens die lirieke is die pad “lank en swaar” (De Villiers 1961: 470), maar daar wag 'n vooruitsig van tuiskoms aan die einde van die laaste strofe (en aan die einde van die dag se harde werk): “O hoor net die sweep se slag, slag, hoor net die sweep se slag, tuis kom ons nog vannag waar ons geliefdes wag” (De Villiers 1961: 471).

Nog 'n voorbeeld is die “Trekliedjie” (De Villiers 1961: 75), wat soos die titel aandui, die Groot Trek as tema het. Die “rooispan” (De Villiers 1961: 75) trek die wa moedig vorentoe, terwyl die trekkers hartseer is oor dit wat hulle agterlaat. Maar die osse word byna vrolik aangepraat, aangesien “geluk” (De Villiers 1961: 75) net om die draai lê.

Die os en ossewa kom dikwels as algemene kultuurbeelde in die Afrikaanse letterkunde voor. As een van die belangrikste terreine waarop die mitologie van Afrikanernasionalisme uitgebrei is, vind 'n mens in die Afrikaanse literatuur heelwat tekste wat die Groot Trek as hooftema behandel (sien ook 3.3). Dit is veral binne dié spesifieke tematiek dat die trekos en die ossewa voorkom as deel van die tradisie van 'n geïdealiseerde verlede en word albei in hierdie soort tekste as 'n kultiese fenomeen gevestig waaraan daar sekere metaforiese waardes toegeken word. Enkele sulke voorbeelde van tekste wat die Groot Trek as tema het is naamlik Totius se bundels *Verse van Potgieterstrek* (1909) en *Uit donker Afrika* (1936), H.H. Joubert se *Verse oor Piet Retief* (1911), D.F. Malherbe se *Vir Vryheid* (1919), C.J. Langenhoven se bundel *Eerste skoffies op die Pad van Suid-Afrika* (1921), F.A. Venter se pionierstetralogie *Geknelde land* (1960), *Offerland* (1963), *Gelofteland* (1966) en *Bedoelde land* (1968), ensovoorts. In baie van hierdie tekste word die os en ossewa as

kultiese elemente behandel en word die romantiek wat met die Groot Trek geassosieer is, beskryf. Daar is byvoorbeeld vroeër verwys (sien 3.3) na D.F. Malherbe se liriese roman-reeks uit die vyftiger en sestigerjare wat handel oor die lotgevalle van 'n familie gedurende die Groot Trek. Die romantiese elemente wat met die Trek geassosieer word is sterk teenwoordig in sy romans soos *En die wawiele rol* (1954) en *Over-den-berge* (1961). In hierdie verhale word die heroïese en veral mitiese beeld van die Voortrekkers voorgehou en word die os natuurlik, as trekdier van die waens, in die verhaal betrek. Die roman *Over-die-berge* (1961) begin byvoorbeeld met 'n toneel waarin die meisie, Hester, die trekosse met 'n singende stem aanpraat. Die verhaal sluit ook met 'n soortgelyke toneel af. Hierdie gesing van haar blyk 'n besondere uitwerking op die osse te hê, 'n romantiese beeld wat ook in *En die wawiele rol* (1954) gevind word. Hierdie aansporings is wel nie net vir die osse bedoel nie, maar funksioneer ook as aanmoediging vir die trekkers self:

Rooima - -n! Skilderma - -n!' klink Hester se stem waar die sweep ver uitswaai oor die lang span en sy langesaan stap deur hooggehalmdde rooigras, effe opdraand nou teen 'n maklike bult aan waar nog nooit 'n wiel gerol het nie. Dis die laaste dag van Mei, volmaak met 'n matige warmte op die veld, en Hester weet, agter die bult lê die spruit waar hul sal oornag.
Tafelbe - -rg! Swartlan - -nd! My staatmakers! Vorentoe - - ver vorentoe - - oor die berge - - berge - - oor bul - - te - -bul - -te, na die mooi land waar julle kan rus, my staatmakers! Geduld, my osse, geduld! Vorentoe - - vorentoe - -!" Die sweepslag is nie meer nodig nie, hulle luister en verstaan. Hulle ken die sagte stem, die kleurrike stem van Hester; sy is een aanhoudende singtoon, een aanwakkerende, strelende lied (Malherbe 1961:1).

Dit is egter nie slegs die os en ossewa se assosiasie met die Groot Trek wat dit 'n plek in die vroeë literatuur verseker het nie. Die trekos word ook as deel van 'n sekere landelike kultuur vereenselwig met die tradisionele volksidentiteit en vind 'n plek in literêre beskrywings van die alledaagse lewenservaring van die volksmens. In die volgende uittreksel uit N.P. Van Wyk Louw se *Berigte te velde* (1939), word daar geskryf oor die manier waarop die os byvoorbeeld as een van die nasionale simbole en deel van die Afrikaner se omgewingswêreld en identiteit in die Afrikaanse literatuur gevestig is:

Wanneer 'n groep se volksgevoel, miskien in 'n tydperk van bedreiging, vir die eerste keer bewus word, is daar altyd in die begin 'n neiging om die enger plaaslike kuns voort te bring. Die plante, diere, mense van die eie omgewing, wat vroeër so doodgewoon gelyk het, kry nou 'n nuwe betekenis en word met 'n nuwe liefde gesien, nie om hul eie ontwil nie, maar omdat hulle simbole van die volk-wees is. So het ons deur die plaas, die plaasdiere, en -gereedskap, die boer self, sy gewoontes ens., herinnerings aan 'n gelukkiger Afrikaanse bestaan vir die individu en vir die volk wakker gemaak, en dié dinge het simbole van die Afrikaanse

verlede en strewe geword. Om hierdie rede alleen het hulle in ons literatuur ingekom. Die os is so te sê nie om sy ewige dier-wese ‘besing’ nie, maar omdat hy herinneringe aan ’n Afrikaanse verlede gewek het en omdat hy beeld van die eenvoudige taai Boerewil was (Van Wyk Louw 1986:15,16 – Eerste uitgawe in 1939).

Deurdat die os deelgemaak word van die tradisionele Afrikaneridentiteit en so ook met die volk vereenselwig word, verkry dit as metafoor ’n duidelike nasionalistiese betekeniswaarde. Hierdie nasionalisme vind veral neerslag in die vroeë Afrikaanse letterkundige tekste (sien 3.2). Van die eerste digters in Afrikaans bestaan daar enkele gedigte oor die os. “Die os” van Totius (1908) (sien 5.3) en “Osse lewens” deur Harper Martins¹¹ is byvoorbeeld gedigte waarin die tema van die verhouding tussen die volksverlede en ’n beter toekoms behandel word en waarin die Afrikaneros ook betrek word. Martins (in Bosman 1988: 125) se gedig dui veral op die Afrikaner se stryd om selfverwesenliking en die os funksioneer as metafoor van die volk se lyding:

Stoere, sterke, logge osse
met ’n forse, breë skof
word verander en verbrijsel,
word gemeng met lae stof.

Daar kan ook verwys word na Totius se gedig “Donkere Afrika” uit sy bundel *Verse van Potgieterstrek* (1909) waarin die tipiese Afrikaner Voortrekkerheld beskryf word wat sy weg na vryheid baan en met sy koms die lig en beskawing bring na ‘donker Afrika’:

Want kijk! daarkom hij aan, al voor die liglijn spiedend,
en aan uw suidergrens: word lig! skuif op! gebiedend –
die trekker met zijn roer, zijn os, zijn wa, zijn Boek,
wat in uw binneland zijn dure vrijheid seek.

Die os as kultiese fenomeen vind sy plek in hierdie bundel aan die sy van die Voortrekker wat lig bring na die donker kontinent waarheen hy kom om sy vryheid te soek (Dekker 1966: 75).

---

¹¹ Die datum van hierdie gedig is onbekend. Dit word aangehaal in *Die verhaal van die trekos* soos saamgestel deur Daan Bosman (1988).

In sy proefskrif oor “Totius en sy betekenis vir die Afrikaanse letterkunde” brei C.M. van den Heever (1932) op emosionele wyse uit oor die manier waarop die os en ossewa as simbool van die Afrikaner se vryheidsdrang in die vroeë digters se werk voorkom. Hy verwys spesifiek na Totius se gedig “Die lied van die ossewa” (uit die bundel *By die Monument*, 1908) en Jan. F. Celliers se gedig “Die ossewa” (uit: *Die vlakte en ander gedigte*, 1908) waarin hierdie tema neerslag vind en gevestig word as onlosmaaklike deel van die volksidentiteit en -geskiedenis:

Die ossewa word nie alleen deur Totius nie maar ook deur ander digters gesien as ’n vorstelike iets, ’n simbool van die Afrikaner se vryheidsdrang, want waar geen pad wink nie, daar galm die oorwinningslied, oor die luisterende grasvlaktes weggedra deur die wind. So innig verdiep die digter hom in die ossewa se betekenis in die lewe van die Afrikaner dat hy dit sien as ’n meereisende vriend van die Trekker, dit word gepersonifiseer tot ’n lewende iets wat hom singend verbly met die Boer of in rampspoedige tye met klaagtone sy psalm begelei. Dieselfde ossewa wat die Boer deur die dieptes van beproewing en dood gevoer het, neem hom ná sy swerftog na geweste waar hy kan rus na die stryd. So het Jan Celliers in sy pragtige gedig die troue osse se bene na “swoege en swerwe” oor die verlate velde sien lê. Die ossewa en os is dus die onafskeidbare vriende van die Boer (Van den Heever 1932: 58).

Selfs in latere tekste word die Afrikanerbees met die heroïese nasionale verlede geïdentifiseer. Daar is byvoorbeeld Eugène Marais se kortverhaal “Afrikanerbeeste” uit sy bundel *Die leeu van Magoeba* (1934) waarin die beeste ’n belangrike rol speel in ’n avontuurlike vertelling uit die Boereoorlog. In hierdie verhaal word ’n besondere trop Afrikanerbeeste, met ’n magtige leierbul genaamd Generaal, gebruik om ’n Engelse kamp storm te loop en te verwoes. Die Afrikanerbeeste word weereens as metafoor gebruik en met die Afrikanervolk geassosieer, naamlik as ’n heroïese, legendariese en selfs mitiese gevegskommando wat uiteindelik ’n oorwinning teen die Engelse behaal.

Daar kan verder verwys word na W.A. de Klerk se drama *Die jaar van die vuur-os* wat in 1952 verskyn het. In ’n tydperk waarin Afrikanernasionalisme hoogty vier en die Apartheids-regime regeer, bied De Klerk ’n wye verskeidenheid temas in hierdie dramastuk aan. Aktuele sake soos industrialisasie, die ontwikkeling van ’n meer komplekse maatskappy, kolonialisme, Afrikanerskap en die patriargale bestel kom hierin na vore (Coetzee 1990: 25). Die verhaal wat afspeel in die destydse Suid-Wes, sentreer om die groeiende krisissituasie tussen die blanke besitters van ’n plaas en die swart werkers en bewoners van die omgewing. Die hoofkarakter, ’n familiepatriarg

genaamd Die Generaal, beplan om 'n soenoffer as vredesimbool aan die stamkaptein te stuur: 'n rooi Afrikaneros. Die os word egter nie aanvaar nie en die poging tot versoening misluk. Hierdie os word die vuur-os genoem en word as belangrikste metafoor van die verhaal ook in die titel aangedui. Die os, wat as simbool van Afrikanerkultuur staan, word as soenoffer gebruik, wat suggereer dat die koloniseerder sy waardes en kultuur op die *ander* wil afforseer, alhoewel hy dit onder die dekmantel van 'n vredesoffer wil doen.

Daar is ook tekste wat as streeksliteratuur of kontreikuns beskryf word, wat anders as die polities betrokke 'literêre' tekste, 'n meer neutrale, selfs dokumentêr-realistiese vertelling wil aanbied. Skrywers in hierdie genre is onder andere Boerneef en Dot Serfontein. Dot Serfontein se kortverhaal "Die profeet van Rietfontein" uit haar bundel *Amper my mense* (1974) is 'n voorbeeld van so 'n teks. Serfontein se werk word by uitstek as streeksliteratuur beskryf (Kannemeyer 1988: 264). Die bundel word min of meer in dieselfde tydperk uitgegee as boeke soos *Lobola vir die lewe* (1962) deur André Brink en *Sewe dae by die Silbersteins* (1964) van Etienne Leroux. Dié tekste hanteer 'n grootskaalse dekonstruksie van die konserwatiewe Afrikanernasionalisme, terwyl Serfontein se verhale eerder 'n sterk nostalgiese inslag toon en aangebied word as ware vertellings oor 'n sekere streek se mense en gebeure, en veral oor die legendariese en heroïese Afrikaner (Meyer 1990: 1-5). Dit is hoofsaaklik kontreikuns, dokumentêr-realisties van aard en gefokus op die anekdotiese en die weergee van die spesifieke streekstaal en -kultuur eerder as 'n pronasionalistiese of kritiese narratief (Kannemeyer 1988: 262 – 263). In die betrokke kortverhaal beskryf Serfontein die landelike tradisie en die tradisies rondom die teel van Afrikanerbees. "Die profeet van Rietfontein" is 'n skets van ene Rooi Joseph Du Plessis, na wie daar vroeër in die bespreking verwys is as die sogenaamde 'Vader van die Afrikanerbees'. 'n Sterk boeretradisie word deur die karakter van Rooi Josef vergestalt. Verskeie aspekte van die ou konserwatiewe boereleefstyl en tradisies word in die verhaal beskryf as deel van 'n blik op die spesifieke kultuur van die teel van Afrikanerbeeste.

Dit is duidelik dat die Afrikaner-trekos, 'n interessante plek het in die Afrikaanse literatuur. Om nader ondersoek in te stel na die moontlike ideologiese rol wat die bees as kulturele fenomeen in die Afrikaanse literatuur kon speel, sal drie tekste wat die os

as tema behandel vervolgens geanaliseer word. Die gedigte “Die ossewa” (1908) deur Jan. F. Celliers en “Die os” (1909) deur Totius is nie slegs van die eerste gedigte wat in Afrikaans geproduseer is nie, maar ook van die bekendste gedigte oor die trekos. Daarby kan Leipoldt se “Agteros, beur teen die bulte op” (1920) ook bekyk kan word as ’n gedig wat ’n andersoortige, meer liberale soort kommentaar op die tema lewer.

Die sosio-politieke konteks waarin hierdie gedigte geproduseer is sou ’n interessante lig kon werp op die manier waarop betekenisassosiasies aan die os toegeken is gedurende die opkoms van Afrikanernasionalisme aan die begin van die twintigste eeu. Deur hierdie analyses sal daar gepoog word om vas te stel wat hierdie betekenisassosiasies is en hoe dit binne die sosio-politieke konteks waarin hierdie tekste, en ander soortgelyke tekste, geproduseer en ontvang is, kon funksioneer om sekere nasionalistiese magsverhoudinge te ondersteun.

5.1 Die eerste Afrikaanse digters

Tesame met Leipoldt, word die digters Jan F. Celliers en Totius beskryf as die ‘Driemanskap’ in die Afrikaanse literatuur (Dekker 1966: 62). Die groep het dié benaming gekry omdat hulle beskou word as die eerste ware Afrikaanse digters. Deur hulle werk is ’n konkrete basis vir die standaardisering van Afrikaans as literêre taal vasgelê gedurende die tydperk bekend as die Tweede Taalbeweging. Daar is ook ’n sekere sentiment aan die idee van ’n driemanskap gekoppel ná die Anglo-Boereoorlog, aangesien daar ook drie bekende generaals was wat vir die vryheid van die volk geveg het (Dekker 1966: 62). Daar sal egter by nadere ondersoek vasgestel word dat Leipoldt eerder as individualis beskryf behoort te word en dat sy werk in so ’n mate ’n eie weg volg dat sy posisie as deel van só ’n groepering aanvegbaar is.

Ná 1900 is die Afrikaanse literatuur steeds oorheers deur die tradisie van die Eerste Beweging, soos dit onder leiding van S.J. du Toit posgevat het. Die Eerste Beweging se pogings was gefokus op die stryd vir die regte van Afrikaans. Hulle wou ook die volk leer lees (Kannemeyer 1988: 41). Die aktiwiteite van die Eerste Beweging word in 1899 onderbreek deur die aanbreek van die Anglo-Boereoorlog. Met die verreikende ekonomiese en politieke gevolge van die oorlog, bring die bedreiging van Britse Imperialisme en grootskaalse verengelsing egter weer ’n herlewing in die

taalstryd onder leiding van Gustav Preller. Anders as die vroeë literêre pogings van die Eerste Beweging en entoesiaste soos Preller se propagandistiese tekste, word daar met die debuutwerke van digters soos Jan F. Celliers, Totius, Louis Leipoldt en Eugène Marais sedert 1908 vir die eerste keer 'n duidelike vernuwing in die Afrikaanse literatuur bespeur wat die taal as volwaardige letterkunde kon begin vestig. Steeds gepreokkupeer met nasionalisme en die vestiging van 'n Afrikaanse literêre kultuur, is die nuwe tekste wel van groter literêre waarde as die patriotdigters van die Eerste Beweging se pogings om slegs leesbare rympies te skryf (Kannemeyer 1988: 41). Dit het ook nie meer bloot oor die opvoeding van die volk gegaan nie (Kannemeyer 1988: 41). Die werk van die digters van die Tweede Beweging beweeg weg van die suiwer didaktiese en propagandistiese aard van die eerste geskrifte en toon 'n groter strewe na individualiteit en estetiese gehalte (Dekker 1966: 23). Die tekste wou deur die ervaring en lyding van die oorlog 'n nuwe perspektief gee op die verlede en die toekoms van die volk. Dit is dan binne hierdie konteks dat Totius se debuutbundel *By die Monument* (1908) verskyn. Dit word as die eerste Afrikaanse digbundel beskryf (Dekker 1966: 73). Jan F. Celliers se eerste bundel *Die Vlakte en ander gedigte* (1908) verskyn net enkele maande later. Leipoldt debuteer op sy beurt in 1911 met sy bundel *Oom Gert vertel en ander gedigte*.

5.2 Jan F. Celliers – “Die ossewa”

Jan F. Celliers (1865-1940) word in sy “gesellige ongekompliseerde siening van die lewe” beskryf as 'n minder gekompliseerde figuur as ander ‘groot’ digters van die tyd (soos Leipoldt en Marais) (Dekker 1996: 63). Celliers is meesal bekend as die volksdigter en sy werk staan volgens Kannemeyer 1988: 50) nog veel meer in die tradisie van die Eerste Beweging se patriotdigters, as die van sy tydgenote. Alhoewel Celliers se werk nie so hoog aangeskryf word soos dié van byvoorbeeld Totius en, veral, dié van Leipoldt nie (Britz 1999; Snyman 1999; Kannemeyer 1988: 49), word sy gedig “Die vlakte” (1908) saam met Eugène Marais se “Winternag,” gesien as van die eerste gedigte wat 'n vernuwing, en die begin van 'n bewuste literêre tradisie in Afrikaans aandui (Kannemeyer 1988: 49).

Kannemeyer (1988: 50) omskryf Celliers se digkuns as 'n duidelike en bewuste navolging van die werk van die 19de eeuse Europese (veral Nederlandse) digters.

Celliers wend veral die stylmiddele en metriese vorme kenmerkend van die Europese digkuns in sy eie werk aan (Dekker 1966: 64). Hy probeer uitdrukking gee aan eie emosies en die emosionele belevinge van die volk, veral in terme van die toe nog onlangse gebeure van die Anglo-Boereoorlog. In aansluiting by die tradisie van die vroeëre patriotdigters, word Celliers se werk gekenmerk deur temas soos natuurbewondering, vaderlandsliefde, patriotisme, heldeverering, die volksgeskiedenis, die Afrikaanse taal en Calvinistiese godsdiens (Kannemeyer 1988: 50-51).

As *volksdigter* word hy deur eertydse kritici beskryf as 'n "vaderlandsliewende digter, vertolker van die volksmart en volstrewe" (Bosman in Nienaber 1952: 38) wie se kuns 'n belangrike rol gespeel het in die nasionale bewuswording van die volk. Snyman (1999: 330) haal ook vir N.P van Wyk Louw aan in sy verwysing na Celliers as die "gewete en stem van sy volk" en "'n simbool van sy volk se verlede en vertroue". Celliers staan dan ook bekend as die "opwekkingsdigter" (Kritzinger in Nienaber 1952:38) wat met die positiewe boodskap in sy verse kon optree as aanspoorder van volharding, trou en daadkrag in 'n "wekroep wat die volksman kon besiel" (Dekker in Nienaber 1952: 34).

Die verskyning van sy eerste bundel *Die vlakke en ander gedigte* verteenwoordig volgens Kannemeyer (1988:51) die oorgang tussen die Eerste en Tweede Taalbeweging. Preller, as een van die eerste kanoniseerders van die Afrikaanse literatuur, benut die geleentheid om 'n voorwoord en inleiding tot die bundel te skryf. Hierin poog hy om 'n sterk argument ten gunste van 'n vernuwing in die Afrikaanse poësie te voer. Hy beskryf Celliers se gedigte as 'n "verder gevorderde nasionale kunsgevoel en 'n teerder liriek" (Preller 1961:52, Eerste uitgawe 1908). In 'n pleidooi vir die literatuur van die nog nuwe Afrikaanse taal, propageer hy dat hierdie bundel veral aanklank sal vind by alle lesers omdat "dit ons lewe is, uitgebeeld in ons taal, soos alleen 'n digter uit ons volk in staat is om dit vir ons te doen" (Preller 1961: 54). Preller beklemtoon dat Celliers se werk eie is aan die Afrikaner se unieke lewenservaring en identiteit. Celliers word beskryf as 'n verteenwoordiger van die volk, want volgens Preller (1961: 53) is "wat hy hier uitsing . . . maar net 'n weerklank van wat daar in die hart van die nasie omgaan" in terme van

“gebeurtenisse wat so diep ingegryp het in die nasionale lewe.” Preller (1961: 53) verkoop die bundel verder deur te sê:

Celliers is 'n digter wat volkome deurdronge is van ons lewenswaarheid, vir ons Afrikaners, wat die lewe leef wat hy hier in woord en gedagte uitbeeld, en wat in staat is om na te voel hoe waar en getrou dit is – vir ons behoort hy 'n dankbare verskyning te wees.

Celliers se werk is in die vyftigerjare deur minder nasionalisties gesinde literêre kritici soos D.J. Opperman en John Kannemeyer in 'n groot mate¹² gedevalueer en gedekanoniseer. Hierdie kritici het Celliers veral veroordeel oor die opvallende navolging en imitasie van die Europese digkuns in sy werk. Die aanhaling van Preller se stellings oor Celliers as digter toon wel aan hoe sy werk ontvang kon word in die spesifieke sosio-politieke konteks waarin dit geproduseer is. Enkele van Celliers se gedigte, soos “Die ossewa”, is tot die vroeë vyftigerjare nog in Suid-Afrikaanse skole behandel as deel van die nasionale poësie (Britz 1999: 4). “Die ossewa” is ook later in liedvorm verwerk en as volksliedjie opgeneem in die FAK-Sangbundel.

Celliers skryf “Die ossewa” tydens sy verblyf in die buiteland voor 1907 (Britz 1999: 9). Soos sy ander gedig “Die vlakte” wat geskoei is op Shelley se “The cloud,” is “Die ossewa” 'n duidelike navolging van die Nederlandse skrywer Guido Gezelle se gedig “Twee Horsen” (sien Eindnota 1) uit die bundel *Rijmsnoer om en om het jaar* (1897). Tematies handel Gezelle se bundel hoofsaaklik oor verskillende trekdier en hul lotsbestaan. Die twee gedigte van Celliers en Gezelle toon opvallende ooreenkomste in inhoud, klank- en metriese vorm en handel beide oor trekdier en hul lydsame, tog heroïese, wese en bestaan. Terwyl Gezelle se gedig handel oor twee trekperde, vervang Celliers dit met osse – die kenmerkende Suid-Afrikaanse trekdier. Anders as Gezelle se gedig, besit “Die ossewa” duidelike geestelik-simboliese betekenis en val die fokus op die rol van die os as metafoor van lyding en verdrukking, maar ook geduld en deursettingsvermoë. Die gedig is 'n toespeeling op die tipiese deugde wat binne die nasionalistiese konteks met die landelike, patriotiese en Calvinistiese Afrikaner geassosieer is.

---

¹² Sien in die verband Britz se artikel “Die navolging van Guido Gezelle se ‘Twee Horsen’ deur Jan F.E Celliers” (1999) oor die manier waarop “Die ossewa” in 'n groot mate gedekanoniseer is. Opperman het die gedig met opset nie in 1951 in die antologie van Afrikaanse digkuns *Die Groot Verseboek* opgeneem nie, juis omdat daar gevoel is dat Celliers se opvallende navolging van Gezelle “Die ossewa” stroop van enige literêre waarde.

DIE OSSEWA

Die osse stap aan deur die stowwe,	1
geduldig, gedienstig, gedwee;	2
die jukke al drukkend hul skowwe,	3
hul dra dit getroos en tevreë.	4
En stille, al stuiwend en stampend,	5
kom stadig die wa agterna-	6
die dowwe rooi stowwe, al dampend,	7
tersy op die windjie gedra.	8
Die middagson brand op die koppe,	9
gebuk in hul beurende krag;	10
hul swaai heen en weer in die stroppe-	11
en ver is die tog van die dag.	12
Dit kraak deur die brekende brokke:	13
die opdraans is ver en is swaar;	14
dit knars in die knakkende knokke,	15
maar hul beur en die vrag bring hul daar.	16
So, stom tot die stond van hul sterwe,	17
blyf ieder 'n held van die daad.	18
Hul bene, na swoege en swerwe,	19
lê ver op die velde verlaat.	20

Hierdie gedig vertoon 'n opvallende klanknabootsende, ritmiese toon. Elke strofe beskik oor 'n vaste, omarmde rympatroon. Vanaf die eerste reëls word die ritme vasgelê: “Die osse stap aan deur die stowwe/ geduldig, gedienstig, gedwee” (1-2)¹³. Die driemaat daktiliese metriese grondpatroon boots die egalige, ritmiese stap van die os en die klank van die wa se draaiende wiele na. Dit stel ook die lydsame, swoegende bestaan van die os voor en hierdie kenmerke en deugde van die os word

---

¹³ Ter wille van duidelikheid sal slegs die versreëlnummer vervolgens aangedui word wanneer daar uit die betrokke gedig aangehaal word.

deurgaans met sterk ritmiese en beklemtoonde woorde aangedui, byvoorbeeld: “geduldig, gedienstig, gedwee” (2), “getroos en tevreë” (4), “beurende krag” (10), “knakkende knokke” (15). Die ritme word opgebou uit die geaksentueerde lettergrepe van die woorde, asook sterk assonerende en allitererende klanke; soos die ‘g’ en ‘d’-klanke in die tweede reël: “geduldig, gedienstig, gedwee” en die ‘o’-klank in “osse”, “stowwe” (1) en “skowwe” (4).

Die lydsame bestaan van die os en die moeilike omstandighede waarin hy moet swoeg en sweet, word in die eerste vier strofes beskryf. Die osse “beur” (16) en werk hard in ’n droë (“stowwe” [1]), warm (“middagson brand”[9]), ongenaakbare (“dowwe rooi stowwe” [7], “opdraans is ver en is swaar” [14]) landskap, maar tog bly hulle moedig, “geduldig” (2) en “tevreë” (4) en bring hulle die vraag uiteindelik by hul bestemming uit. Die beskrywing van die harde, swoegende werk in hierdie moeilike, ongenaakbare omstandighede en die gedienstigheid en getrouheid waarmee die osse dit nakom, word deur die klanke en ritme versterk en opgebou totdat dit ’n hoogtepunt bereik in die vierde strofe, met die kragtige, allitererende ‘k’-klanke: “brekende brokke” (13) en “knakkende knokke” (15). In die vyfde strofe kom daar ’n effense keerpunt in die gedig voor met die woord “maar” in reël 16. Hierdeur word dit duidelik gemaak dat die osse, ten spyte van die moeilike omstandighede en die moeilike aard van die taak, as gevolg van hul deugsamheid daarin slaag om hul doel te bereik en “die vraag” daar te bring (16).

Die gebruik van die os as metafoor in hierdie gedig kan dus gesien word as ’n poging om die volk se lyding en swaarkry te universaliseer en dit meer draaglik te maak deur dit te verbind met die beloning wat na ’n tydperk van volharding op hulle wag. Dit is ook ’n verering van die heldedade van die voorgeslagte (en natuurlik ook dié van die os) en hul aandeel aan die toekoms wat reeds geleef word.

Die tema en beskrywings in die gedig verwys na die gebeure van die Groot Trek. Hierdie konnotasie word veral opgeroep deur die beeld van die “jukke” wat “al drukkend” (3) op die osse se skowwe gedra word en die beskrywing van die wa in die tweede strofe wat met moeite so “stuiwend en stampend” (5) agterna kom. Die “ver tog” (12) dui op die lang reis wat die Voortrekkers destyds onder moeilike

omstandighede na die binneland aangepak het. Hierdeur word die os verbind met die heroïese en geromantiseerde beeld van die Voortrekkers.

Hierdie konnotasie word nog verder versterk deurdat die tipiese deugde wat met die landelike, Calvinistiese Afrikaner binne 'n nasionalistiese konteks geassosieer is, gebruik word om die os te beskryf. Dié tipiese deugde word beskryf deur woorde soos “geduldig” en “gedienstig” (2). Die osse kom ook hul verantwoordelikheid na en is tot die dood getrou, want selfs al is die taak nie maklik nie, bring hul wel die “vrag” uiteindelik daar (16). Ander deugde soos harde werk (“beur” [16]), uithouvermoë (“maar hul beur en die vrag bring hul daar” [16]) en krag (“beurende krag” [10]) kom ook byvoorbeeld in strofes 3 en 4 voor. Die osse se swygsaamheid en stille volharding word besing in strofe 5 en in die laaste strofe verkry hulle uiteindelik selfs heldestatus (“blyf ieder 'n held van die daad” [18]), net soos die tradisionele Voortrekkerhelde. Die positiewe eienskappe wat dus met die hardwerkende en lydsame os geassosieer word, word deur die ideologiese strategie van verplasing met die Afrikaner(mens) geassosieer. Hierdeur word 'n sekere ideaal van 'n deugdelike en aanvaarbare bestaan voorgehou as korrek en bewonderenswaardig. Die beeld van die Voortrekkers as 'n heldegeslag, 'n heroïese uitverkore volk, word so as die ideale rolmodel vir die twintigste-eeuse Afrikaner voorgehou. Vergelyk byvoorbeeld die manier waarop nasionalistiese geskiedskrywers die Voortrekkers beskryf in terme van die identiteit van die Afrikanervolk: “By hulle geloofsoortuiging, volharding, dapperheid, waagmoed en beslistheid is inspirasie vir die lewende geslag gesoek” (Van Jaarsveld 1981: 24).

Die strategie van universalisasie word in hier toegepas om sekere institusionele instellings wat slegs in die belang van sekere individue is, voor te stel asof dit in almal (“ieder” [18]) se belang is. Die os word uiteindelik 'n simbool van eenheid en toewyding tot 'n kollektiewe ideaal. Die dier ontvang 'n sekere embleemwaarde – nie net as deel van die volksgeskiedenis nie, maar as draer van die volk se morele karakter en kultuur. Die individu word voorgestel as onderhewig aan die geheel (of volk); almal is “gedienstig” en “gedwee” (2) en niemand wyk af van die uniforme, gemeenskaplike eenheid waardeur hulle omsluit word nie. Die individu is ook “stom” (17), “getroos” en “tevree” (4) en aanvaar die kollektiewe identiteit en gemeenskaplike ideaal sonder twyfel of bevraagtekening. In hierdie stille toewyding

werk die individu ook in “swoege en swerwe” (19) om die gemeenskaplike ideaal te bereik (“hul beur en die vrag bring hul daar” [16]). So word “ieder ’n held van die daad” (18).

In die laaste strofe van die gedig word die spanning wat deur die ritme en klankpatroon opgebou is, verbreek. Dit gebeur veral deur die woord “So” (17) wat gevolg word deur ’n komma, die eerste woord in die eerste reël van die laaste strofe. Die effek word ook verkry deur die gebruik van sagter, assonerende klanke in woorde soos “stom”, “stond”, “sterwe” (17) en “swerwe” (19), asook die sussende s-alliterasie in die strofe. Die woord “So” maak dit duidelik dat hier ’n gevolgtrekking, of verduideliking, gaan volg. Dit is ook belangrik om op te let dat terwyl Gezelle se gedig uit slegs vier strofes bestaan, Celliers hierdie ekstra en vyfde strofe in sy weergawe byvoeg. In dié strofe lê die belangrikste betekenis opgesluit.

Dit is juis in die laaste strofe dat die os tot heldefiguur verhef word. Ten spyte van die ondankbare aard van die osse se bestaan en werk, bly hulle getrou en doelgerig tot die dood toe. Die beskrywing van hul “bene” (19) wat na hul getroue geswoeg en geswerf “ver op die velde verlaat” (20) bly lê, wil die os se sterk verbintenis met die (Suid-Afrikaanse) landskap beklemtoon. Dit is in hierdie grond en op hierdie “velde” (20) waar hul “bene” (19) begrawe lê – net soos die beendere van die Voortrekkervoorvaders. Volgens die tradisionele, mitiese vertolking van die geskiedenis, is die sogenaamde beloofde land bereik en bewoonbaar gemaak juis deur dié voorvaders se ‘swoege en swerwe’. Hierdeur word daar ’n sekere tydlose tradisie gesuggereer. Deur hierdie reïfikasieproses word die sosio-historiese konteks van die gebeure (die Groot Trek) wat met hierdie spesifieke trekosse se bestaan verbind word, opgehef en word die simboliese assosiasie tussen die os en die mens versterk.

Deur die ideologiese strategie van narrativering word die vertelling van die os se lydsame bestaan in ’n verhaalagtige toneel uitgebeeld waarin nie slegs die verlede ingebed lê nie, maar ook die hede behandel word as deel van ’n tydlose en kosbare tradisie. Dit is veral in hierdie vyfde strofe waar die atmosfeer van tydloosheid geskep word, waar die beendere van die deugdelike os as deel van die landskap verewig word. Die feit dat hierdie verhalende toneel in teenwoordige tyd uitspeel en deur ’n onbetrokke derdepersoonsverteller aangebied word, versterk die assosiasie van

tydloosheid. Die strategie van verewiging word ook hier gebruik: die sosiaal-historiese konteks waarin die gebeure afspeel, word deur die vertelwyse gestroop van enige spesifieke historiese tydsbepaling aangesien die gebeure as permanent, onveranderd en ewig-herhalend aangebied word. Die tradisie en kultuur wat hier betrek word strek eindeloos terug na die verlede asof dit geen spesifieke oorsprong het nie. Die gedig open juis met die osse wat aanstap “deur die stowwe” (1) – hul reis het geen spesifieke beginpunt nie en hul eindbestemming is nie die plek waar hul vag uiteindelik afgelaai word nie, maar hulle bly vir ewig deel van die landskap deur die teenwoordigheid van hul beendere, selfs na hul afsterwe. Die strategie bevestig die simboliese en metaforiese eienskappe van die os.

Alhoewel hierdie gedig ’n nabootsing is van die Nederlandse gedig van Gezelle – in ritme, rym, stylvorm en tema – gaan Celliers ’n stap verder en gebruik nie net die tipiese landelike trekdier om die gedig ’n eg Suid-Afrikaanse kleur te gee nie, maar hy maak ook gebruik van opvallende beskrywings van die landskap en klimaat. Die ongenaakbare Afrika-landskap wat gekenmerk word deur droogtes, uitgestrekte velde, hellings en die hittige son, word voorgestel deur woorde soos “rooi stowwe” (7), die “middagson” (9) wat op hulle koppe brand, “ver ... velde” (20) en die opdraandes wat “ver en ... swaar” (14) is. Celliers beskryf dikwels die Suid-Afrikaanse natuur en dierelewe in sy gedigte as deel van die tipiese lewenswyse en -ervaring van die Afrikaner. Ander gedigte waarin hierdie beskrywings voorkom is byvoorbeeld “Die vlakte”, “Eensaamheid”, “Stille werkers” en “Waghondjies” uit dieselfde bundel. Deur die gebruik van die trekos en die beskrywing van die tipiese Suid-Afrikaanse landskap as konteks, word die strategie van naturalisering aangewend om die sosiaal-politieke aard van die gedig te verbloem.

Die beskrywing van die landskap het ook ’n ander funksie. Die slotreëls van die gedig verwys nie net na opofferinge van die voorgeslagte nie, maar ook na die manier waarop die (Afrikaner)geskiedenis ’n merk op die land gelaat het. Die osse se bene lê oor die land verstrooi as bewyse van hul teenwoordigheid, maar ook as getuie van hul opoffering en die ontberings wat hul moes verduur. Daar is ook ’n suggestie dat die mens die os se aandeel in hierdie geskiedenis nie na genoeg waarde ag nie. Die beendere van hierdie lydende diere lê “ver” en “verlate” (20), asof dit nie meer in die herinnering bestaan nie. Dit kan dus ook as ’n nasionalistiese oproep (en

waarskuwing) gesien word sodat die volk nie hul verlede en die opofferinge van hulle voorgeslagte moet vergeet en “verlaat” nie.

Uit hierdie bespreking kan daar duidelik gesien word waarom Celliers as volksdigter, “vaderlandsliewende vertolker van die volksmart en volkstrewe” (Bosman in Nienaber 1952: 38) en die “opwekkingsdigter” (Kritzinger in Nienaber 1952:38) beskryf word. Daar is ’n baie opvallende patriotisme te bespeur in hierdie gedig. Dit is ooglopend dat sekere kwaliteite soos volharding, trou en daadkrag aangespoor word in die manier waarop die lydsame trekos se heldhaftige optrede en bestaan as ideaal voorgehou word. Die gedig blyk dan ook ’n sedeles te bevat en hierdeur is dit vergelykbaar met die soort poësie wat gedurende die Eerste Beweging deur die sogenaamde patriotdigters geskryf is. Nie net is die gedig ’n poging om die ontvanger van die boodskap te besiel met nasionalistiese liefde vir land en volk nie, maar dit wil ook die leser stig en vermaan deur wyse lewenslesse mee te deel en hul aan te spoor tot ’n godsdienstige, gediensige, deugdelike lewenswyse.

Alhoewel hierdie gedig as ’n heel onkomplekse retoriese vers met min *littérature* waarde beskryf kan word, bewys die voorgaande bespreking dat dit wel ’n sekere ideologie deel kon dien binne die sosio-politieke konteks waarin geproduseer en ontvang is.

5.3 Totius – “Die os”

Totius staan bekend as die Calvinis-digter (Dekker 1966: 72). Met sy agtergrond as prediker, vind Totius die inspirasie vir sy gedigte grotendeels uit sy bestudering van die Bybel en die alledaagse menslike ervaring. In sy lesing oor “De dichter als ziener” wat Totius in 1911 lewer, lê hy klem op die gedagte dat die digter nie slegs ’n uiterlike werklikheid waarneem nie, maar eerder die “ewigheidsgedagte” of “Goddelike gedagte” daarin moet raaksien (Cloete 1999: 632; Kannemeyer 1988: 54). Daarom streef Totius as digter veral daarna om die diepere betekenis of hoër waarheid in die eenvoudige verskynsels van die natuur en die elemente van die menslike bestaan raak te sien. Volgens Cloete (1999: 635) het Totius regdeur sy oeuvre getrou gebly aan hierdie teorie en “aan sy opvatting dat hy die skugtere maar goddelike inwendigheid van die dinge moet uitbring”. Dit gaan vir Totius nie oor

oppervlakkige beleving, vreugde of skoonheid nie, maar eerder oor die dieperliggende betekenis wat daarin opgesluit lê. Die gevolg is dat Totius se poësie hoofsaaklik 'n redenerende of didaktiese inslag toon en dikwels as simbolies beskryf word (Kannemeyer 1988: 54).

Daar is dan geen vernuwende vorme te vinde in Totius digkuns nie, maar hy maak hoofsaaklik gebruik van die gelykenis en analogie as tematiese bouwvorm om die Bybelse wysheide wat hy meestal as motto gebruik, tot eie beelde of gelykenisse uit te werk (Dekker 1966: 72). Hierdeur streef die digter Totius ook om sy poësie 'n bonasionale en bo-persoonlike karakter te gee (Kannemeyer 1988: 54). Dit is veronderstel om eerder 'n ootmoedige vertolking te gee van sy eie menslike belewinge en die van ander (Dekker 1966: 72). In hierdie opsig gebruik Totius, soos Celliers, veral in sy vroeëre bundels die nasionale as boustof en neem hy graag die leed en lotsbestemming van sy volk in oënskou. Die moeilike tye wat die volk moes deurmaak gedurende gebeure soos die Groot Trek en die Anglo-Boereoorlog word egter nie met bitterheid of opstandigheid bejeën soos 'n mens dikwels in Celliers of Leipoldt se poësie sou aantref nie (Kannemeyer 1988: 55). Totius maak eerder gebruik van analogie en metafoor binne 'n Bybelse verwysingsveld (Kannemeyer 1988: 55). Hierdeur wil hy die lyding en lot van die volk objektiveer en universaliseer om die dieper betekenis en sin daarin te vind en dit in perspektief te plaas met die groter Godsbesluit en -bestemming (Antonissen 1964: 104–105).

Alhoewel Totius reeds vanaf 1905 gedigte onder 'n ander skuilnaam, Judato, in *Ons Klyntji* publiseer, verskyn sy eerste bundel *By die Monument* in 1908. Dit word dan ook, soos reeds genoem, as die eerste digbundel in Afrikaans beskou. In dié bundel verskyn daar selfs 'n voorwoord deur President Steyn, asook van die kritikus W. Postma. In hierdie voorwoord word daar nadruklik aangevoer dat die bundel se gedigte reeds lank voor 1908 geskryf is (Dekker 1966: 73). Dit was moontlik 'n poging om die saak vir Afrikaans as geskrewe literêre taal te bevorder en die bestaan van enige volwaardige digters in hierdie taal nog verder as 1908 terug te voer. *By die Monument* is die eerste van Totius se nasionale bundels. Tesame met die feit dat hy as een van die eerste belangrike digters van Afrikaans gesien word, word hy reeds na aanleiding van sy eerste bundel as “volksdigter” beskryf (Dekker 1966: 73; Antonissen 1964: 103). Alhoewel Totius doelbewus streef om aan sy poësie 'n bo-

nasionale karakter te gee en eerder die ideële te vertolk, voer president Steyn in die voorwoord tot *By die Monument* aan dat dit poësie is wat 'n "volksdiens-funksie" vervul, en ook "gedig . . . [is] . . . deur iemand wat groter 'sien' as die volk" (Antonissen 1964: 103).

In sy proefskrif oor "Totius en sy betekenis vir die Afrikaanse letterkunde" beskryf C.M. van den Heever (1932) Totius as die volksdigter wie se werk deurlopend beskou moet word teen die agtergrond van die ontwikkeling van die volk. Hy voer aan dat die twee in wese moeilik is om te skei (Van den Heever 1932:11). Hierdie tesis verskyn in 1932, 'n tydperk wat juis deur sterk nasionalistiese sentimente gekenmerk is. Van den Heever (1932: 11) beskryf Totius se bydrae tot die volkskultuur selfs as 'n "profetiese boodskap". Totius se poësie word bestempel as kuns wat "by uitnemendheid draer en openbaarder geword het van die Calvinistiese lewensgedagte" (Van den Heever 1932: 11) – 'n *gedagte* wat binne die nasionalistiese konteks as die morele ideaal voorgehou word. Van den Heever (1932: 11) gaan verder deur te sê dat die digter Totius "vir die Afrikaanse volk uitdrukking gegee [het] aan 'n lewensoortuiging, 'n besonder lewensgevoel" en dat hy "net suiwer verklank wat daar in die volksiel woon". Hieruit kan afgelei word hoe Totius se werk binne die konteks waarin dit geproduseer, ontvang en verstaan is sekere ideologiese konnotasies kon hê.

"Die os"

Soos die titel van Totius se tweede bundel *Verse van Potgieters Trek* aandui, het hierdie bundel die Groot Trek as tema. Dit verwys ook na die rol wat die blanke daarin gespeel het, soos verteenwoordig deur die geïdealiseerde leiersfiguur Hendrik Potgieter. Totius beskou Potgieter as die "trekker by uitnemendheid" (Dekker 1966: 75). Anders as Preller se heldefiguur Piet Retief, was Potgieter die trekkerleier wat die volk se vryheid in die binneland gaan soek het, en nie by die kus nie. Daarom verteenwoordig Potgieter volgens Antonissen (1964: 105) Totius se "ideaal van die Afrikaner, die beliggaming van sy eie Christelik-nasionale idee". Hierdie bundel is daarom ook 'n besinning oor die "lotsbestemming van die Afrikaner" (Kannmeyer 1988: 55) eerder as 'n eenvoudige beskrywing van die volksverlede. Die Groot Trek verteenwoordig hier eerder 'n tog na 'n Godgegewe *bestemming*. Antonisson (1964:

105) beskryf die klem wat Totius op die bestemming eerder as op die verlede plaas, as volg:

[. . .] deur sy trek volbring die Boer 'n deel van Gods ewige plan en hy sal kan voortgaan om dit suiwer te volbring as hy trou bly aan die ou ideaal van 'n louter-Christelike en eksklusief-Afrikaanse Boererepubliek.

Hierdie sentiment vind veral neerslag in die gedig “Die os”. Aangesien die gedig oor die trekos handel sluit dit aan by die Groot Trek as tema. In hierdie gedig word daar gepoog om die lyding van die volk te universaliseer deur dit te toets aan die *Goddelike gedagte* wat in die os as skeppingsding gevind kan word.

DIE OS

Hoe rustig stap hy aan	1
die edel jukgediert!	2
hoe waggel hy die kop	3
met horings swaar gespierd	4
en stewig ingestrop!	5
Hoe rustig stap hy aan	6
so sonder tuiggetooi,	7
met matte dowwe plof;	8
sy vel trek plooi op plooi	9
rondom die breë skof.	10
So stap hy rustig aan	11
vol kalme majesteit	12
en ongesmukte prag –	13
beeld van stilswygendheid	14
en selfbewuste krag.	15
Steeds stap hy rustig aan	16
met rustelose drang,	17
by koue en sonnegloed;	18
maar snags versnel sy gang	19
om dagversuim te boet.	20

Nog stap hy rustig aan	21
as dae kommervol	22
doen bleek en krul sy gras:	23
hy skeer die hardste pol	24
en suip die modderplas.	25
Stap, stap dan rustig aan	26
en deel die trekkerslot;	27
die skaarste en owervloed,	28
daar in die land, waar God	29
ook is vir osse goed!	30

Soos in Celliers se teks word daar in hierdie teks besondere waardes aan die os toegeken. Hy is “edel” (2), “rustig” (1), “vol kalme majesteit en ongesmukte prag” (12), “stilswijgend” (14) tevrede met sy lot en vol “selfbewuste krag” (15). Weereens word die os se lydsaamheid beklemtoon: al stap hy aan deur moeilike omstandighede, deur “koue en sonnegloed” (18) en moet hy “die hardste pol” (24) vreet en die “modderplas” (25) suip, bly hy “rustig” (1) en getrou aanstap. Hier word die strategie van verplasing gebruik om eienskappe wat gewoonlik met die mens geassosieer word, aan die os toe te ken. So word die os as metafoor gebruik om sekere deugdelike waardes wat met ’n nasionalistiese volksidentiteit geassosieer word, te verteenwoordig. Die os word egter juis verbind met spesifieke ‘nederige’ Calvinistiese waardes: hy is “edel” (2), “rustig” (1), “kalm” (12), “stilswijgendheid” (14) en “ongesmuk” (13). Hy dra ook geen weelderige “tuiggetooi” (7) nie en hy is wars van wêreldse luuksheid. Hierdie nederigheid maak hom nie swak nie, maar juis meer majestieus (“vol kalme majesteit” [12]) en vol “selfbewuste krag” (15). Hierdeur word lyding geuniversaliseer, maar hier juis deurdat die os deel het aan “die trekkerslot” (12). Hy is “stewig ingestrop” (5) in die juk en die os se lot, of altans die juk of las wat hy dra, word vereenselwig met die lot van die volk (“trekkerslot” [27]).

Die feit dat die dier so rustig bly aanstap is uiters belangrik in hierdie gedig en elke versreël word begin met ’n beskrywing van hoe die os steeds “rustig” bly voortstap. Hy bly gerus en kommerloos, al is sy omstandighede moeilik en die omgewing onherbergzaam. Die rede vir die dier se kommerloosheid word in die sesde en laaste

strofe uiteengesit. Anders as in die res van die gedig waar die os slegs beskryf word, word hy in die laaste strofe direk aangespreek: “Stap, stap dan rustig aan . . .” (26) en word hy vertroosting gebied. Die os se troos en rede vir rustigheid is juis omdat hy “deel” aan “die trekkerslot” (27) en dus ook ’n “God” (29) het wat vir hom sorg.

Die troos wat in die laaste strofe gegee word herinner aan die Bybelse vers in Matteus wat die mens gerusstel en beveel om nie bekommernisse te hê nie, aangesien God vir die mens sal sorg net soos Hy vir die kleinste diertjie op aarde sorg:

Is die lewe nie belangrike as kos en die liggaam as klere nie? Kyk na die wilde voëls: hulle saai nie en hulle oes nie en hulle maak nie in skure bymekaar nie; julle hemelse Vader sorg vir hulle. Is julle nie baie meer werd as hulle nie? (Matteus 6: 25-26).

Totius keer hierdie verhouding egter om in die laaste strofe. Die os word gerusgestel aangesien hy deel in die “trekkerslot” (27). Dit is nie die mens wat gerus moet wees omdat God na elke kleine dier omsien nie, maar die diër wat hier gerus kan wees omdat hy in die teenwoordigheid van die mens is, ’n uitverkore Godsvolk vir wie daar in enige “skaarste” of “owervloed” (28) gesorg word. In die laaste twee versreëls word die bees sterk met die volksmens geassosieer, aangesien hy nie slegs in die (Voortrekker) mens se lot deel nie, maar ook deur dieselfde God uitverkies en bewaar word en dieselfde lotsbestemming deel.

God se versorging en goedheid word egter nie hier as alomteenwoordig beskryf nie, maar word met ’n spesifieke “land” (29), en deur verwysing na die “trekkerslot” (27), met ’n spesifieke volk vereenselwig. Alhoewel Totius nie die landskap so spesifiek beskryf soos wat daar in Celliers se gedig gedoen is nie, dui beskrywings soos “koue en sonnegloed” (18), “dae . . . bleek” (23), “gras” (23), “hardste pol” (24) en “modderplas” (25) tog die tipiese ekstreme klimaat en natuur van Afrika aan. Dit is dan in hierdie land van uiterstes, van “skaarste en owervloed” (28) waar die “trekker” (27), en so ook die os, se Godsbestemde lot voltrek word. Dit is “daar” in “die land” (29) waar die os en die trekker hul rus en Goddelik uitverkore beskerming kan geniet. Deur hierdie ideologiese strategie word eenheid gesimboliseer, aangesien hierdie lot nie slegs die van enkele individue is nie, maar alle “trekkers”, wat ’n hele volk impliseer. Tipies van Totius se digkuns word die skeppingsding en die idee wat hy

daarin herken en sigbaar wil maak, naas mekaar gestel (Cloete 1999: 634). Daardeur word die os ook metafoor van die volk.

Die gedig se religieuse inslag veroorsaak veral dat die strategie van naturalisasie toegepas word. Die idee van die uitverkore volk en beloofde land is 'n sosio-politieke konstruksie, maar deurdat dit met 'n Goddelik lot en voorsiening verbind word, word dit voorgestel as 'n natuurlike en onvermydelike stand van sake. Hierdeur word enige politieke agenda verbloem en aangebied as 'n Goddelike gedagte met dieper betekenis. Die hele gedig word ook in teenwoordige tyd aangebied en die os se rustige tog word nie op 'n spesifieke plek begin of geëindig nie. Selfs in die laaste strofe word hy herhaaldelik aangesê om maar te bly “stap” (26). Hierdeur word die strategie van eternalisering gebruik om die sosio-politieke of historiese karakter van die gebeure op te hef en voor te stel as permanent en ewig-herhalend. Dit bly 'n ewigdurende siklus van “skaarste en oewervloed” (28) waar 'n ewige God vir altyd goed bly.

5.4 C. Louis Leipoldt – “Agteros, beur teen die bulte op”

Leipoldt se poësie word beskryf as die belangrikste digkuns in Afrikaans in die eerste dertig jaar van die twintigste eeu (Kannemeyer 1988: 62; Viljoen 1999: 584). Nie net produseer hy 'n groot verskeidenheid werke oor verskillende genres nie, maar in sy beste gedigte is sy hantering van dié medium volgens Kannemeyer (1988: 62) ongeëwenaard deur sy tydgenote. Terwyl Celliers en Totius se werk steeds 'n sterk Hollandse inslag toon, word Leipoldt se poësie gekenmerk deur 'n meer natuurlike “praatpoësie” wat baie nader staan aan die spreektaalwerklikheid (Kannemeyer 1988: 62; Viljoen 1999: 576). Juis hierom word sy werk van hoër gehalte geag as dié van ander digters van die tyd. Veral sy dramatiese monoloë word beskryf as “'n sprong vooruit vir die Afrikaanse poësie” (Viljoen 1999: 576). Deur die verskeidenheid vorms en temas wat hy in sy digkuns aanbied, het Leipoldt se poësie 'n meer universele karakter (Kannemeyer 1988: 62). Soos Viljoen (1999: 585) verduidelik, hanteer die veel meer belese Leipoldt temas soos die landskap, oorlog, skoonheid en verbeelding met 'n “veel ruimer kosmopolitiese gees as sy tydgenote”. Aangesien Leipoldt 'n meer komplekse digtersfiguur was as ander digters van die tyd, word hy dikwels beskryf as individualis, 'n liberaal-kritiese wêreldburger en 'n eensame

karakter wie se verskuns veral gekenmerk is deur 'n inherente dramatiese dualisme (Kannemeyer 1988: 62-64; Viljoen 1999: 576).

Leipoldt se eerste bundel *Oom Gert vertel en ander gedigte*, verskyn in 1911. Na aanleiding van die gevoelvolle oorlogsgedigte in die bundel word hy beskryf as “volksdigter” (Viljoen 1999: 576; Kromhout 1954: 112). Later het dit egter duidelik geword dat hierdie beskrywing onvanpas is en dat Leipoldt se oorlogsverse eerder op die universele as die nasionale gefokus is. Sy verse het 'n bo-nasionale karakter en beklemtoon menslike lyding in oorlog (Viljoen 1999: 576). In hierdie bundel sou Leipoldt homself vestig as die eerste ironikus in Afrikaans (Viljoen 1999: 577). Hy bied byvoorbeeld kontrasterende beelde aan wat die vreugde van vrede na die oorlog teenoor die hoë koste van hierdie vrede stel (soos in die gedig “Vrede-aand”). In gedigte soos “'n Nuwe liedjie op 'n ou deuntjie” uit dieselfde bundel, word lyding as universeel voorgestel en alle partye word aanspreeklik gehou. Leipoldt se poësie beskryf versoening en vergifnis as die weg na 'n beter toekoms en staan sterk afkeurend teenoor haat en verwyt. Hy het gebeure uit die nasionale geskiedenis eerder tot probleem gestel in sy poësie, en nie slegs gedig tot “eer van die nasie” nie (Viljoen 1999: 578).

Sy tweede bundel *Dingaansdag* (1920) se titel is slegs deels toepaslik, aangesien net enkele gedigte die Groot Trek en geassosieerde gebeure behandel. In hierdie bundel word dit duidelik dat Leipoldt veel meer krities staan teenoor die onderwerp as byvoorbeeld Celliers en Totius. Hy lê eerder klem op die toekoms en lewer kritiek op die hede. Verwysings na die Groot Trek word slegs gebruik om sy sienswyse toe te lig (Kromhout 1954: 66). By die meer liberale Leipoldt vind 'n mens ook geen verheerliking van die geskiedkundige gebeure of die Voortrekkerhelde nie. Daar word eerder gefokus op die gewone, eenvoudige mens en spesifiek op die verskillende mense wat by 'n sekere gebeurtenis betrokke was – selfs *ander figure* soos die bediendes en slawe (soos in gedig VII wat handel oor die slaaf Malie) (Kromhout 1954: 69-70).

Die komplekse aard van Leipoldt as eensame figuur en buitestander, sorg veral dat hy 'n heel ander soort nasionalisme voorstaan as Celliers en Totius. Waar Celliers as vaderlandsliewende patriot en Totius as Calvinistiese nasionalis beskryf kan word, is

Leipoldt eerder die kosmopolitiese wêreldburger wat 'n altruïstiese nasionalisme as teoretiese ideaal voorhou (Kromhout 1954: 106). Leipoldt skryf byvoorbeeld in sy boek *Bushveld Doctor*:

Honest patriotism is not concerned with hatred, that merely breeds enmity and creates nothing but a negative solidarity. Its roots lie in affection for country and in the innate love of the people for tradition, language, culture, custom, belief, everything that is theirs by right of inheritance and birth. Without such love national self-esteem is a hollow show, no matter how firmly it is founded on a pride of achievement or even of failure to accomplish what is desired (in Kromhout 1962: 106).

Leipoldt vereenselwig homself nie met die tradisionele vorm van nasiebou en volksdiens nie, maar sien die verheerliking van, en steun op, die verlede as iets wat eerder regressief as progressief funksioneer (Kromhout 1954: 116). Hy skryf byvoorbeeld in die gedig “My nuwe vaderland” uit *Oom Gert vertel en ander gedigte* (1911):

Ek wil nie meer die mense eer
wat slegter is as vee –
Nie meer die volksgeskied’nis lees
Met al sy leuens mee

Vir Leipoldt lê die toekoms en redding van die volk in versoening en vergifnis en 'n uitreik na 'n beter toekoms, eerder as in 'n gedurige terugkyk na die verlede. Die antwoord het volgens Leipoldt in 'n verwerking van die oorlogsmart gelê. Daar moes déúr die pyn en moeilike tye beweeg word na 'n beter toekoms, 'n “nuwe land”, soos hy in gedig II “Ons vra geen klaaglied” uit *Dingaansdag* (1920) skryf:

Ons vra geen klaaglied,
Geen roubetoon nie;
Geen meely-woord van afskeid gee vir ons
Om ons te hoon nie!
Ons het ons lot met albei hande beet,
En gaan die wêreld in.
Ondank en onreg – laat ons dit vergeet:
Ons gaan 'n nuwe land win

In die gedig “Agteros beur teen die bulte op” word die tema van die reis na ’n beter toekoms behandel en word die os gebruik as ’n simbool van hierdie reis. Dit kan ook ’n meer universele simbool wees wat op die mens se algemene lewensreis van toepassing gemaak kan word.

AGTEROS BEUR TEEN DIE BULTE OP

Agteros, beur teen die bulte op,	1
Die droë sand deur en die holtes af!	2
Draf oor die krom klein paadjies, draf,	3
Vlaktes oor in jou gou galop!	4
Agteros, beur dat die trektou kraak,	5
Dat buikplank kreun en wa-rem sing,	6
En elke boutjie en skroefie bring	7
’n Deel aan die koorgesang as taak –	8
Drifte deur en vlaktes oor,	9
Berge, bulte op en af,	10
Waar die lang tamboekiegras versmoor	11
Hoë land, lae land – Agteros, draf!	12
Voort op jou reis na die noorde – voort	13
Na ’n betere tuiste, ’n mooiere oord!	14
Draf deur die mollige, sagte sand,	15
Die stowwerige dons van ’n nuwe land!	16
Agteros, beur as die wiele raak	17
Vas in die modder – ’n martelwerk!	18
Beur en trek dat die rieme kraak –	19
Rieme en wiele is baie sterk;	20
Vas en stewig en goed beproef	21
Spyker en bout en gedraaide skroef;	22
Beste hart van die beste hout,	23
Sonder kraak en sonder fout,	24
Sterk genoeg om deur te staan	25
Knikspoor-skok en bulte-stamp,	26
Somerbars en winterkramp,	27
Wind se terge, hael se slaan –	28
Beur maar, Agteros, beur maar op,	29
Die opdraand boontoe, die afdraand af!	30

Draf waar daar glad nie 'n pad is nie, draf	31
Die wêreld oor in jou gou galop,	32
Noord toe, oos toe, na die blou	33
Wat skitter en skyn nog myle ver,	34
Waar wilde bosse die weg versper	35
En wilde gedierte die poorte hou!	36
Draf deur die stowwerige, sagte sand	37
Na 'n nuwe land, 'n vrye land!	38

In die gedig “Agteros, beur teen die bulte op” word die os aangespreek as 'n soort simbool van die trek, maar daar word nie soos in Celliers en Totius se gedigte enige lofwaardige eienskappe aan die os toegedig nie. Die os word inderwaarheid glad nie beeldend beskryf nie, maar word slegs aangespreek as “Agteros” (1). Die “agteros” word telkens aangesê om maar voort te gaan, aangesien daar 'n “'n betere tuiste, 'n mooiere oord” (14) en 'n “nuwe land, 'n vrye land” (16) wag. Die woord “agteros” herinner aan die gesegde ‘agteros kom ook in die kraal’, wat beteken dat almal uiteindelik tuis sal kom of deel sal hê aan die uiteindelijke ideaal.

Daar is nietemin heelwat beskrywings van die landskap en die pad wat die os moet loop. Leipoldt, wat bekend is vir sy landskapgedigte en beeldende beskrywings van die natuur, verbeeld hier 'n tipiese Suid-Afrikaanse omgewing. Daar is “bulte” (10), “droë sand” (15), “vlaktes” (9), “lang tamboekiegras” (11) en “wilde bosse” (35). Die os moet ook “bulte op” (1) en “holtes af” (2), “draf oor die krom klein paadjies” (3), “berge, bulte op en af” (35), oor “hoë land, lae land” (12) aanhou “draf deur die mollige, sagte sand” (15). Die “Agteros” word deurgaans aangesê om voort te “beur” (1) en te “draf” (3), maar hier is geen sprake van die os se diensbaarheid, uithouvermoë of lydsaamheid soos in die vorige gedigte nie.

Dit is eerder die wa wat beskryf word as iets wat sterk genoeg is om die os die nodige ondersteuning te bied. Die “rieme en wiele is baie sterk” (20), “vas en stewig” (21) en die wa is gemaak van die “beste hart van die beste hout” (23) en is “sonder kraak en sonder fout, sterk genoeg om deur te staan” (24-25). Hierdeur word die os aangespoor om voort te gaan en die reis te voltooi. Hierdie gedig herinner ook sterk aan Leipoldt se slampamperliedjie XXX in die bundel *Uit Drie Wêrelddele* (1923). Die gedig

handel oor die wa. Dit toon ooreenkomste met Tennyson se *The Brook*, waar die pad wat deur die reis beskryf word ook sprekend word van die lewenspad (Kromhout 1954: 73-74):

Ek worstel en stoei deur die drifte;
Ek slinger en swaai as ek sak;
Ek flikker-galop oor die vlak;
Ek steun oor die roes-rooi klippe;
Ek snik as ek slote moet oor;
Ek slenter deur grasryke velde;
Ek dreun met die krikies in koor;

Ook in die gedig “Agteros” kan die “krom klein paadjies” (3) wat die os moet volg, gesien word as verteenwoordigend van die algemene lewenspad met sy goeie en slegte tye (“bulte op en af” [10]), sy uitdagings en moeilikhede (“wiele raak vas in die modder – ’n martelwerk! [17-18]). Nogtans word die os aangespoor om voort te beur, om nie te stagneer of vas te val nie, maar vooruit te beweeg om “’n betere tuiste, ’n mooiere oord” (14) en ’n “nuwe land, ’n vrye land” (38) te bereik. Natuurlik sinspeel hierdie beskrywing op die gebeure van die Groot Trek en die trekkers se pad na die “Noorde” (13 en 33), om ongerepte dele bewoonbaar te maak en ’n nuwe begin te soek. As ’n mens egter kyk na ander gedigte van Leipoldt waarin die konsep van die “nuwe land” (16) voorkom, sou ’n mens kon sê dat hy hier wel die tema van die Trek gebruik om ’n ander idee na vore te bring: naamlik dat die mens bedreig kan word deur ’n te eng uitsig of verstarring, dat daar nie op die verlede gefokus behoort te word nie, maar op die toekoms. Hy skryf byvoorbeeld in die gedig “O vaderland, verlate vaderland” uit *Dingaansdag* (1920):

Ons gaan die wêreld in
Om ’n nuwe land te win –
Om ’n nuwe land te kry,
Waar ons kan lewe vry

Om die “nuwe land” te bereik, (of in die geval van die gedig “Agteros” die vooruitsig wat “skitter en skyn nog myle ver” [34]), is versoening noodsaaklik. As dit nie moontlik is nie, sal daar agtergebly en gestagneer word. In die gedig “Droom en doen” (*Uit drie wêrelddele* 1923) vra Leipoldt byvoorbeeld:

Wil jy vyand lewe, nooit vergeet en nooit vergewe,

Bitter bly alleen staan as ons groet 'n beter dag?

Kromhout (1954: 73) beskryf die gedig “Agteros” as 'n aansporing vir die volk om nog “soos die agteros, op die trekpad te bly en nie in selfgenoegsaamheid te versink nie”. Die pad na 'n beter toekoms, na versoening en vergifnis en groei, is egter nie 'n eenvoudige een nie en is vol uitdagings en versperrings. Dit is “berge, bulte op en af” (10), 'n pad deur “mollige, sagte sand” (15), waar “wind” (28) terg en “hael slaan” (28). Vir Leipoldt lê die antwoord uiteindelik nie in 'n onrealistiese verering van die verlede of 'n konserwatiewe nasionalisme nie, maar in 'n altruïstiese en verdraagsame een:

Wys my die weg om tussen haat en nyd,
Dwarsoor die pronk van patriotsgevoel,
Vooroordeel, en onwaardig, onwaar spog,
En louter liefde vir my eie land,
Oorheen te stap en onverdwaal daardeur
Die hoë heiligdomme te bereik
Waar eie liefde tot in niks verdwyn.
(Uit: “Aanroeping” in die bundel *Dingaansdag*, 1920)

In die gedig “Agteros” word die os weer 'n keer as 'n soort metafoor gebruik vir die volk binne die konteks van Afrikanernasionalisme, maar in 'n heel ander lig as in die gedigte van Totius en Celliers. Leipoldt wil voorstel dat 'n toekoms vir die volk slegs in “broederlik-vergaarde nasievlyt” lê, soos hy dit noem in die gedig “Aanroeping”. Dit volk se reg om 'n ware ‘volk’ genoem te word, lê in versoening, nie slegs met die vyand nie, maar ook met mekaar, soos hy verduidelik in sy gedig “Droom en Doen” (III):

Plaas jou liefde en ywer, alles wat jy het, as pand
vir die luister-toekoms wat ons wag.
Hy's die grootste patriot wat al die mensdom min,
Wat vergifnis bo vergelding ag;
Wat kan ly en lewe, bloed versoen, en haat vergewe,
Altyd yw'rig werksaam vir 'n beter, nuwe dag.

6. GEVOLGTREKKING

Uit hierdie bespreking sou 'n mens kon aflei dat die Afrikanerbees wel 'n dier is met 'n interessante kulturele betekenis in die Afrikaner se historiese selfbegrip. Die Afrikanerbees kan verbind word met die hoofprosesse waarin die opkoms van Afrikanernasionalisme sy dinamiek vind sedert die begin van die twintigste eeu. As ras wat deur die werksaamhede van die Genootskap veral sedert die dertigerjare as dominante kommersiële produk 'n aandeel gehad het aan die ontwikkeling van 'n volkskapitalisme, speel die dier 'n belangrike rol in die landbou-ekonomiese sektor van Suid-Afrika. Die ABTG is 'n instansie wat 'n noemenswaardige aandeel gehad het aan die proses van mitologisering rondom die Afrikanerbees se herkoms en eienskappe. Dié soort ideologiese arbeid het die bees gevestig as simbool met spesifieke betekenisassosiasies wat met die Afrikanernasionalistiese ideologie verbind kon word. Hierdie assosiasie het die ABTG veral in staat gestel om 'n sekere magsposisie in te neem en so die ekonomiese posisie van die ras te bevorder. Uit die bespreking van uittreksels uit Bosman se boek *Die verhaal van die trekos* uit 1988, kon daar ook vasgestel word dat die bees 'n duursame simbool geword het wat selfs binne 'n ander sosio-politieke konteks sekere ideologiese betekeniswaardes kon behou.

Gedurende die opkoms van Afrikanernasionalisme is 'n nasionalistiese geskiedenis uitgedra ten einde 'n Afrikaneridentiteit en -kultuur te bevestig. Binne hierdie geskiedenis vind die Afrikanerbees sy plek as trekdier wat veral 'n belangrike rol gespeel het in die geskiedkundige gebeure van die Groot Trek. Hierdeur word die trekos as fenomeen met kultiese status en emblematiese waarde gevestig. Deur die dier se assosiasie met die volksverlede en kulturele- en landelike tradisie, word dit ook as 'n simbool met nasionalistiese betekeniswaardes geresepteer.

Aangesien die standaardisering van Afrikaans as nasionale taal en die vestiging van 'n literêre kultuur een van die belangrikste maniere was waardeur die nasionalistiese ideologie uitgebrei is, word die bees as gekontekstualiseerde simboliese vorm ook in die Afrikaanse literatuur aangetref. Alhoewel daar vele literêre tekste is waarin die figuur van die trekos en bees voorkom, moes daar ter wille van bondigheid volstaan

word by die nadere ondersoek van slegs drie gedigte van skrywers wat ook as die eerste digters in Afrikaans beskryf word. In beide Celliers en Totius se gedigte word die os gebruik as 'n simbool van die volk en verwys die os se bestemming geassosieer met die nasionale lotsbestemming. Die os funksioneer as metafoor van lydsaamheid, krag en deursettingsvermoë. Hierdeur word dit gevestig as fenomeen wat die magsrelasies kon ondersteun wat met Afrikanernasionalisme geassosieer is. As kulturele fenomeen kon dit ideologies funksioneer binne die konteks waarin die gedigte geproduseer is. In Leipoldt se gedig vind ons steeds 'n preokkupasie met die lotsbestemming van die volk, maar die metafoor van die os word gebruik om 'n andersoortige, meer liberale, kommentaar op Afrikanernasionalisme te lewer.

Thompson (1985) verduidelik dat simbole en rituele gemanipuleer kan word om in verskillende historiese kontekste in die belange van sekere magspartye te dien. Dit is ook moontlik dat hierdie gevestigde simbole gedekonstrueer kan word, om weer in 'n ander party se belange te dien. Daarom is die bees as simbool, en ander nasionalistiese simbole soos die ossewa, ook later gedekonstrueer as deel van die kritiese kommentaarlewering op Afrikanernasionalisme. Gedurende die Voëlvry-musiekbeweging wat in die tagtigerjare as 'n anti-apartheid protesaksie begin is deur musikante soos Johannes Kerkorrel, Bernoldus Niemand en Koos Kombuis, is sekere tradisionele Afrikaanse liedjies en simbole byvoorbeeld verwerk om dit in 'n nuwe lig voor te stel. In die liedjie "Ossewa" is die tradisionele vervoermiddel getransformeer in 'n moderne kar met 'n V6-enjin en 'n radio wat kliphard Elvis Presley-musiek uitblêr. Hierdie nuwe wa was kamtig op pad na die strand, waar die insittendes 'n ontspannende vakansie sou geniet. Die tradisionele simbool van die ossewa is geherinterpreteer om die Afrikaner uit sy politieke en kulturele impasse wakker te skud en te lei na 'n meer selfbewuste, beter toekoms. In die Afrikaanse literatuur sedert die sestigjare was daar ook in die prosa 'n vernuwing te bespeur en die skrywers van Sestig is beskryf as "waaghalsig, ikonoklasties en rebels" (Coetzee 1990: 34). In tekste soos byvoorbeeld Etienne Leroux se *Sewe dae by die Silbersteins* uit 1964 word die simbool van die bees ironies gebruik om tradisionele nasionalistiese waardes wat daaraan gekoppel is, te dekonstrueer. Alhoewel die betekenis van die Afrikanerbees as simboliese vorm aan die nasionalistiese verlede gekoppel word, kon die perspektief daarop oor die jare verander en kon dit selfs aangewend word as dekonstruksie van sekere nasionalistiese mites.

Die Afrikanerbees is nou met die nasionalistiese Afrikaneridentiteit verbind, maar dit is 'n identiteit wat binne verskillende sosio-politieke kontekste gedurig verander en herinterpreteer is na gelang van verskillende politieke strategieë wat ondersteun is. Op 8 November was daar 'n diskussie op LitNet (www.litnet.co.za, 8 November 2004) oor wat die verskil tussen die benamings 'Afrikaner', 'Afrikaanssprekend' en 'Afrikaanses' sou wees. 'n Briefskrywer het beweer dat die idee dat Afrikaanssprekendes hulself as 'Afrikaanses' eerder as 'Afrikaners' moet beskryf om ander etniese groepe in te sluit en die negatiewe assosiasies van nasionalisme af te werp, onaanvaarbaar is. Hierop het 'n ander anonieme skrywer as volg gereageer:

Jy sê 'Afrikaanses' is 'n lelike, selfs 'n onwoord. Weet jy hoekom my ouderdomsgroep (soms) hulself nie Afrikaners wil noem nie? Weet jy wat 'n Afrikaner regtig is? Dis 'n beessoort. Dis geteel uit Nguni-beeste – inheems aan Afrika – en ander ingevoerde soorte, hoofsaaklik omdat die kruisteler 'n uitsonderlike dier geteel het wat lank kon uithou, waens deur die drif kon trek, min gevreet het en goed aangepas was om te oorleef in die spesifieke klimaat van Afrika, m.a.w nie maklik oorgegee het aan runderpes en so aan nie. Maar dis 'n dier daai, en ons is nie meer diere nie.

Hierdie aanhaling is 'n voorbeeld van hoe die beeld van die Afrikanerbees steeds sirkuleer in debatte oor Afrikaneridentiteit – selfs tien jaar ná die eerste demokratiese verkiesings.

BRONNELYS

Afrikanerbeeste/Africander cattle. 1949. n.p.

Afrikanerbeestelersgenootskap. 1976. *The Africander/Die Afrikaner*. n.p.

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities*. London: Verso.

Antonissen, Rob. 1964. *Die Afrikaanse letterkunde van aanvang tot hede*. Kaapstad: Nasou.

Bhabha, Homi K. 1990. *Nation and Narration*. London: Routledge.

Bosman, A.M. 1932. *Cattle Farming in South Africa*. n.p: Central News Agency Ltd.

Bosman, D.1988. *Die verhaal van die trekos*. Silverton: Promedia Uitgewers.

Botha, T. J. R en P.D van der Walt. 1966. *Uit die verhaalskat van Eugène Marais*. Pretoria: Van Schaik.

Brahman Cattle Breeders' Society of South Africa. 2001. *Origin of the Breed*.
<http://www.brahman.co.za> (datum afgelaai: 21 Augustus 2008).

Braunvieh SA. 2009. <http://www.braunviehsa.co.za> (datum afgelaai: 1 Mei 2009).

Britz, E. 1999. Die navolging van Guido Gezelle se 'Twee Horses' deur Jan F.E Celliers. *Voortgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek*, 18: n.pag.

Cattell, K. 2001. Tuiskoms en vertrek: die soeke na Afrikaner-identiteit. *Stilet*, 13(1): 11–19.

Celliers, J.F.E. 1934. *Die vlakte en ander gedigte*. Eerste uitgawe: 1908. Kaapstad: Nasionale Pers.

Cloete, T.T. 1999. Totius (1877–1953). In: Van Coller, H.P (red). *Perspektief en profiel: 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: Van Schaik.

Coetzee, A. 1990. *Letterkunde en krisis*. Kaapstad: Taurus.

Coetzee, A. 1994. South African Literature and Narrating the Nation. *Tydskrif vir Literatuurwetenskap*, 10(3): 279–301.

De Brouwer, C.H.M. 1997. History of the Afrikaner Cattle Breed & the North-West ADI Herd. *Die Afrikanerbees Joernaal*, 34(1): 38-42.

De Klerk, W.A. 1952. *Die jaar van die vuur-os*. Elsiesrivier: Nasionale handelsdrukkery.

De Villiers et al. 1966. *Nuwe F.A.K-Sangbundel*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk.

De Villiers et al. 1966. *Nuwe F.A.K-Sangbundel*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel Bpk.

Dekker, G. 1966. *Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Kaapstad: Nasou Beperk.

Die Afrikaner: Afrika se keuse/The Afrikaner: Nature's Masterpiece. 1880. *Supplement to Farmer's Weekly*, 2 April: 1-31.

Die Afrikanerbees Joernaal. 1953. *Die Afrikanerbees Joernaal*. (1)1: Maart 1953.

Die Afrikanerbees Joernaal. 1962. *Die Afrikanerbees Joernaal*. (7)1: Maart 1962.

Drakensberger Society of South Africa. 2009. <http://www.studbook.co.za/Society/drakensberger/history.php?pid=history> (datum afgelaai: 1 Mei 2009).

Du Plessis, M. 1997. In die spore van die Afrikanerbees langs die Vetrivier. *Die Afrikaner Joernaal*, 34(1): 53-75.

- Du Toit, J.D. 1961. Totius. In: Beukes, G & Lategan, F. *Skrywers en rigtings*. Pretoria: Van Schaik.
- Du Toit, P.R. 1971. Enigste inheemse ras in Stamboek. *Landbouweekblad*, 20 April: 36-37.
- Du Toit, S.J. 1924. *Suid-Afrikaanse volkspoësie*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Epstein, H. 1971. *The Origin of the Domestic Animals of Africa*. New York: Africana Publishing corporation.
- Erasmus, P.A. 2005. Antropologiese spel met identiteit: selfrefleksie op die Afrikaner. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 45(2): 232 – 243.
- Gertenbach, W.D. 2008. *Breeds of Dairy Cattle*. <http://agriculture.kzntl.gov.za> (datum afgelaai: 1 Mei 2009).
- Giliomee, H & Mbenga, B. 2007. *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika*. Kaapstad: Tafelberg.
- Giliomee, H. 1975. Die ontwikkeling van selfkonsepsies by die Afrikaner. In: Van der Merwe, H. W (red). *Identiteit en verandering*. Kaapstad: Tafelberg.
- Giliomee, H. 1979. The Growth of Afrikaner Identity, in Adam, H & Giliomee, H. *The Rise and Crisis of Afrikaner Power*. Kaapstad: David Phillip.
- Grundlingh, A. 1993. Afrikaner Nationalism and White Politics, in Liebenberg, B & Spies, S (red). *South Africa in the 20th Century*. Pretoria: Van Schaik.
- Hobshawn, E & Ranger, T. 1983. *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hofmeyr, I. 1987. Building a nation from words: Afrikaans language, literature and ethnic identity, 1902 – 1924, in Marks, S. & Trapido, S. *The Politics of Race, Class and Nationalism*. New York: Longman Inc.

Hofmeyr, I. 1988. Popularizing history: the case of Gustav Preller. *Journal of African History*, 29(1): 521 – 535.

Hosking, G. en Schöpflin, G. (red). 1997. *Myths and Nationhood*. London: Hurst & Co.

Kannemeyer, J.C. 1988. *Die Afrikaanse Literatuur, 1652 – 1987*. Kaapstad: Academica.

Kromhout, J. 1954. *Leipoldt as digter*. Pretoria: Van Schaik.

Malherbe, D.F. 1954. *En die wawiele rol*. Kaapstad: Nasionale Pers Bpk.

Malherbe, D.F. 1961. *Over-die-berge*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

Maree, C. 1994. Volksbees en voortreflike vleisfabriek. *Die Landbouweekblad*, 11 November: 34–37.

Marks, S en Trapido, S. 1987. *The Politics of Race, Class and Nationalism*. New York: Longman Inc.

Mickleburgh, D. 1982. The Afrikaner Cow – Treat with Reverence! *Vlieënde Springbok*, (1)12: 16-19.

Moodie, T. 1975. *The Rise of Afrikanerdom*. Los Angeles: University of California Press.

Nienaber, P.J. 1951. *Jan Celliers, ons volksdigter*. Johannesburg: Afrikaanse Pers Boekhandel.

Nienaber, P.J. 1948. *C. Louis Leipoldt, eensame veelsydige*. Johannesburg: Afrikaanse Pers Boekhandel.

O'Meara, D. 1983. *Volkskapitalisme. Class, Capital and Ideology in the Development of Afrikaner Nationalism, 1934 -1948*. Johannesburg: Ravan Press.

Opperman, H.B.K. 1952. *Afrikanerbeeste van Suid-Afrika*. Bloemfontein: White en My Bpk.

Payne, W.J.A & J. Hodges. 1997. *Tropical Cattle*. Oxford: Blackwell Science.

Preller, G.S. 1918. *Voortrekkermense*. Kaapstad: Nasionale Pers.

Preller, G.S. 1925. *Historiese opstelle*. Pretoria: Van Schaik.

Preller, G.S. 1961. *Eerstelinge: eerste kritiese beskouings oor ons eerste kunswerke*. Kaapstad: Human & Rousseau.

Redlinghuis, A.C. 1974. *'n Historiese-geografiese oorsig van die ontwikkeling van landbou in die O.V.S sedert die begin van blanke vestiging tot 1969*. MA-verhandeling: Universiteit van Wes-Kaapland.

Reinecke, M.G.W. 1924. *Afrikanerbeeste*. Pretoria: Goewermentsdrukkery en Kantoer van Skryfbehoeftes, Departement van Landbou.

Reinecke, T.G.W. 1933. Die Afrikanerbees: kudde-geskiedenis en Standaard van Volmaaktheid. *Boerdery in Suid-Afrika*, Maart 1933: n.par.

Samuel, R. & Thompson. P. 1990. *The Myths We Live By*. London: Routledge.

Scholtz, M (red). 1977. *Die lewende Totius*. Kaapstad: Tafelberg.

Serfontein, D. 1974. *Amper my mense*. Kaapstad: Human & Rousseau.

Sleeboom, M. 2002. The power of national symbols: the credibility of a dragon's efficacy. *Nations and Nationalism*, 8 (3): 299 – 313.

Snyman, Nico. 1999. Jan F.E. Celliers (1865-1940). In: Van Coller, H.P. (red). *Perspektief en profiel: 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: Van Schaik.

Sussex Cattle Breeding Society. 2009. <http://www.studbook.co.za/society/sussex/history.php> (datum afgelaai: 1 Mei 2009).

Swarts, S. 2004. The construction of Eugène Marais as an Afrikaner Hero. *Journal of Southern African Studies*. 30 (4): 847 -867.

Thompson, J.B. 1990. *Ideology and Modern Culture*. California: Stanford University Press.

Thompson, L. 1985. *The Political Mythology of Apartheid*. London: Yale University Press.

Totius. n.p *Verse van Potgieterstrek*. Eerste uitgawe: 1909. Potchefstroom: Het Westen drukkerij.

Totuis. 1917. *By die monument*. Eerste uitgawe: 1908. Bloemfontein: Nasionale Pers.

Van Den Heever, C.M. (red). 1932. *Die digter Totius en sy betekenis vir die Afrikaanse letterkunde*. Pretoria: Van Schaik.

Van Jaarsveld, F.A 1959. *Die Afrikaner en sy geskiedenis*. Kaapstad: Nasionale Boekhandel.

Van Jaarsveld, F.A. 1961. *The Awakening of Afrikaner Nationalism*. Kaapstad: Human & Rousseau.

Van Jaarsveld. 1981. *Wie en wat is die Afrikaner?* Kaapstad: Tafelberg.

Van Rensburg, A.P.J. 1972. Die simboliese ossewatrek van 1938. *Historia*, (17)1: 12-46.

Van Rensburg, F.I.J. (red). 1977. *Totius kroniek*. Kaapstad: Tafelberg.

Viljoen, Louise. 1999. C. Louis Leipoldt (1880-1947). In: Van Coller, H.P (red). *Perspektief en profiel: 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*. Pretoria: Van Schaik.

Welsford, G.T. 1962. 50 Jaar van vooruitgang. *Die Afrikanerbees Joernaal* (7)1: 15-36.

EINDNOTAS

1

Twee horsen

Ze stappen, hun bellen al klinken,
de vrome twee horsen te gaâr;
ze swoegen, ze sweeten; en blinken
doet 't blonde gelijm van hun haar.

Ze stappen, ze stenen, ze stijven
de stringen: en 't ronde gareel,
het spant op hun' spannende lijven:
de voerman beweegt ze aan een zeel.

De wagen komt achter. De rossen,
gelatin in 't lasting geluid
der schokkende, bokkende bossen,
gaan, stille en gestadig, vooruit.

Geen zwepe en behoort er te zinken,
geen snoer en genaakt er één haar:
zoo stappen, hun' bellen al klinken,
de vrome twee horsen, te gaâr.

Guido Gezelle, uit: *Rijmsnoer om en om het jaar*, 1897

Addendum 1

“Hulde aan Van Riebeeck-fees: Waar Afrikanerbeeste wei”

H.B.K Opperman. 1952. *Die Afrikanerbeeste van Suid-Afrika, Feesuitgawe: 1652–1952. Bl. 4 – 10.*

Driehonderd jaar gelede, op 6 April 1652, op 'n sonnige en verfrissende oggendstond, lê daar drie klein skugtere seilbootjies al wiegende en krakende op die bare van Tafelbaai, en op die strand staan 'n sombere figuur, klein en nietig teenoor die magtige kolos, wat met tergende misterie soos 'n kroon op die hoof van 'n groot koning, sy glans en glorie versprei. Dit is die Kroon van die Koning, Suid-Afrika; opreg, ongeskonde, onkreukbaar en reggeskape.

“Kom na my koningkryk, dit is groot, magtig en skoon. Julle wat opreg is kom na my toe en ek sal julle vryheid gee, ja sielevryheid. Oor my uitgestrekte groen weivelde en bosvlaktes waar my natuurkinders vredig en rustig leef, sal my helder son julle steeds met warmte beskyn en daar sal julle steeds voedsel en skuiling vind. Uit die blou van my hemel en uit die binneste van my breë boesem vloei lewenskrag en magtige strome waters en in die diepte van my groot hart gebêre, is daar die suiwerste goud, glinsterende silwer, sprankelende edelgesteentes en die suiwerste staal. Op my bergkruine en heuweltoppe kan julle juig en geniet van my edelste vrug en julle verlustig in die voortreflikste kunsskatte van my skone natuur. Ek kan aan julle rus en vrede gee, en julle kan vrugbaar vermenigvuldig om 'n groot volk en magtige nasie te word. Geen mens of dier, geen nietige wesens nie, net ek Suid-Afrika, hierdie land.

Ek is die koning wat magtig en onverbiddelik regeer met my oppermeesters, my sonskyn en donker, my stil-suiwere lug en stofdroëstorms, my warmte en koue, my oorstromings en droogtes, my oorvloed en karigheid, my gesondheid en siektes, alles diep in my breë skoot gehou vir plant, dier en mens.

Tergend en uittartend soos 'n uitdaging, deurboor hierdie roepstem met 'n uitnodiging die siel van die nietige sombere figuur, totdat hy smekend sy hoof ophig en sy arms uitstrek na die

kolos, die kroon van 'n magtige vors. Dan strompel hy voorwaarts al hoër teen die skurwe ruie hoogtes op en uiteindelik staan hy op die hoogste toppe. Hier in die hoër sfere, hier in die vryer lug, ver verhewe bokant die moerasse daaronder maak die nietigheid plek vir groter gedagtes, groter besieling, groter visie, en groter wysheid. Hier sien hy die uitgestrektheid van die groot en skone land en hier hoor hy die roepstem van die vrye ongeskonde veld. Hier is plek, hier is vryheid, hier is vrede en 'n groot toekoms.”

Jan van Riebeeck staan op die luisterryke kroon van Tafelberg en hy luister en betrag. Sy blik dring verder en verder deur die wye vlaktes in en hy merk lewe, lewende wesens. Dit wemel van onbeskaafde menslike wesens, die strandlopers en Hottentotte en in hulle besit is daar duisende lewende diere. Daar is beeste, rooi langhoring-beeste, die beeste van Suid-Afrika waar hulle gehoorsaam aangepas onder die bevel van sy oppermeesters, in volle vredige harmonie lewe. Dit is Afrikanerbeeste.

In sy siel leef daar 'n vryheidsgees en die neiging is sterk om die roepstem te volg maar helaas, op sy gewete druk daar gevoelig en bewus die strenge bevel van sy heremeesters sewentien en aan sy amp en opdragte getrou, versmaai die selfsugtige gedeelte van sy groot hart die roepstem en hy verkies om sy here meesters te verheerlik en vir homself sonder versuim, groter faam elders te gaan verwerf, as 'n getroue amptenaar van menslike instellings. “Net een jaar dan na Batavië.” Dog die bevel van 'n groter mag, van die koning, Suid-Afrika, is sterker en dwing die menslike bevel tot ondergeskiktheid en dit laat uit die menslike nietigheid en selfsug, grootheid gebore word.

Jan van Riebeeck bou 'n vesting, saai en maai op die nuwe bodem en hy versamel vee uit die weivelde. Dit is beeste, Afrikanerbeeste van die Hottentotte. Hy verskaf voedsel en skuiling aan honderde mense wat kom en gaan en aan baie wat bly. Tien jaar lank gehoorsaam hy onbewus die sterker en subtieler bevel van die nuwe land Suid-Afrika en werktuiglik-onbewus bewerk hy die begin en ontstaan van 'n roemryke volk, en kan hy inderdaad genoem word die Vorstelike Vader van die nuwe volk van Suid-Afrika.

Dit was driehonderd jaar gelede. Die storms en slagreëns het met woede neergekom en geteister, maar die volk het bly staan en groei. Gedra deur die krag en gevoed deur die vleis en melk van die Afrikanerbees, het hy die tiranie van buite en die van wrede barbare van binne trotseer, weerstaan en ontvlug om die beskawing en vaandel van vryheid tot in die verre noorde te dra, waar hy oorvloedig voedsel, goud, silwer, edelgesteentes en velerlei metaal gevind en ontgin het om daarmee groot industrieë en 'n nog groter naam te bou. In die begin was die ekonomiese krag die os, die Afrikaneros, aangepas en bestand teen die teistering van 'n wisselvallige klimaat en strenge meesters van die natuur wat die eerste geboortepyne van 'n nuwe nasie draaglik gemaak het. Voorwaar sonder hierdie bees se teenwoordigheid sou die ontstaan van 'n nuwe volk in Suid-Afrika miskien nog baie eeue gesloer het. Hy, die bees, die os, is onafskeidbaar verbonde aan en 'n deel van die geskiedenis van hierdie kranige volk van Suid-Afrika. So diep is dit daarmee saamgewortel dat dit gegraveer staan in sy monumente en besing is deur sy digters.”

Die osse stap aan deur die stowwe

Geduldig, gedienstig, gedwee.

Die jukke al drukkend hul skowwe,

Hul dra dit getroos en tevree.

Jan F.E Celiers

Selfs is dit verewig in die volkslied:

Oor ons ver verlate vlaktes,

Met die kreun van ossewa

Ruis die stem van ons geliefde

van ons land Suid-Afrika.

C.J Langenhoven

Kom dus nou en laat ons fees vier. Dit is nou na driehonderd jaar, die welaangename tyd en laat ons nooit vergeet die groot en belangrike deel wat die Afrikanerbees bygedra het om die beskawing en roemryke volk van Suid-Afrika se plek te verseker nie.

Addendum 2

“Die rooibees: Vordering en fees”

H.B.K Opperman. 1962. *Die Afrikanerbees en sy telersgenootskap, Vordering en Fees*. Bl. 8 – 12.

Inleiding

Dit is stil, geen blaartjie roer nie en siedend skroei die tropiese middagson neer op die uitgestrekte woestynagtige bergveld en bosvlaktes van die verre Noord-Oostelike grensgebiede van Suid-Afrika. Vir die oomblik lyk dit of alle lewe deur geheimsinnige kragte uitgewis is. Dit is droog en stikkend warm, gras en bos skyn ontnem te wees van alle vogtigheid en lewe. Maar wag! 'n Sug? Nee 'n kreun, 'n steunende slakende geluid; dors, water, nou en nie later nie. Dit roer, uiteindelik beweeg daar iets in die vreesbevange stilte. Iets styg stadig op in die blakende son, die agterlyf van 'n bees, dan die voorlyf en soos 'n majesteit verrys hy op sy hoewe; 'n bul, 'n Afrikaander bul, 'n sierlike pragstuk paslik gevorm, ja geskape deur die unieke Meester wat eeue lank gesny en getimmer het om die beeld te vorm wat nou hier lewendig en kragtig die stilte, die droogte, die hitte, die eindelose skamelige ruimtes uitdaag. Dan verbreek sy trompetagtige gebulk die dodelike stilte en daar is lewe. Die hele omgewing beweeg nou op die roepstem van dors en trompet. Gewikte lewe, voël en insek, kom saam met die trop in beweging; 'n steenbok pronk tersy, die luiperd sluip geheimsinnig, jakkals, wolf, ja koning leeu, koedoe en impala spits die ore en leef, ja leef. Daar is groot beweging, lewe, geluid, ja musiek en menig welluidende harmonieë op die maat van hoefslae wat die heerlike simfonie deur eeue heen begelei het, van die verste vertes af tot hier, om te bestaan, voort te plant en die aarde, selfs die woestyn, nuttig te bevolk.

Die trop beweeg in gelid, snakkende na die helder waterstroom wat die dorre bodem deurklief, en les die dors. Dan klink die hoefslae weer verder weg die weiveld in om van hierdie skrale dis met lang gerekte treë oor groot afstande, genoeg in te samel om die maag te vul. Dit is besondere lewe, uitgesoekte dierebestaan wat alleen hierdie omstandighede kan verduur. Dit is Afrikanerbeeste. Slegs hulle, saam met die wild en roof, wat in die

woestynagtige trope kan gedy, ja meer, wat vir die mens, die beesboer, hier nuttig kan produseer en 'n bestaan kan verseker.

Dit ritme van hierdie hoefslae is in die lug. Deur duisende jare heen het die weerklink oor die ganse aardryk. Twee duisend jaar gelede het dit weerklink in die verre Ooste. Dit het na alle rigtinge verbrei, ook Suidwaarts na die kontinent van Afrika, in strome opgebreek en gevloei, suidwaarts langs die ooskus as Zanga, Ankone, Bappedie en Zulu. Langs die Weskus as Hottentot en Boesman tot in die verste suidpunt en weer noordwaarts terug na die binneland om die kontinent te vul. Deur die eeue heen uitgebeitel, gestaal, aangepas en geformeer om te kan gedy sodat hulle meesters, die mens, gevoed kon word, kon lewe en die aarde vervul.

Hierdie maatslag van hoewe met besondere toonhoogte, hierdie sierlike vorm met liggaamsbou, fynbesnede beenformaat, skedelvorm met besondere horing, sterk, dikge vulde vleesige spier, skof, vel en haarstruktuur, alles in 'n besondere patroon gewikkel moet behoue bly as die tropiese woestynagtige streke moet lewe en die mens daar 'n bestaan moet vind.

Die menslike beskawing wat alles in hande wil neem, wil beheer en formeer, het ook hierdie dier as huisdier in besit geneem; deur teling en seleksie manipuleer en formeer en goddank deur die Voorsienigheid so bestuur dat die patroon, die toonhoogte van die hoefslag, behoue gebly het. Aanpasbaarheid en die vermoë om te gedy in die landstreke van sy vorming is vasgelê in sy eienskappe wat aan hom die voortreflike plek gee van die sierlike glorieryke koning van alle beesrasse in ons land Suid-Afrika. Wat 'n gawe, wat 'n dankbaarheid. Kom laat ons nou fees vier en laat ons hulde bring aan die storie, die storie, van die voortreflike dier te vertel aan ons kinders en aan die wêreld. Dit is nou die wel aangename tyd. Laat ons dit uitjubel met die digter wat dit verewig het in ons Volkslied:

*“Oor ons vêr vlaktes met die kreun van ossewa,
ruis die stem van ons geliefde, van ons land Suid-Afrika.”*

en met Jan Celliers:

*“Die osse stap aan deur die stowee,
Geduldig, gedienstig, gedwee,
Die jukke al drukkend hul skowwe,
Hul dra dit getroos en tevreë.”*

Hulle dra en het die beskawing in Suid-Afrika gedra oor berg en vlaktes deur die groot trek heen. Geduldig gedra en tevrede tot op hierdie heuglike dag van gevorderde beskawing in ons land. Hulle het steeds krag, melk en nou veral vleis verskaf waarsonder die Suid-Afrikaner nooit hierdie sonnige land met sy veeleisende klimaatomstandighede sou kon tem nie. Dit is die Afrikanerbees die koning van die rasse in ons land wat dit moontlik gemaak het.”

Addendum 3

“Slot: Laat ons feesvier”

H.B.K Opperman. 1962. *Die Afrikanerbees en sy telersgenootskap: Vordering en Fees*. Bl. 384 – 386.

In die Suid-Afrikaanse Beeswêreld het 'n son opgegaan wat met prag en glorie aan hierdie transe skyn. Dit werp 'n heldere lig op Suidelike Afrika en sy strale punt skerp en duidelik na alle rigtings uit en steek steeds warm tot in die oorsese lande. Hierdie son is die Afrikanerbees wat die suidelike kontinent domineer.

Sy oorheersende lig en omvang sal steeds groter groei en meer luister verwerf, want dit is nog 'n jong ras, in hande van telers wat dit lief het en dit verstaan. Soos hy, die ras, is ook sy telers, produkte van Suid-Afrikaanse bodem, genereer uit die heup en skoot van Voortrekkers, manne en vroue wie se geslagte hierdie mooi land, Suid-Afrika reeds in die gryse verlede erflik kon besit het. Ook hulle is aangepas en een met die moedergrond van hierdie ryke, maar veeleisende land wat met sy strenge meesters, koue en warmte, droogtes en oorvloedige vogtigheid, soms so hard kan slaan, om te suiwer en opreg te hou wat haar eie is. Voorwaar die Afrikanerbeesboer en sy Afrikanerbees vorm 'n eenheid en is 'n ryke bron waaruit 'n versekerde ekonomiese voortbestaan geput kan word. Hoe arm sou ons land sonder die eenheid gewees het. Die bees en sy baas is nie ingevoerde of nagmaakte produkte nie, maar die natuurlike en inherente rykdomme van eie bodem.

Dit is veelvuldig bewys dat die ras en sy telers 'n oorheersende en leidende rol in ons landseksonomie speel. Deur die wyse handeling van die stoere voorgeslagte word die voortbestaan verseker deur die groot en ongeëwenaarde beskermheer, Die Afrikanerbeestelersgenootskap van Suid-Afrika. 'n Genootskap geformeer en tot stand gebring deur die hardste tye van 'n jong land. Tye van geboortewroeging en snydende pyne van groei om na 50 jaar eg en gelouterd uit te bloei tot 'n grootheid, onder sy soort, sonder weerga.

April 1962 kenmerk 'n tydperk van groot vreugde en fees. Die Afrikanerbees en sy telers trek na Johannesburg, goud na goud, om die 50-jarige bestaan van sy Genootskap en egtheid op paslike wyse, feestelik te vier.

Laat ons dan hulde bring aan die mooiste van alle rasse deur dit aan die wêreld te vertoon en laat ons eer betoon aan die groot manne wat in die verlede so hard gewerk het om die goue kleinood daar te stel en te alle tye te beveilig.